

GALANTAI

GRÓF ESZTERHÁZY MIKLÓS

MAGYÁRORSZÁG NÁDORA.

Esterhazy, Pál

GALANTAI

GRÓF

ESZTERHÁZY MIKLÓS

MAGYARORSZÁG NÁDORA.

I. KÖTET.

1582—1622.

PEST, 1863.

LAUFFER ÉS STOLP KIADÁSA.

PEST, 1863.

Nyomatott Kozma Vazulnál. (Hal-piacz és aldunasor sarkán 9. sz.)

UNOKÁIMNAK.

Midőn ezzel Gróf Esterházy Miklós Nádornak családi levéltáromban őrzött irományait közrebocsátván, a korabeli hazai történetiráshoz némi adalékkal járulok, s a háladatos kegyelet adóját rovom le azon ős iránt, kinek családunk legkivált köszönheti emelkedését: mindenek felett azt veszem czélba, hogy nektek, édes unokáim, a religiótól áthatott, a loyalitástól lángoló kalauzt a politikai élet pályáján, az övéiért s utódaikért hiven gondoskodó családfő-példányt adjak kezetekbe.

Miklós Nádor szerény körből indult ki a pályára; mindig éber buzgalom, lankadatlan munkásság s ritka szellemműveltség és kedélyesség által az ország első dynastái közt vívott ki állást magának; s midőn a tanácsteremben és a harczmezőn szerzett

érdemeit készséggel megismerte a korona: egyszersmind a nemzet szabad választása által az ország fő polczára jutott.

Ősünknek kimutatni a helyet, mely őt a nemzet életében illeti, a történetirás feladata; példáját követni, magatokat hozzá mindig méltóknak bebizonyítani, parancsolja nektek a religio, a trón, a magyar haza, — Miklósunknak ezen egyhármas magasztos vezércsillaga, — parancsolja az atyáitoktól öröklött becsületérzés, s a háladat legszentebb kötelessége.

Vegyétek a nagyatya áldását!

Esterházy Pál.

Egy időben élének ez három nagy magyarok: Bethlen Gábor, Pázmány Péter, Eszterházy Miklós, kiknek esmeretekben voltam, köztök nagy dolgokban forogván nevekedtem. De jaj mint hagyaták árvájul országostól, nemzetestöl! . . . Eszterházy Miklós igen eszes, módos, authoritativus jó magyar, . . . nemzetét és annak szabadságit szerető hasznos ember vala.

Kemény János, erdélyi fejedelem.

I.

Eszterházy Ferencz, ipának Illyésházy Tamásnak Pozsonymegye alispáni székén a XVI-dik század végtizedeiben utóda, jobb keze volt Pálffy Miklós pozsonyi grófnak a megye kormányzatában. Számos oklevelekben Pálffy oldalánál látjuk őt törvényt, igazságot szolgáltatni, kinek mint a béke úgy a had ügyeiben is hű segéde volt. Midőn 1596-ban a török veszély ujabb, nagyobb erőfeszítésre hívta fel a magyart: Eszterházy Ferencz september 20-án Sellyén szemlét tartott a pozsonymegyei dandár felett; s october 1-én az érsekujvári táborba indult a vitézekkel, honnan épen még idején érkeztek Pálffyhoz, részt veendők a mező-keresztesi ütközetben, melynek halottai között Ferencz egyik fiát is találjuk. Két nappal később — october 28-án — Diószegen végzést hoztak a rendek: hogy a mezei had nem lévén elégséges, a megye öszves nemessége tartozik felkelni, mihelyest Pálffy mint főispán és az ország dunáninneni részének főkapitánya kivánni, s az alispán a kivánságot nekik jelenteni fogja. December 7-én pedig Galantáról Ferencz a megye közönségéhez e levelet intézte:

„Ezen órában jöve Pálffy Miklós uram ő nagysága levele, kiben ő nagysága irja, hogy az török tatárral egyetemben indúlni akar, és hogy előszer Váczot akarja megszállani, annakutána hogy rablást

is akar mívelni. Az vármegyét kéri és inti is, hogy az mint hazánkot szeretjük, készen legyünk népünkkel úgy, hogy mihelyt parancsol, azonnal indúlhassunk. Úgy vagyon, hogy kegyelmetek elvégezte vala az elmúlt gyülésünkben, hogy kegyelmetek minden portátul egy gyalogot bocsát: most is ugyanarra emlékezteti kegyelmeteket Pálffy uram ő nagysága; és úgy vettem eszemben, hogy talám gyülésnek is nem kellene róla lenni. De mindazonáltal kérem kegyelmeteket és intem is: hogy kegyelmetek készétse népét mindjárást, és kegyelmetek gyülésben is jőjön ez jövendő keddre, azaz: 10-dik napjára ez hónak Szempczre. Pálffy uramnak adzig, azt hiszem, hogy más levele is érkezik, és ott kegyelmetek az mit végez, mindjárást indulhat az kegyelmetek népe... Isten tartsa meg kegyelmeteket.“ [1]).

Ezen gondok között érte őt a halál. [2]).

Ferencz, atyjától, Benedektől, öröklött galantai szerény birtokát gondos kézzel ügyekezett öregbíteni. Nagyok kicsinek akkor kivált az egyházi tizedek bérlésében láttak biztos módot kisebb nagyobb gazdagodásra jutáshoz. A mi Ferenczünk azonképen. Fenmaradt Fejérkövi István nyitrai püspöknek, mint a pozsonyi kamara elnökének, Hölgyi Gáspárhoz, az ekkor főpap nélkül volt esztergomi érsekség urodalmainak igazgatójához 1595. július 24-én adott levele, melyben előrebocsátván, miszerint Eszterházy Ferencz po-

---

[1]) Sz. k. Pozsony városa levéltárában. [2]) A Trophaeum Estorasianum szerint 1595. martius 7-én halt volna meg, de hogy ekkor még élt, a felebbiekből is világos.

zsonyi alispán feljelentette, hogy az igazgatóság vonakodik neki azon tizedeket bérbe adni, melyeket bérben tartott eddiglen, — ezeket irja a kamaraelnök: ,mivel a mondott úr ő felsége és az ország ügyeinek előmozdításában nem hanyag; mivel sem költséget sem fáradságot sem szorgalmat nem kimélvén, mindenre késznek mutatkozott eddiglen: azért, hogy el ne csüggedjen s erősnél erősblelkü maradjon ezentúl is, de sőt hogy még inkább ösztönöztessék ő felsége és az ország ügyeiben jó sikerrel, mint eddiglen, továbbá is eljárni: nemzetes uraságod azon tekintettel legyen iránta, melyet méltán igényelhet; s mennyiben a felség kárvallása nélkül történhetik, adja meg a kérelmezőnek, a mit kiván.' [1]).

Ferencz úrnak hatalmas oka volt jó gazdának lennie: hitvese, Illyésházy Zsófia, Tamásnak leánya, 1567-től 1590-ig számos gyermeket szült neki, huszonhárom év alatt tizenhármat.

A legidősbik, Magdolna, férjhez ment Kubínyi Lászlóhoz, a pozsonyi kamara tanácsosához.

Ferencz — a második — gyermekéveit nem élte túl; Tamásról — a harmadikról — egyik testvére irva hagyta, hogy „öreg de nőtelen korában halt meg Galantán." Öreg korában, s a történelem mégis nem tud róla semmit. Nagyratörő fivérei között ő volt az egyetlenegy, ki az élet bölcseségét és boldogságát a ,bene qui latuit, bene vixit'-ben kereste.

Utána jött István. Huszonhat éves ifju volt, midőn 1596. october 26-án, egyike azoknak, kiket

[1]) A nemzeti muzeum kéziratai között.

felebb az érsekujvári táborból Pálffyhoz láttunk indulni, ott veszett a keresztesi mezőn, s „nem lehetett soha megtudni — mondja a családi feljegyzés — ha rabszolgaságba hurczolták-e, vagy pediglen megölték.“ [1]).

Őt János és második Ferencz követték: férfikort egyikök sem ért.

Nem úgy Farkas, ki előbb Illyésházy István, majd ennek a nádorságban utóda Thurzó György zászlaja alatt szolgálván, ép férfikorában vétkes érvágás miatt „halt meg nyavalyás.“

Zsófia volt a nyolczadik gyermek: meghalt mint Révay Mártonnak házastársa.

Gábornak, a kilenczediknek, első neje Ujfalusi Anna volt, s ezzel nemzett fia, Farkas, királyi személynökké lőn I. Leopold korában; második nejét, Máriát, a Dersfiek családából vette.

---

[1]) Igy olvassuk testvéröcscsének, Dánielnek jegyzetei között, melyek szerint ugyan István akkor „veszett el, az mikor Eger várát megvette török császár;“ de a keresztesi ütközet nyomban követvén Eger bukását, ezen ütközetet érti irójok. A Trophaeum szerint a keresztesi mezőn elhullott Eszterházy István, kiről Istvánfi is tesz emlitést, Ferencznek nem fia, hanem testvére lett volna. S Ferencz ezen testvérével csakugyan találkozunk 1567-ben az egervári lovasság soraiban, találkozunk vele 1568—70-ben, mint az érsekujvári őrség tisztével. Az 1573-diki lajstromban már nem fordul elő, s miután működésének, életének, 1570-en innen, az előttünk fekvő iratokban semmi nyoma: valószinű, hogy 1573-ban már nem élt. Huszonegy évvel később, 1594-ben, ismét olvassuk az ‚Eszterházy István‘ nevet Érsekujvár vitézei között, de ezen István, — úgy hiszszük — Ferencznek nem testvére, hanem Dániel által említett fia volt. Egyébiránt az sem lehetetlen, hogy az ifjabbik csakugyan Egerben vagy Egernél, a másik Keresztesnél áldozta fel életét a hazáért.

Miklósról, a tizedikről, szólani fog ezen egész munka.

Őt követé Dániel, ki magának hitvesül Rumy Mihálynak, szépségéről hires leányát választá. E munka több helyütt róla is fog megemlékezni; valamint Pálról, a tizenkettedikről, kinek első neje Károlyi Zsuzsánna volt, Forgács László özvegye, a második, Viczay Éva.

A sort bezárta a tizenharmadik, Anna, majdan Kéri János zólyomi alispánnak, a gróf Kériek ősének neje. [1]).

---

[1]) Eszterházy Dániel jegyzetei.

II.

Galantai Eszterházy Miklós, Eszterházy Ferencznek Illyésházy Zsófiától tizedik gyermeke, 1582. aprilis 8-án, Galantán, jött világra. Első éveit szülőinek házánál, s majd legidősb nővérénél, Kubínyi Magdolnánál töltötte [1]. Tíz éves volt, midőn a nagyszombati jesuiták iskoláit kezdte járni, kik mindenha büszkék voltak növendékökre, s kik iránt Miklós háladattal is viseltetett, de függetlenségét az ő irányukban is mindig csorbítatlanul tartotta fenn. Nem a jesuiták befolyása eszközölte, hogy a tizenkilencz éves ifju, evangelikus szülőinek halála után, a római-katholikus hitet vallotta a magáénak; ő saját meggyőződéséből, mint egyebek között, ismeretes hittudományi munkája is mutatja, tette e lépést, több évvel a kivált Pázmány Péter által indított téritgetéseknek előtte.

Magyarországon ekkor a tizenöt évi háború folyt a török ellen. Miklós anyai nagybátyja Illyésházy István, kit fényes tehetségei főudvarmesterré tettenek, — Mátyás főherczeg vezérlete alatt nevezetesebb részt vett e hadviselésben. Alig hagyta el iskoláit az ifju Miklós, s már is az általa mindig forróan tisztelt nagybátya oldalánál látjuk, kisebb, nagyobb ütközetek-

[1] A Kubinyiak családi hagyománya szerint.

ben, nyílt mezőn és várvivásnál egyaránt. S midőn Illyésházy 1603-ban kénytelen volt Rudolf császár neheztelése elől Lengyelországba vonúlni, Eszterházy vele ment a számüzöttel, vele jött 1605-ben vissza, vele volt Kassán és Korponán a Bocskai által egybehivott országgyüléseken, vele 1606-ban a bécsi és zsitvatoroki békekötések alkalmával, vele volt végre a nádorral, ennek 1609. május 5-én történt halálaiglan.

A magyar közélet ezen palaestrájában fejlődött férfiúvá az ifju, ki akkor is, midőn hatalmának és dicsőségének tetőpontján állott, mindig kegyelettel emlékezett Illyésházyról, s mesterét soha sem tagadta meg.

III.

Illyésházy első neje, a szerdahelyi Dersfiek családából volt. Dersfi Ferencz királyi pohárnok-mester és sárosi főispán, s hitvese Császár Orsolya — Oláh, a nagynevü esztergomi érsek öcscsének, Oláh-Császár Miklósnak Frangepan Annától leánya — a XVI-dik század végén nagyterjedelmü urodalmakat birtak, övék volt Zólyom és Dobraniva, övék Vágújhely és Zsolna, övék Lakompak és Lánzsér, övék Kismartonnak majdnem egész környéke. Leányuk, szintén Orsolya, Mágocsi Ferenczhez, Mágocsi Endrének Allaghi Judittól fiához ment férjhez, azon Gáspár unokaöcscséhez, ki dicsőségesen védvén meg Gyulát a törökök ellen, Ferdinánd által tornai főispánná, majd Eger főkapitányává s Hevesben és Borsodban főispáni helyettessé neveztetett. A munkácsi és tornai várak s az ezekhez tartozó nagyszerü jószágok őt uralták. Örököse Ferencz a roppant vagyont házassága által még növelte, s az ország keletéjszaki részeiben a Homonnaiakkal ő volt az első dynasta, ki úgy is mint tornai és beregi főispán, majd kassai főkapitány, úgy is mint protestans feleinek egyik oszlopa az állam közügyeire rendkivüli befolyással birt.

Ennyi czím őt gyakori érintkezésbe hozá vala Illyésházyval, ki vele különben is, mint imént érintők,

sógorsági viszonyban állott, s ki egy úttal nagyjelességü tanitványát is közelebb hozta a házhoz. Igy történt, hogy Illyésházynak halála után, Eszterházy a kassai főkapitány zászlai alatt vállalt hadi szolgálatot; nemes jelleme, tehetségei és szorgalma által, mint előbb nagybátyjának úgy most új főnökének határtalan bizodalmára tett szert rövid idő alatt az ifju férfi.

Két évnél tovább működött e tisztében Eszterházy, midőn a halál Mágocsit férfikorának virágjában kiszólitotta a világból. „1611. october 28-án — mondja némi egykorú jegyzet — Mágocsi Ferencz, hazánknak és vallásunknak egy oszlopa megbetegűl, s meghal november 21-én, kit igen szána az ország, mivel jól szolgált hazájának... A Mágocsi familiának itt szakada magva a fiu ágon. Eltemettetett Beregszászban 1612. februarius 28-án.“ [1]).

S most halljuk, mit mond a harmincz éves Eszterházy első pályadíjáról, a szájról szájra adott családi hagyomány.

1612. januarius 1-én Mágocsi Orsolya, barátjait, hiveit, szolgáit fejenkint új évi ajándékkal örvendeztette meg, mint az ősi szokás kivánná vala. Egy volt, kiről megfeledkezett: Eszterházy Miklós. Ennek kétszeresen fájt az elmellőzés, mert napról napra gyengédebb tisztelettel viseltetett az özvegy iránt. Kegyelmedet talán az bántja, — mondá Orsolya — hogy barátságos ajándék nélkül hagytam? s felnyitván előtte tárházát: ám, válaszszon magának, ha talál

[1]) Sárospataki krónika a Magyar Történelmi Tárban, IV. k. 75. l.

benne tárgyat, mely kegyelmedhez méltó. A tárgy, melyet Eszterházy választott, kicsi volt s értéktelen. Nem nagy és nem becses, a mit kiszemelt, — mond az úrné, — olyan, mint e gyürü, melyet újára tüzök, de e gyürűvel magamat, mindenemet adom kegyelmednek.

Lángarczczal a férfi melléhez simult a nő, s nehány nap mulva az oltár előtt állott a pár.

IV.

Az irigység elképedt Eszterházynak e szerencséjére, mely őt egy lépéssel az ország dynastái közé emelte. A rágalom felszólalt, fel annál mérgesebben, mert férjének vallását is elfogadtatta a hitvessel a szerelem; és a bárgyuság hitelt adott a rágalomnak, sőt még a jámborok, az értelmesebbek egynémelyike is megütközött azon körülményen, hogy Eszterházy oly hamar az első férj halála után jegyet váltott az özvegygyel.

Illyésházy második neje, most már özvegye, Pálffy Kata, sem tudott egyhamarjában megbarátkozni e lépéssel, okúl vetvén kivált a sietséget, melylyel az történt.

„Ez a dolog, szegény Mágocsi uram gyalázatja, — irá 1612. junius 21-kén trencséni várából Eszterházynak — nehezebbnek tetszett minekünk ..... mintsem az magunk becsületi. De azt elhiheti bizonynyal kegyelmed, hogyha ez a kegyelmetek dolga jobb és becsületesb módon ment volna véghez, az mint régtül fogva szoktak az emberek vele élni: tehát bizonynyal elhigyje azt kegyelmed, hogy százszer inkább akartam volna, hogy az Úristen kegyelmednek adta volna az mi atyánkfiát, hogy sem mint más idegennek; mert látja azt az Isten, hogy én az

én szerelmes uram atyjafiaihoz oly jó szívvel vagyok, hogy, ha az én kezembe volna, mindenikét zászlós urrá tenném; de én csak azt mívelhetem velek, az mi éntülem lehet. Azért immár ez a dolog meglett, valamint s valahogy lett; hanem én az Úristentől kivánom, hogy az Isten kegyelmeteket megáldja, és adja jövendő tisztességire és elűmenetére és az többi atyafiaknak is hasznokra és elűmenetekre, mert talán az Isten őérettek is adta kegyelmednek ezt a szerencsét és nem csak kegyelmedért. Az Úristen éltese és tartsa meg kegyelmeteket minden sok jóval.“ [1]).

Eszterházy nyugodt lélekkel és nemes büszkeséggel olvasta e megrovást. 1612. november 22-dike volt a menyegző napja; s a magával számot vetett férfiú Pálffy Katának ama levelére sajátkezüleg e szavakat irta: „Ebből kárt nem vallott sem az kegyelmetek nemzete sem hazánk, — ezért társul vettem.“ És ennyiből állhatott egész válasza; a bizodalmas viszony mindazáltal rövid időn meg' helyre állott közöttök; s hogy nevesebb ügyeiben Pálffy Kata, öcscse által vezérelteté magát, bizonyítja egyebek közt az 1613: 33-ik törvényczikkely, melyben olvassuk: hogy Illyésházy István hátramaradt özvegye a nádori levéltárt Eszterházy Miklós közbenjárásával szolgáltatta hiba nélkül a rendek kezéhez, kik azt Thurzó Györgynek, mint ki Illyésházynak a nádorságban utóda volt, adták által.

[1]) Gyulafehérvári könyvtár. Néhai Ötvös Ágoston közleménye.

V.

Az 1613-diki országgyülés alatt, úgy látszik, soroztatott Eszterházy Miklós, s vele testvérbátyja Gábor, és testvéröcscsei Dániel s Pál a ,nagyságosok' közé; e kitüntetéssel a ,báró' czím járt, ha közűlök azt valaki használni akarta.

Mátyás ekkor már felismerni kezdte a mi Miklósunkat, előre sejdítvén benne a korona egyik legerélyesebb hivét. És a királynak szüksége is volt ilyes hivekre, inkább mint valaha.

1613. october 23-dika óta hatalmas egyéniség, Bethlen Gábor volt Erdély fejedelme, ki Husztot, Kővárat és Nagybányát, melyek elődének országlása alatt különféle czímekkel Erdélytől elszakíttattak, visszakövetelte, s az 1613. májusban Mátyás és Erdély közt kötött szerződésnek — mely az erdélyi fejdelmet ujból lekötelezte a magyar koronának — csak ezen feltétel alatt igéré megtartását. Más részről a törökök is háborúval fenyegetődztek, ha Bethlen követelése visszautasíttatik, ha az Erdélyhez, tehát a Portához tartozó részek bár mily parányi mértékben megcsonkíttatnak. Magyarországon azonképen mint Mátyás tanácsában kétfelé ágaztak a nézetek aziránt: ha lehet-e a jelen viszonyok között veszedelem nélkül háborúba keveredni a törökkel? A nádor, Thurzó György, ez ügyben 1614.

július 13-kára Pozsonyba hívta Mátyás megbizásából a rendeket, nyilatkozás végett: ha kell-e a zsitvatoroki kötés alapján ápolni a békét, s Erdélyre nézve engedni a Porta kivánságának? S e nyilatkozatot országos választmány vigye meg Linczbe, hol július 27-én a császár-király valamennyi országaiból együtt lesznek a rendek választmányai, együtt a főherczegek is, határozandók Mátyással e tárgyban.

Pozsonyban a békepárt nyert többséget, s az általa hozott végzésnek Linczbe vitelére választott küldöttségnek, Náprádi Demeter kalocsai érsekkel, Lépes Bálint kanczellár, nyitrai — s Demetrovics Péter zágrábi püspökökkel, Révay Péter koronaőrrel stb. Eszterházy Miklós is volt egyik tagja. Mátyás előterjesztései augustus 11-kén felolvastatván, a magyar küldöttek, megbizatásukhoz képest, szóval akartak felelni s az értekezletet megnyitni; de felsőbb helyről a rendek választmányaihoz utasitás ment: nem élő szóval, melynek Eszterházy már ekkor is nagy mestere volt, hanem irásban adniok elő megbizatásukat, mi augustus 19-én meg is történt.

A magyar választmány Bethlen követeinek, kik szintén jelen voltak, megnyugvására a béke fentartása mellett nyilatkozott, de oly feltételek alatt, melyek a felség méltóságával megférnek. A megujuló háború Erdélyt végkép elszakaszthatná a koronától; maradjon tehát Bethlen kezében, hogy a törökébe ne essék, s nyittassék meg Bethlennel az értekezlet, egyebek között az általa követelt várak visszaadása iránt is. Magyar küldöttek ujitsák meg a Portával a békét;

ha azonban ez többet követelne, mint a mihez korábbi szerződések alapján joga van: az ország rendei készek fegyverrel visszautasítani a jogtalan kivánságot, oly remény fejébe, hogy az örökös tartományok által is fognak ebbeli ügyekezetökben támogattatni. Ezen tartományok rendei részben a magyarok, mint az ügyben közelebbről érdekeltek nézetéhez járultak, részben, hézagos megbizatásukat vetvén okúl, épen nem nyilatkoztak. Mátyás augustus 25-én, szintén irásban, kivánságuk tekintetbevételéről biztosította a küldöttség tagjait, s a gyülés eloszlott.

Eszterházy és társai élesen fájlalták, hogy irásbeli előadás léptetett az élő szó helyébe. ‚Küldöttségünknek az volt egyik czélja — irák augustus 18-kán Mátyáshoz intézett folyamodásukban — hogy a magyar végházak számára pénz és lőszersegédet szorgalmazzunk az örökös tartományok rendeinél. Ha pedig szomszédainkat és szövetségeseinket nem értesíthetjük az ország állapotáról s a végházak szükségeiről: nem lehet nagy reményünk a segédhez, s nem nagy gyümölcse leszen követségünknek. Felséged hitesse el kegyelmesen magával, hogy a rendek bizony soha sem fogtak volna annyi költséggel és ünnepélyességgel bennünket ide küldeni, ha tudják, hogy tisztünk egy iromány benyujtására szoritkozik. Kérjük tehát felségedet, méltóztassék küldőink ohajtásához járulni.‘

Az ohajtás teljesületlen maradt, mert voltak, kik attól tartottak, hogy a birodalom egyes országainak ez úton eszközölhető ujabb szövetkezése a felség

hatalmát szorosabb korlátok közé szoríthatná [1]; s így magánértekezletre voltak utasítva a magyar küldöttek, mely alkalommal Eszterházy éles politikai belátása a vezér személyiségek figyelmét különösebben vonta magára. A magánértekezlet legalább némi sikeréről értesülünk azon felirásból, melylyel augustus 26-án a magyar küldöttség bucsút vett Mátyástól: ‚Tegnapi legkegyelmesebb kihallgatásunk alkalmával nehány pontot terjesztettünk felséged elébe, melyek Magyarország jelen közszükségeit érdeklik, s melyek közűl egynémelyik részletesebb fejtegetést látszván igényelni, irásba foglaltatását kivánta felséged. Nekünk tisztünkben állott kivált a végházak szükségeit bizonyítani be felségednek, mely végházak, semmi kétség, hogy őrséggel eléggé vannak ellátva, de az őrség, mert zsoldját nem fizetik neki, éhes, rongyos, s oly annyira mindenben szükséget szenvedő, hogy már kapitányaik és tiszteik sem képesek bennök megtartani a lelket. Mi pedig a végházak felszerelését illeti, az is hézagosnál hézagosabb. Esedezünk tehát alázatosan felségednek, hogy Magyarország egyéb szükségei között ezt is kegyelmesen tekintetbe vévén, súlyosan szenvedő országáról s ennek hű rendeiről gondoskodni méltóztassék; és valamint felséged szomszéd országainak és tartományainak itt most jelenlevő rendei készséggel ajánlkoztak jövendő országgyüléseikben pénzsegédet szorgalmazni a véghelyek belföldi katonaságának fizetésére s a várak erősítésére

[1] Khevenhiller, Annales Ferdinandei, VIII. k. 639.

és helyreállítására: felséged is kegyeskedjék a mondott országoknál és tartományoknál közbenjárni, s hatalmával foganatosítani, hogy ne maradjanak felszerelés nélkül a magyar katonák; valamint azt is kegyelmesen és atyailag kieszközölni, hogy a kikötött húsz év lefolyásaiglan csorbítatlanúl fentartassék a szent béke.' [1]).

[1]) Hevenesi kéziratai Katonánál, XXIX. k. 566. l.

VI.

Eszterházy már mint országos hirü férfi tért vissza Munkácsra, akkori székhelyére, melynek birtokába még 1612. november 10-én iktattatott be mindkét nembeli utódaival egyetemben, [1]) s honnan igazságszeretete és bőkezüsége által a tőle távolabb állókat is magához hóditotta, magokat ellenségeit is lefegyverzette.

Regécz vára Allaghi Ferenczet illette tulajdonjoggal, ő volt a fiörökös, de vár és urodalom Mágocsi Ferencz és Homonnai Bálint, mint nőörökösök kezébe került. Allaghi megnyerte a pert, melyet ellenök inditott, s az itélet mármár végrehajtásának nézett elébe, midőn közbejövén Bocskai felkelése, s Mágocsi és Homonnai abban magokat részesítvén, Allaghi, ki mint Rudolfnak híve s mint buzgó katholikus, követelésétől elüttetett, tanácsosnak látta, egyezkedésre lépni az ellenféllel. ‚Mágocsi Ferenczet és Homonnai Bálintot — mondja a bécsi békekötés egyik pontja — ne hagyja ő felsége Regécz vára miatt perbe vonatni, mivelhogy ők Allaghi Ferenczczel, a fiörökössel különben is már egyességre léptek.‘ Eszterházy látván, hogy Allaghi belékényszerítetett az

1) A leleszi convent beiktatási levele: Tabódy József, „Munkács multja és jelene“ 154 s kk. ll.

egyezkedésbe, Regéczet visszaadta néki. A Mágocsi- és Dersfi-urodalmak új urának nemes eljárása mindinkább elnémitotta az ellene forgásba hozott rágalmakat, s 1631-ben magvok szakadván az Allaghiaknak, mindenki méltányosnak találta, hogy Regéczet Eszterházyra szállitá a korona. [1]).

E tájban kezdődnek érintkezései Bethlen Gáborral az erdélyi fejedelemmel.

1615. május 6-án Nagyszombatban Mátyás biztosai egy részről s Bethlenéi a másikról szerződésre léptek, ily értelemmel:

Az erdélyi rendek ezentúl is szabadon választhassák urokat, s ő, a választott, és a tartomány az 1613-diki egyezkedés megtartására köteleztessenek. A rendek Erdélyt s a hozzá tartozó részeket soha sem fogják a magyar koronától elvonni, s ő felsége és törvényes királyutódai, nem különben Magyarország s a dicsőséges ausztriai ház és tartományai ellen sem fognak soha támadólag vagy bármiként rendbontási czélzattal fellépni. Mátyás viszont, és törvényes utódai s Magyarország, kötelesek Erdély urát és rendeit, kérelmökre mindenki ellen megvédeni, s a tartományt jogaiban megtartani. Bethlen úr pedig, és törvényesen választott örökösei

[1]) **Országgyülési irományok. Kazy. Hogy Allaghi Ferencz amolyan szegény fiú, Mágocsinak lovásza lett volna, kit Eszterházy az asztal végéről az asztal elejére ültettetett stb. — mese. Midőn Mágocsi Orsolya a mi Miklósunknak nejévé lett, a már hajlottkoru Allaghi Ferencz szép fizetést húzó királyi tanácsos s a kassai őrséget illető tizedek részének bérlője volt, és Bodrogközben páczíni kastélyában lakott, hol 1612. september 9-én meghalt. Örököse Allaghi Menyhéid, az országbiró, mag nélkül mulván ki, benne holt ki a hírneves nemzetség.**

nemkülönben a tartomány s a részek rendei, szükség esetében segédére kelnek a királynak és Magyarországnak mindenki ellen a Porta kivételével; s a körülményekhez képest ő felségének seregét is bebocsátják Erdélybe s a részekbe. A bécsi békekötést, mennyiben a szabad választással nem ellenkezik, fenntartják, s ahhozképest a vallás szabad gyakorlata is meghagyatik. Huszt és Kővár, összes felszerelésökkel és jószágaikkal, úgy Mármaros megye s a sóbányák az erdélyi biztosok kezéhez adassanak. Nagybányára nézve jogaihoz ragaszkodik ő felsége.

Ezek a főpontok, melyeket Mátyás rövid idő mulva, a Porta sürgetésére, Nagybányának visszaadásával is megtoldott. De most Bethlentől a törökök Jenőt és Lippát követelték, melyeknek a szultán kezéhez juttatására Báthori Zsigmond óta Erdély valamennyi fejdelmei kénytelenek voltak magokat kötelezni. Mint elődei, úgy Bethlen is el-elhalasztá a kötelezettség teljesítését; de a Porta kinyilatkoztatván, hogy nem tűri igényeinek további kijátszását, Bethlen szükségesnek látta, legalább részben alkalmazkodni a kivánsághoz. Súlyos feladás, még pedig annyival súlyosabb, mert Jenő és Lippa, s a hozzájok tartozó kisebb várak, a közelebb lefolyt zivataros időkben titkos fonalak által a kassai főkapitányságtól, tehát Mátyástól váltak függőkké, s Bethlen kénytelen volt erőhatalomhoz nyúlni. Homonnai György, ki az imént Bethlennek jutott Husztra jogot tartott, kinek Khlesl Menyhérd bíbornok, Mátyás mindenható ‚igazgatója‘, némi reményt nyujtott az erdélyi vajdasághoz, ha

Bethlent kiforgathatja a fejdelemségből, s ki e végre a Portát is meg-meglátogatta emberei által, — 1616. június elején Szorbán Radul számüzött havasalföldi vajdával egyesült czélja elérésére s ama várak felmentésére. De a fejdelem bevette Lippát, mielőtt hadaik oda érkeztek volna, s megvervén ezeket, Jenőt is elfoglalta. Amazt csakugyan kénytelen volt a temesvári pasának általadni, emezt egyelőre még kezében tarthatta.

Ha látjuk, hogy a bécsi kormány és Bethlen, éveken át, egyik a másikra ügyekezett hárítani Lippa átadásának gyalázatját, — mert Bethlen azzal mentegetődzött, hogy Bécsből igéret jött Konstantinápolyba Lippa átadása iránt, mihelyest Bethlen ellen fordul a Porta, — képzelhetni, mily súlyt helyezett Lippa birtokába a magyar. Eszterházy is kulcsot látván benne az ország tetemes részéhez, vállalatában támogatta, úgy látszik, Homonnait, ki iránt, mert azonképen mint ő, evangelikusból római-katholikussá lett, különben is rokonszenvvel viseltetett.

VII.

Mátyás aggkorra jutván anélkül, hogy gyermekei lettek volna, tanácsosai az öröködést Ferdinánd főherczegnek, Károly fiának, I. Ferdinánd unokájának ügyekeztek megszerezni, ki Stíriát s a kapcsolatos tartományokat kormányozta, s ki mint két élő fiúnak atyja, és még erejének teljével biró férfiú, alkalmasabbnak látszott a korona viselésére s tovább szállitására, Maximilián és Albert főherczegeknél, Mátyásnak szintén magtalan testvéreinél. Ezek ketten lemondottak öröködési jogukról Ferdinánd érdekében, s III. Fülep spanyol királylyal, Maximilián császárnak Anna leányától unokájával is lemondattak igényeiről szintén Ferdinánd javára.

Ezen intézkedés még nem volt elégséges, hogy Ferdinándnak Magyarország koronáját biztosítsa: a rendek hozzájárulása is kivántatván meg. Mert Stiriában buzdította, pártfogolta az ellen reformatiot, fel lehetett tenni, hogy a magyar rendek protestans része némi idegenséggel viseltetik iránta. A befolyás, melylyel Bethlen e részre bírt, nagy volt már akkor is, s hogy ő amaz idegenkedést épen csökönössé ne tegye, — ez volt a feladás. Mátyás biztosai: Pázmány Péter esztergomi érsek, Molard János a főhadi tanács elnöke, Pethe László, a magyar kamara igazgatója és Apponyi Pál ki-

rályi tanácsos, egy részről; és Bethlenéi a másikról: Pécsi Simon kanczellár, Fráter István itélőmester, Balási Mihály marosszéki kapitány és Dávid deák Kőhalomszéknek királybirája, ismét Nagyszombatban, 1617. július 31-én megerősítették az 1615-iki szerződést, s újabb egyezkedésre léptek, melynek erejénél fogva az 1615. óta mindkét részről egymás ellen elkövetett dolgok feledékenységbe merítetvén, ezentúl senki se merjen — bármily állásu méltóságu legyen — ama szerződés ellen vétni, a békét s közrendet bontani, ha nem akar hűtlenségi büntetésben elmarasztatni, és netalán az ellenfél kezébe esvén, mint czégéres gonosztevő megbüntettetni.

Mátyás september 2-án helybenhagyta az egyezkedést, melynek következésében, mint alaposan várá, Bethlen nem fogja magyarországi hitfeleinél Ferdinánd öröködésének gátlására az ellenségeskedés tüzét szítni; s october 10-én, Pozsonyba december 13-kára kihirdette az országgyülést.

Eszterházy, ki ekkor is munkácsi várában lakott, hol őt neje 1616. februarius 27-én István fiával megajándékozta, az országgyülésre már mint beregi főispán volt hivatalos.

Az oklevél, mely őt Bereg főispáni székébe helyezé, 1617. october 6-án kelt ily fogalmazattal:

„Mi Mátyás, Isten kegyelméből választott római császár sat. jelen levelünkkel tudtul adjuk mindazoknak, kiket illet. Hogy mind némely híveinknek e miatt felségünkhez intézett legalázatosabb folyamodására, mind pedig tekintetbe vévén hivünknek

nagyságos galantai Eszterházy Miklósnak hívségét és hű szolgálatait, melyeket ő elsőben Magyarországunk szent koronájának, azután pedig felségünknek különböző helyeken és időkben tett és felajánlott; s oly czélzattal, hogy ezentúl is a hűség hasonlatos buzgalmával, sőt még nagyobb, még dicséretesebb ügyességgel ilyeseket tegyen és felajánljon: Bereg vármegye főispánságának most néhai nagyságos deregnyei Daróczi Ferencz halála által tettlegesen megürült méltóságát rendes törvényhatóságával és szokott járandóságaival, jövedelmeivel és hasznaival, jónak láttuk addiglan míg tetszésünkre lesz, neki kegyelmesen adni, adományozni. Olykép mindazáltal, hogy ő a hűségi eskűt nekünk letenni, törvényt és igazságot hatóságában személyválogatás nélkül mindenkinek méltányosan kiszolgáltatni, s Bereg vármegyének összes karait és rendeit jogaikban és szabadságaikban megőrizni tartozzék és köteles legyen; vigyázván és szorgalmasan arra ügyelvén, hogy királyi kamaránknak a mondott megyéből eredni kellő jövedelmei összesen és egyenkint ezen kamarába hűségesen beszolgáltassanak; továbbá, hogy királyi parancsainkat mind maga megtartsa, mind a megye valamennyi lakosaival megtartassa; ellenségeinknek ellenállani és barátainkkal barátságban lenni s maradni tartozzék. Sőt adjuk és adományozzuk jelen oklevél erejénél fogva. Mihezképest nektek híveinknek összesen és egyenkint, Bereg vármegye nagyságos, nemzetes és nemes s bármily mássorsu és állapotu embereinek, ezennel szilárdul meghagyjuk és parancsoljuk, miszerint mostantól jövendőre, a nevezett

Eszterházy Miklóst, addiglan, — mint már megjegyeztetett — míg nekünk úgy fog tetszeni, valóságos, törvényes és kétségtelen főispántokúl nézni, tartani és ismerni, iránta kellő tisztelettel lenni, előtte törvényt állani, végre minden szabad és szokott dolgokban neki szót fogadni és engedelmeskedni mindenképen kötelesek legyetek és tartozzatok. Máskép nem cselekedvén, s jelen oklevelet, mihelyt elolvastátok, visszaadván az előmutatónak.' [1]). —

Színre ugyan, közbenjött betegség, de valósággal azon körülmény, hogy az ügy még nem látszott kellőképen előkészitettnek, 1618. januárius 6-ára, majd martius 4-ére halasztatta Mátyással az országgyülés megnyitását. October 20-án utasítás ment a főispánokhoz, ügyekezzenek a megyei nemességet arra bírni, hogy Ferdinánd öröködését megismerje. Az év első napjaiban Khlesl kivált Pázmány Péterrel, 1616. óta esztergomi érsekkel, s Eszterházy Miklóssal, tanácskozott a királyi előterjesztések szerkesztéséről, s a módról és eszközökről, melyek Ferdinándnak királylyá koronáztatását biztosítsák. Hogy az alkotmányosság mezejéről le ne téritessék az ügy, első sorban szükséges volt, neki Forgács Zsigmond országbirót, a nádor Thurzó György halála óta az ország legfőbb világi tisztét megnyerni, ki magát, nem tudni mi okból, Khlesltől távol tartotta.

‚Nagyságod tanácsára — irá 1618. januárius 12-én Németújhelyből az akkor lakompaki várában tartózkodó Eszterházynak a bíbornok — levelet adtam

[1]) Kismartoni levéltár: Honores etc.

Forgács Zsigmondhoz, hogy engem meglátogasson, miszerint a császár parancsából vele bizodalmasan szólhassak; s mert hallom, hogy ő mindenféléket képzel, szeretném, ha elhitetné magával, hogy én őt, mint a katholikus vallásban megedzett férfit, s kinek testvére — a néhai esztergomi érsek — roppant érdemeket szerzett magának a közjóért, nemcsak sértetni nem engedem, de sőt azon leszek, hogy méltósága, híre, neve épségben maradjanak, s hogy őt egyetértésbe hozzam a császárral.' Működjék tehát Eszterházy, ha módját tudja, ez irányban Forgácsnál. [1]).

A közbenjáró helyesen volt választva, mert már január 27-én Khlesl, Ferdinánd főherczegnek úgy ir Forgácsról, mint ki meg van nyerve az ügynek, s február 4-én a főherczeg, ekkor már koronás cseh király, Eszterházyhoz Gratzból a következő levelet intézte: ‚Kedves Eszterházy, Khlesl bíbornok úr megírta nekem, mily jó indulattal nyilatkozott kegyelmed személyemről, mi nekem különös tetszésemre volt. És valamint én kegyelmednek és a kegyelmedéinek irántam és egész házam iránt való hűségéről és ragaszkodásáról soha sem kétkedtem: úgy bizodalommal remélem, hogy kegyelmed ebbeli jó indulatját folytatni fogja és tettlegesen tanúsitani. Én ugyanis nem óhajtok egyebet, mint kedves őseim nyomába lépni, hazámért életemet is feláldozni, és a hű szolgák jó indulatját kegyelmekkel a lehetőségig megismerni. Ezzel maradok jóakarója Ferdinánd.' [2]).

---

[1]) Kismartoni levéltár: Repositorium 1617—1651. [2]) Ugyanott.

Még az országgyülés megnyilása előtt, 1618. martius 7-én Mátyás Eszterházyt ‚hív magyar tanácsosainak sorába iktatta, akarván, hogy a magyar királyi kamarától járandó szokott évdíjon kivül, a többi tanácsosok között valóságos üléssel és szavazattal birjon, s valamennyi egyéb tiszteletekben, kiváltságokban, előjogokban és szabaditékokban részesüljön melyekben többi hű magyar tanácsosaink részesülnek.‘ [1]).

Az országgyülés megnyilt, s martius 23-án Mátyás biztosai: Khlesl bíbornok, Molart Lajos a főhadi tanács elnöke és Ulm Lajos alkanczellár általadták a királyi előterjesztést, melyhez képest a rendek felhivattak, hogy mintán az ország nagy zavarba jőne okvetlenűl, ha a felség örökös nélkül haláloznék meg, s miután neki azonképen mint testvéreinek nincsenek gyermekei, ‚ismerjék, hirdessék, tiszteljék — három szó az egy ‚válaszszák‘ helyett — királyokúl Ferdinánd főherczeget és cseh királyt, valamint ezt különösen Ferdinándnak anyai ágon szent István királytól származása is váratja, tanácsolja.‘

Erre aprilis 3-án kelt felirásában rendek és főrendek feltételül szabták: hogy Mátyás a nemzet királyválasztási jogát még Ferdinándnak koronaörökösül fogadása előtt megismervén, a rendeket különösen e pontról is oklevél által biztosítsa. A biztosok pedig három nappal később kelt válaszukban figyelmeztették az országgyülést, hogy noha a rendek szabad vá-

---

[1]) Eredetie a kismartoni levéltárban: Honores sat.

lasztási joga nem mondatik ki tisztán a királyi előterjesztés felebbi szavaiban, annyit nem tagadhatni, hogy csorbát sem szenved e jog miattuk. Külön oklevél által megismerni e jogot, annyi lenne, mint vallomást tenni, hogy szándék volt, azt aláásni. Rudolf szintén e szavakkal ‚királyul fogadni, kihirdetni, koronázni', s nem ezzel „választani" élt, midőn Mátyást királyul ajánlotta a rendeknek, és mégis senki sem kivánta, hogy a rendek szabad választási jogát külön oklevél biztosítsa. Pázmány Péter a felső táblánál és Pákai Benedek királyi személynök az alsónál, hivatkozással az 1547: 5. törvényczikkelyre, oly nézetben voltak, hogy a rendek választási joga csak az ausztriai ház kihalásával éled fel ismét. Eszterházy nem ment ennyire; ő a választás elve mellett nyilatkozott, de ezen elvnek Ferdinánd személyére alkalmazását sürgetvén, megjegyezte, hogy valamint egy nagy alkalommal Szilágyi Mihály némi párt tiltakozásának ellenére választathatta meg öcsését királylyá, úgy jelenleg sem fogja magát némi felekezet által szándékában megakasztatni az ország [1]. S a rendek most csakugyan felhagyván amaz oklevél szorgalmazásával, szerkesztették az alkúpontokat, melyeknek elfogadására magát Ferdinánd még választatása előtt kötelezze, s melyeket ez el is vállalt. Más nap, május 16-án, királyul ismertetett, mint az udvar hivé; királyul választatott, mint a rendek tudták; július 1-én pedig ki-

[1] Balásfy Tamás: Apologia pro clero et aliis catholicis Hungariae Bécs, 1620, 57. l.

rályul koronáztatott, mely alkalommal Ferdinánd Eszterházyt, ki az ünnepélynél Magyarország zászlaját vivé, aranysarkantyús vitézzé ütötte. Más nap, július 2-kán, kelt Mátyás oklevele, mely tekintetbe vevén Eszterházynak szolgálatait, őt ‚különös királyi kegyelemből Magyarországon a királyi főudvarmester baronatusára emeli s előlépteti, és néki ezen tisztet a szokott és régtől fogva dívó fizetéssel és minden hatósággal, tisztelettel, kiváltsággal, feltétellel és tekintélylyel, melyekkel a többi valóságos királyi főudvarmesterek, elődeinek, Magyarország néhai dicsőséges királyainak adományozásából máskoron birtak, királyi tetszésének idejére, kegyelmesen adja és adományozza.‘ [1])

[1]) Eredetie a kismartoni levéltárban : Honores sat.

VIII.

Alig oszlott el az országgyülés, midőn Mátyás Bécsben 1618. július 25-én kelt levele által Eszterházyt tanácskozás végett udvarához hívta [1]). Öt nappal azelőtt Khlesl bibornokot a főherczegek elfogatták, s Tirolisba rabúl küldték, ‚mivelhogy befolyását, mint a császári titkos tanács igazgatója, az ellenségek érdekében gyakorlotta.‘ Ha ehhez hozzáadjuk, hogy a csehek — a herczegek talán ezeket értették, mert irántuk Khlesl csakugyan most simább bánásmódot javasolt — mármár külön szakadtak a közbirodalomtól : képzelhetjük, hogy tanácsra nagy szükség lehetett Bécsben. Az Eszterházyét értékesnek találhatták, mert Mátyás october 25-én neki meghagyja: ‚miután a nagyszombati értekezlet alkalmával egyebek között az is végeztetett, hogy némely elintézetlenül maradt ügyek általa, a császár-király által egy részről, és Bethlen s Erdély által a másikról kinevezendő biztosok közbenjárásával fognak megfejtetni;‘ s miután ő — Mátyás — Eszterházyt választotta e bizottság elnökéül: siessen Bethlennel egyetértőleg az értekezlet megnyilásának napját kitűzni. [2])

---

[1]) Kismartoni levéltár: Diversae litterae imperatorum etc. 1616—1621. [2]) Ugyanott. Eredetiek.

Eszterházy Lakompakban volt, midőn november 20-án e megbizást vette. December 4-én bővebb utasítás kelt számára, ily értelemmel:

Először és mindenek előtt értekezzék a határidő kitűzéséről az erdélyi biztosok elnökével, s adja azt tudtul társainak.

Továbbá: vegye magához az 1615. és 1617-diki nagyszombati gyülekezetek irományait s értekezzék a még teendőkről gróf Forgács Zsigmond nádorral és Dóczy Endrével, Magyarország felső részeinek főkapitányával.

Aztán, ragaszkodván az ekkép megállapítottakhoz körömszakadtáig, s mindig szem előtt tartván a királyi hatalom megerősítését, ügyekezzenek azon pontokat is, melyek eddig kellőleg nem foganatosítattak, a közbéke és közrend szilárdítására életbe léptetni.

Az egyik ponthoz képest cseréltessenek ki a nagyszombati szerződést megerősítő oklevelek, s csak ezután kell a többiekre általtérni.

Minthogy a károlyi értekezletre halasztott peres ügyek részben a királyi fiscust illetik, részben magánszemélyeket: értesíteni kell a határidőről mindezeket, mind a szepesi kamarát; s a nagyszombati értekezlet óta közbenjött erőszakoskodásokat is kell ama peres ügyekkel egyetemben orvosolni.

Báthori Gábor néhai erdélyi fejedelem teste még temetetlenűl levén — a szomszéd ecsedi várban tudnillik, — noha hat éve hogy meghalt: temettesse el tisztességesen Eszterházy a gyülés alatt, a szepesi kamara fogván hozzá költségeket adni.

A szász nemzet adósságait mi illeti, — értetnek azon pénzek, melyeket a szászok korábbi alkalommal Mátyás biztosainak kölcsön adtak, s melyeknek visszafizetését a nagyszombati szerződés igérte — ezen adósságok fizetése, pénz szüke és egyéb nehézségek miatt most nem történhetvén, mondja meg Eszterházy, hogy ő felsége ezIránt, mihelyest lehet, intézkedendik.

Az erdélyi biztosokat s általuk magát Bethlent is intsék a végzések szentül tartására, igérvén, hogy Mátyás semmit sem fog elmulasztani, mi által fentartatható a béke.

Szükségesnek látszik, hogy a szepesi kamara ügyvéde jelen legyen az értekezletben a királyi fiscus jogának oltalmára.

A Magyarország és Erdély közötti határok kijelelésénél, melyet a peres birtokügyek netalán szükségessé fognak tenni, ovatosan kell eljárni, nehogy olyasmi engedményeztessék Erdélynek, mi eddig nem tartozott oda, s minek kárát vallhatná Mátyás.

Ama részek öregebb embereitől meg kell tudni, a dicsőült magyar királyok melyike Erdély melyik vajdájának engedményezte Magyarország némely részeinek uralmát s az uralmat hirdető czímet; egyszersmind azon kell lenni, hogy Szeged, Túr, Martonos, Peremarton, Makó, Tápé s a Tiszához közelebb fekvő más helyek Magyarországtól el ne szakasztassanak.

Végre minden egyébben is buzgalommal és ügyességgel kell eljárni, s a történendőkről jelentést tenni. [1]).

[1]) Kismartoni levéltár: Protoc. Palat. I.

Ez volt az általános utasitás. De külön, még az első nagyszombati értekezlet alkalmával készült s most megtoldott lajstrom egyéb ügyek elintézését is bizta a károlyi gyülésre. Ilyes volt: hogy határoztassék meg Makó mezővárosa melyik félhez tartozik; hogy a nádudvari tized s a szabolcsi ökörharminczad ügye intéztessék el; hogy a Peri-féle jószágok, melyeket hajdanta Dobó Ferencz birt, s melyeket Bocskai, Rákóczi Zsigmond és Báthori Gábor erőszakosan elfoglaltak, adassanak vissza azoknak, kiket jogszerüleg illetnek sat.; röviden: ‚hogy a viszálkodások és panaszok egyenlítessenek ki a jog és méltányosság igényeihez képest, miszerint, visszaadatván mindenkinek a magáé, a meghasonlás magvai elenyésztessenek a szomszédok között, s a régi béke és egyetértés helyreálljanak ismét.‘

IX.

Eszterházy haladék nélkül tudósította megbizatásáról Bethlent, s februarius elejére eső határnapot indítványozott a fejdelemnek, ki neki 1618. december 11-én Kolozsvárról írt ekképen:

„Kegyelmed levelét vévén, értjük császár urunknak ő felségének kegyelmes rendelését, hogy az károlyi commissiónak véghezvitelét akarja,... mi is igen akarjuk; és hogy abban való praesideálásra kegyelmedet rendelte ő felsége, szeretettel javalljuk... Annak idejét az mi illeti, örömest a kegyelmedtől neveztetett napnak is assentiálnánk, de mivel szintén azon napok tájára két kiváltképen való foglalatosságok állanak előttünk, — [hitvese Károlyi Zsuzsánna valamelyik rokonának menyegzője Rhédei Pállal, s némi lengyel követnek fogadtatása, ki Erdélyen át megyen a Portára] — azután egynehány napokkal, úgymint ad 14. februarii Károlyban commissariusinkat ki igyekezünk bocsátani;... mely végezett napnak, tudjuk, kétség nélkül kegyelmetek is minden jó módok alatt fog acquiescálhatni, és viszontag erről való akaratja felől ujabban tudósít bennünket.“ [1]).

Bánffy-Losonczi Zsuzsánna, a fejdelemnének ro-

---

[1]) Kismartoni levéltár : Levelezés Bethlennel stb.

kona, Rhédei Pállal 1619. februarius 3-kán üllötte menyegzőjét. Bethlen az ünnepélyre még december 20-kán Eszterházyt is meghívta, sőt kérelemmel is járt hozzá az ünnepély díszének emelésére. „Jóllehet ennekelőtte — írja neki januarius 12-én Gyulafehérvárról — állapatunk szerint külső országokbeli idegen nemzetből álló muzsikusoknak is szerit tévén, udvarunkban fizetésünkön tartottunk; mindazáltal csak szintén ezelőtt nem sok üdővel némelyek, atyjok anyjok és egyéb atyjokfiai temetésekre s egyéb dolgokra tőlünk elbucsuzván, el is mentenek; és helyekben, úgy vagyon, hogy ujabb muzsikusokért idegen országokban el is küldöttünk; mindazáltal az üdőnek rövid voltához képest, érkezések felől reméntelenek levén: kérjük kegyelmedet szeretettel, egy héti szolgálatra csak szinte a maga hárfását bocsássa ide. Kegyelmedet assecuráljuk, a lakodalom után ismét kegyelmedhez bátorságosan visszakésértetjük, munkája a jámbornak heában nem leszen.“ Eddig a titkár kezével van írva a levél; következik szintén titkári kézzel szorgalmazás: nyilatkoznék Eszterházy, ha tetszésére van-e a fejdelem által a nagykárolyi gyülés számára kitűzött határnap; s végül Bethlen sajátkezűleg utána veti: „Kegyelmed minket tartson jóakaró barátjának, igyekezünk azon, hogy a mi barátságunkban meg ne fogyatkozzék.“ [1]).

Az egész levél minél bizodalmasabb viszony megnyilását vette czélba.

---

[1]) Kismartoni levéltár: Levelezés Bethlennel stb.

Eszterházy, ki a felajánlott bizodalmas viszonyt el nem fogadhatá, ha óhajtotta, hogy benmaradjon a király bizodalmában: a menyegzőn meg nem jelenését a meghívó levélnek későn vételével mentegeté; zenészeit haladék nélkül útnak indítá. Azonban ezek sem érkezvén meg az ünnepély idejére, Bethlen 1619. februarius 12-én Gyulafehérvárról Eszterházynak írt ekképen. „Akartuk volna bizonyára, hogy ha levelünket idejébben vitték volna meg kegyelmednek, hogy mi is, ha maga böcsületes személyének jelenlétével nem is, ottan csak képebeli emberének praesentiájával tisztelkedhettünk volna; de az levélnek késedelmesen való hordozása hogy ezt is meggátolta, arról nem tehetünk; megelégszünk az kegyelmed jóakaratjának mostani jelével is, mivel maga muzsikusit is parancsolta mindjárt hozzánk bejőni, kik noha mindeddig sem érkeztek ide, mindazáltal oly kedvesen vettük kegyelmedtől, mint ha jelen lettek volna az szükségnek idején.“ A sima sorok némi neheztelést takarnak; de a következők ezt már nem is palástolják: „Az károlyi terminusra való gyülekezésnek napja felől hogy mindaddig is ő felségétől kegyelmednek resolutiója nem jött volt, azon csudálkozunk, és nem tagadhatjuk, busulunk is rajta,... félő hogy mostanról is el ne haladjon — [a nagyszombati szerződés értelmében tudnillik még 1617. september 21-én kellett volna megnyílnia], — mely ha leszen, okai nem mi vagyunk.“ [1]).

[1]) Kismartoni levéltár: Levelezés Bethlennel stb.

Ezen aggodalom daczára a gyülés nem haladt el, s a Bethlen által kitűzött napon vette kezdetét, úgy látszik; Eszterházy addigis az imént reá ruházott zólyomi főispánsággal volt elfoglalva.

Még a lefolyt évi december 8-án a magyar királyi tanács s ennek élén a nádor Forgács Zsigmond abbeli véleményöket küldötték be Mátyásnak: ,hogy Zólyom főispáni méltóságát Eszterházy inkább igényelheti másoknál, mert az ország régi szokásához képest rendszerint azokat illeti e tiszt, kik a szóban forgó megye fővárának törvényes birtokosai. Mivelhogy pedig jelenleg Eszterházy birtokolja Zólyom várát, s mivel ő egyéb tulajdonainál fogva is felségednek hasznos szolgája lehet: ehezképest, ha felséged e tisztet kegyelmesen neki méltóztatik adományozni, mind ő hűségének nagyobb megfeszítésére serkentetik, mind pedig számos mások ösztönöztetnek, felséged szolgálatában magokat minél inkább kitüntetni.' [1]).

Alig érkezett be a vélemény, midőn Mátyás 1618. december 14-én Bécsben kelt oklevele által ,figyelembe és tekintetbe vévén hivének, nagyságos galantai Eszterházy Miklósnak, Bereg vármegyei főispánnak, Magyarországon királyi főudvarmesterének, tanácsosának és aranysarkantyús vitéznek hű és neki, a királynak, igen kedves szolgálatait, melyekben tántoríthatlanúl járt — s ezentúl is hasonlatos hűséggel és szorgalommal járand el, — sőt, mit biztosan várhatni,

[1]) Protocolum Palatinale Forgácsianum : Kézirat.

még nagyobbakra is törekedendik, ha a császári királyi kegyelmességnek jeleit látja: Zólyom vármegyének már rég megürült főispánságát neki adományozza.' [1]).

E kinevezése folytán Eszterházyt 1619. februarius 5-én csakugyan Zólyomban találjuk a megye ügyeivel elfoglalva. Itt nővére Zsófia, Révay Mártonné, is találkozott vele, a buzgó evangelikus nővér a buzgó katholikus fivérrel. Révay László naplójából tudjuk, hogy a testvéri szeretetet e különbség nem volt képes kioltani. „1619. húshagyó szerdán — irja a bártfai iskolából imént kikerült László, — vittek szegény atyám és anyám Zólyomba az úr Eszterházy Miklós uram ő nagysága udvarába inasságra [2]), de ő nagysága érdemem fölött megbecsülvén, azonnal főállapatra [értsd: az apródságnál valamivel felsőbbre] vitt." Eszterházy a hó vége felé valószinűleg már Nagykárolyban volt, a zólyomi várban hagyva nejét, ki itt martius 15-én meghalálozott.

[1]) Kismartoni levéltár: Honores etc. [2]) E szónak: ,inasság' jelentését az olvasó Kemény János erdélyi fejdelem autobiographiájában találja, ki gyermek-ifju korában Bethlen Gábor ,inasa' volt.

X.

Mátyás részéről a nagykárolyi gyülésben, Eszterházy elnöklete alatt jelen voltak: Károlyi Mihály királyi asztalnok, Pákai Benedek királyi személynök, Lónyay Endre kállai kapitány, Szentkereszti Jakab magyar kamarai titkár és Pető István itélőtáblai ülnök. Bethlen Gábort képviselték: Pécsi Simon kanczellár, Mikola János kővári kapitány s kolosi —, Kamuti Balás dobokai főispán, Kassai István fejdelmi tanácsos, mint a felebbiek is megannyian; Fráter Pál itélőmester és Makai János bihari alispán.

1619. martius 23-án az új király, II. Ferdinánd, Eszterházynak Mátyás halálát ‚mely történt folyó hó 20-án délelőtti nyolcz óra tájban‘, jelentvén, kinyilatkoztatta abbeli akaratját: hogy a reá, Eszterházyra, bízott alkudozások további folyamatukat vegyék sőt épen siettessenek, s a mi eddig történt, érvényes maradjon.

E levél valószinüleg már az értekezlet befejezése után jött Nagykárolyba, mert az itt hozott végzések 1619. martius 26-án keltek, ily értelemmel:

‚Először és mindenek előtt közakarattal végeztük, hogy a második nagyszombati szerződéshez ké-

pest, az, mi néhai Báthori Zsigmond békés fejdelemségének idejében az illető felek által birtokoltatott, általuk azontúl is hasonlóképen birtokoltassék.

Másodszor. Mi pedig Makó mezővárosát s a Zaránd, Arad és Csanád vármegyékben, a törököknek behódolt egyéb jószágokat illeti, melyekre nézve vetekedés van ő felsége s a méltóságos erdélyi fejdelem között, fenntartja jogait ő császári királyi felsége, a méltóságos erdélyi fejdelem pedig némi egyezkedésre hivatkozik, mely néhai Báthori Zsigmond fejdelem s dicsőült Rudolf császár között történt, s melynek mi is, ők is, másmás értelmet tulajdonítanak. Mihezképest a mondott megyékben fekvő jószágokra nézve a kiegyenlítés közakarattal elhalasztatott.

Harmadszor. A nádudvari tized iránt, hová, tudnillik, Udvari, Szerep, Bajom, Kisrábé, Nagyrábé, Rétszentmiklós, Torda, Szovát, Köteles, Ebes és a ladányi jószágrészek tartoznak, mely helységek megannyian Bihar vármegyébe vannak keblezve, végeztetett: hogy maradjanak az eddigi szokáshoz képest ő felsége számára, de olyformán, miszerint a tizedszedők tisztök határait át ne hágják; a Szabolcsban fekvő Ábrahámfalva, Busita, Acsád, Martonfalva viszont hasonló értelemben Erdélyt illetvén.

Negyedszer. Mi pedig az ökrök után néhány szabolcsmegyei falúban szedetni szokott harminczadot illeti, noha bizonyos, hogy ez terhes adózás, mindazáltal folytonos szokásra hivatkozván az erdélyi fél, ezen szokást magának, az ujabb nagyszombati egyezkedéshez képest meghagyatni kivánja; mit a szintén

Szabolcsban fekvő Újvárosról és Szigetről is kell érteni.

Ötödször. Egyébiránt az 1615. májusban köttetett első nagyszombati szerződés értelmében a szökevény jobbágyok, ha ilyeseknek ismertettek, földesuraiknak, bármily helyekből, a hajdúk székhelyeit is idetudva, a mondott szerződés idejétől, tudnillik az akkor lefolyt május 6-dikától fogva mindkét részről viszszaadandók, az országnak ilyesekben közösen divatozó törvénye és szokása szerint, s az idegeneknek mindig előleges tekintetbe vételével.

Hatodszor. A váradi püspökség jószágai iránt, minők Bihar vármegyében: Kisrábé, Udvari, Báránd és a püspök-ladányi jószágrészek; továbbá egész Füred Szabolcsban, és egész Túr-Pásztó Hevesben, mindkét fél kihallgatása után, s az általok előterjesztett tanúbizonyságok és oklevelek nyomán végeztetett: hogy miután a jelen gyülekezet és szerződés czélja, a nagyszombati egyezkedés tartalmának foganatosítása; s miután szerinte a mondott jószágoknak hasznavétele mindkét részről elégségesen van bébizonyítva; ennélfogva kell hogy mindkét fél vehesse hasznukat ezentúl is.

Hetedszer. A Peri-féle jószágok s illetőleg nagyságos lokácsi Prepostvári Zsigmond úrra, Horvát Lázárra és Németi Zsófia özvegy fajdasi Horvát Gáborné asszonyra nézve, — mivel kiviláglott, hogy ezek az illető erdélyi fejedelmek ideje előtt a mondott jószágokat valósággal birtokolták, úgy találtuk, hogy ezen jószágok ügye a jelen bizottságot épen nem illeti [1]; ha

---

[1]) A szöveg mind a kismartoni levéltár példányában (egykoru másolat), mind a Magyar Történelmi Tárban Szilágyi Sándor által közlöttben oly kuszált, hogy értelmét csak találomra lehetett visszaadni.

pedig a Dobó-örökösök reájok még némi jogot tartanának, annak helyén és idején kereshetik.

Nyolczadszor. A mi pedig a többieket, úgymint nagyságos Zólyomi Dávid urat, Szénási Mátyást és Nagy Jánost illeti, kisülvén, hogy ezen Peri-féle jószágokra nézve semmi magszakadás nem jött közbe, s hogy tehát a mondott fejdelmek által nem is adományoztathattak: ennélfogva a többször nevezett nagyszombati szerződés erejénél fogva a Dobó-örökösöknek visszaadandók, kik azokat birtokolhatják, de csak azon jog alapján, melylyel maga Dobó úr által birattak.

Kilenczedszer. Bódogh János özvegyének panaszára nézve, mivelhogy ez csak az őt illető jószágrészben kiván megtartatni; és Agárdi János viszont a Bárándi család más jószágrészét kivánja a törvényes örökös számára biztosítani, melyet ő az általa nehány hajdúnak eladott saját részével egyetemben idegenített el; miért is nem lehet csak amúgy erőszakot hánytorgatni; — ennélfogva végeztetett: hogy mindenik megtartassék a maga jogában. És ha a mondott hajdúk őt, a netalán keletkezhető erőszakoskodások és egyéb meghasonlások kikerülésére, a magok részéről kielégíteni akarnák, ez szabadságukban álljon.

Tizedszer. Csukath Lénárdnak nagyságos briberi Melith Péter elleni panaszát mi illeti, — miután a második nagyszombati szerződés erejénél fogva végre is mindkét részről a gyakorlatot kell tekintetbe venni; s miután a felek állításaiból s az előmutatott okiratokból

kitünt, hogy ezen jószágok iránt is mindkét részről folytattatott a haszonvétel gyakorlata: ennélfogva végeztetett, miszerint ezentúl is, mások jogainak épen maradásával, mindkét rész szokott gyakorlatában megtartassék.

Tizenegyedszer. Zólyomi Dávid ügyében is: minekutána a felhozott oklevelek bizonyítják, hogy a részint Szabolcs, részint Bihar vármegyékben létező vámospércsi jószágrészhez mondott Zólyomi Dávidnak van érvényes joga, mit magok a hajdúk sem tagadnak; annálfogva végzés kelt, hogy a hajdúk egyezkedjenek vele, s ha jószágrészét birtokolni akarják, elégítsék ki őt iránta.

Tizenkettedszer. Szécséni Ferencz árváinak panaszát pediglen mi illeti, miután a felhozottak alapján bizonyos, hogy Szoboszlónak némi jószágrésze nevezett Szécséni Ferencz árváihoz tartozik érvényes joggal, és más ott birtokos nemesek jószágrészeiket háborgatás nélkül élvezik: ez okból végeztetett, hogy ezen árváknak is adassék vissza jószágrészök, vagy pedig elégítsék ki őket iránta az ott lakó hajdúk, ha magokhoz akarják váltani.

Tizenharmadszor. Némi egyéb panaszokra, s először is nemzetes sövényházai Móricz Mártonnak azon ügyeire nézve, melyeknek alapján nemes Szénási Márton és Konta máskép Szakai Alberttől mindszenti, körvélyesi és csupáni összes ősi birtokait, nemkülönben a tepei hajdúk kapitányától Kovács Pétertől a Csongrádban fekvő serkedi jószágrészeket követeli vissza, mint általuk bitoroltakat és elfoglalta-

kat: nyilvánvaló lévén, hogy ezen adományosok adománylevelei néhai Báthori Zsigmond fejdelem békés fejdelemségének ideje után keltek, ennélfogva a nevezett jószágok mondott Móricz Mártonnak odaitéltetnek és tettlegesen visszaadatnak; s hogy az említett adományosok azoktól tartózkodjanak, végeztetett.

Hasonlóképen Duskás Péter debreczeni lakosnak nemes Agárdi János kállai őrvitéz ellen való, a Szabolcs megyébe keblezett csegei jószágot érdeklő panaszára nézve határoztatott: hogy netaláni igényét mindenik fél az illető biróság előtt érvényesítse, s egyébiránt erőszaktól szintén mindenik ovakodjék.

Tizennegyedszer. Továbbá, Mármaros megyének bizonyos irományba foglalt panaszait mi illeti: lévén ezek olyasok, melyek ellen viszont Szatmár megyének és ő császári királyi felsége birodalmának részéről felhozatnak a szatmári tiszttartó által, a husztiak és szigetiek ellen, épen ellenkezők: ezeknél fogva, hogy a meghasonlások és panaszok jövendőre már csirájokban elölessenek, végeztetett, miszerint junius elsején, mindkét részről az itt következő választott biztosok, tudnillik ő felsége birodalmából nemes és nemzetes petőfalvai Pető István itélőtáblai közbiró, Pató Ferencz szatmármegyei alispán, Keszegei Pál szolgabiró, Ramocsa Lőrincz és Irínyi Endre hites jegyző; Erdélyből pedig Közép-Szolnok megye két alispánja Balásházi László és Sarmasági szintén László, úgy Horvát Lázár Suatag helységében összegyülvén, necsak megvizsgálják a határszélek és egyéb tárgyak iránt mindkét részről származott nehézségeket, hanem

azokat valósággal ki is egyenlítsék, meghatározván egyúttal, hogy ezentúl mihez alkalmazkodjék mindenik fél.

Tizenötödször. Ugyanezt végeztük nagyságos hadadi Vesselényi Pál úr, közép-szolnokmegyei főispán által, ő felségének Dobra, Nádtő és Terebes helységekben tartózkodó, a szatmári várhoz és őrséghez való s ugyanezen megyében levő jobbágyai ellen emelt, Szokond és Boldánd, Farkasorra és Onoderdő nevű jószágoknak némi határait érdeklő panaszokra nézve; hogy tudnillik ezen biráskodó választott biztosok május első napján nevezett Dobra helységében össze fognak jőni, (a kimaradandók helyébe mondott szatmári alispán által mások levén mindenüvé választandók) s a panaszos ügyet el fogják itélni.

Tizenhatodszor. Sőt azon viszály is, mely mindkét Szopor helységek közt egy részről, és Ilosva között a másikról, eddig létezett, szintezen, vagy ha a főkapitány úr helyesebbnek fogja találni, e végre nevezendő más biró-biztosok által vizsgáltassék meg és egyenlítessék ki.

Tizenhetedszer. Továbbá, azon panaszokat vagy nehézségeket mi illeti, melyek, akár közösen némi megyék által, akár külön, mindkét részről előterjesztettek: valamint azok három rendbeli irományban foglaltatnak, úgy külön mindenik ponthoz oda jegyeztetett s aláiratott általunk mindkét részről a végzés s orvoslás, melyekhez képest egyezkedés történt; hogy ezentúl bármily erőszaktól, sérelemtételtől és visszaéléstől mindkét rész ovakodjék, miszerint ezáltal is a

béke és jó szomszédság fenntartassék, s a kölcsönös közlekedés előmozdítassék, visszaszolgáltatván kinek-kinek, a mi az övé. Végre, Szabolcs megyébe keblezett Kaba helysége iránt végzés kelt, hogy a többször említett nagyszombati szerződés erejénél fogva mindkét résznek joga, valamint Báthori Zsigmond néhai fejdelem békés fejdelemsége idejében érvényességgel bírt, érvényes legyen ezentúl is.

Tizennyolczadszor. Nehány más panaszlókra nézve, kik Erdélyben veszendőbe ment jószágokat követelnek: noha mi nevezett ő felségének biztosai az előbbeni nagyszombati szerződés értelmében azoknak visszaadatását vagy kárpótoltatását szorgalmasan sürgettük, mégis, mivelhogy fejdelem úr a későbbi nagyszombati szerződésre hivatkozott ellenök, függőben hagyatott az ügy.

Tizenkilenczedszer. Nemkülönben a többször említett korábbi nagyszombati szerződés bővebb magyarázatára, — miután a bizonyság-leveleknek s egyéb perbeli hiteles iratoknak Magyarországban és Erdélyben kölcsönös elfogadásáról hozott végzés, a perlekedők nyilvánvaló kárával eddig még életbe nem lépett, — határozatba ment: hogy mindkét részről már kiadva lévén a szerződési okmány, ezentúl ilyetén bizonyság-, ügyvédvallás- s egyéb perbeli levelek, a törvényszékekben úgy mint ezeken kívül mindkét részről elfogadtassanak, mit ő felsége nevében a felebb nevezett főkapitány úr a szomszéd megyékben minélelőbb közhírré teend. Mind ezeknek hitelére, bizonyságára és tettleges végrehajtására mi előlnevezett mindkét részről i bizto-

sok az előrebocsátott pontokat összesen és külön egyenkint, s jelen levelünket kezeink aláirásával és szokott pecséteink idemellékléssével láttuk megerősítendőknek. Történt és kelt mondott Nagykároly mezővárosban, martius havának huszonhatodik napján, az Úrnak ezer hatszáz tizenkilenczedik esztendejében.'

XI.

Már öt éve mult, hogy Bethlen Erdély fejdelmi székén ült, de Bécsben még mindig nem adták meg neki a fejdelmi czímet. Ezen czím megadatása egyik titkos tárgya volt a károlyi értekezletnek. ‚A Bethlen Gábornak ezentúl adandó ‚fejdelmi' czímet illetőleg, — mondja az 1619. februarius 8-án Eszterházy és társai számára kelt pótló utasítás, — ő felsége nem idegen azt neki megadni, s eziránt nem leszen nehézség, és a biztos urak nyújtsanak is ahoz reményt neki a nagyszombati értekezletben tett igérethez képest, — feltéve, hogy ő ezen károlyi bizottság alkalmával mindennek minél jobb módon foganatosítására törekszik; ugyanis, ha az ő magaviseletével és buzgalmával ... a felség megelégedendik .... és magoknak a biztos uraknak jelentéséből megértendi, hogy részéről Bethlen nem mulasztott el semmit a kivánt és remélt siker elérésére: akkor fogja ő felsége ebbeli határozatát az ügy ünnepélyesebb voltához képest, udvarából valóságosan megküldeni.' [1]).

Bethlen biztosai a szerződés megköttetése után élénkebben sürgethették a czímnek megadatását, mert 1619. aprilis 2-án Bécsben Ferdinándnak egy oklevele

[1]) Kismartoni levéltár: Actorum Palat. I.

kelt, melyben tudtára adván mindeniknek kit illet, hogy az ő biztosait ‚Erdély részeinek biztosai felhívták: adatnék ki a minapi nagyszombati egyezkedés kötelező igéretéhez képest a Bethlen Gábor úrnak járandó ‚fejdelem' czím iránt az illető rendelet'; ekkép nyilatkozik: ‚Tudva lévén előttünk, hogy a néhai császári királyi felségnek az volt kegyelmes hajlama, miszerint a hozzá és királyutódaihoz, tehát Magyarország közjavának öregbítéséhez is alkalmazkodó Bethlen Gábor úrnak a károlyi bizottság szerencsés befejezése s az ide utasított viszályok és nehézségek szerencsés kiegyenlítése után, ama kegyelmes rendeletet kiadja: mi is a haza közhasznára s a béke és egyesség szilárditására törekedvén mindenképen, jelen biztosító levelünk által mind mondott Bethlen Gábor urat mind Erdély tartományának rendeit bizonyosakká teszszük, hogy ahoz mi is kegyelmesen leereszkedendünk, mihelyest aziránt, hogy Bethlen Gábor úr magát kellőleg, mint felebb érintetett, alkalmazza, biztosaink tanuságtételét fogtuk venni.:.. Kiköttetvén, hogy valamint aztErdély tartományának biztosai a mieinknek már meg is igérték, bizonyosokká tétessünk, hogy a kért oklevél kiadatása után felségünkhez illő és ünnepélyes követség fog küldetni.' [1]).

Midőn Bethlen, Ferdinándnak e nyilatkozatát vette, 1619. május 4-én Gyulafehérvárról ekkép írt Eszterházynak: „Az károlyi traktán lött végezés sze-

[1]) Kismartoni levéltár: Actor. Palat. I.

rint meghozák az Ferdinánd király urunk ő fölsége assecuratióját titulusunk felől, melylyel nem tudjuk hol késtenek eddig; de ő felségének vettük más levelét 11. aprilis Viennae Austriae emanatas cum pleno solitoque praedecessorum nostrorum Transsylvaniae titulo. Formájában ugyan az assecuratoriának mintha látnánk mégis némely akadályos, és jüvendő conditiókra vagy testimoniumok elvárására való szókat, melyeken a mennyi részére csudálkoznunk kelletik, soha nem ő felségének, mint informatoroknak tribuáljuk; de arról való érzelminknek aperiálását más időre halasztjuk. Azonban az ő fölsége hozzánk kegyelmes affectióját igen nagy sőt örökös háladatossággal veszszük, meg is akarjuk azt, Isten életünket megtartván, bizonyítanunk, hogy ő fölségétől igaz és hasznos szolgálatunkkal, ennél sokkal nagyobbakkal is promereálni igyekezzük."

„Kegyelmedhez is penig, valamennyi hasznos munkája és fáradsága mutatódott ez dologban, barátságos jóakaratunkkal úgy igyekezzük recompensálni, hogy adósa semmiben érdemes jóakaratjájért nem maradván, inkább remínsége felett való jókat is tapasztaljon mibennünk. Jó ajánlását penig és igyekezetit mind hozzánk és közönséges nemzetséginkjavára felette igen jovalljuk és dicsírjük kegyelmedben, kívánjuk is Istentől, hogy mind azt az jó szándékát s mind annak véghezvitelére való erőt minnyájunknak örömére öregbítse Isten kegyelmedben és örökítse. Ez múlt károlyi traktának is, lám, mindenekben türhetőképen engedtetvén vége, minekünk ke-

gyelmed felől commissáriusink inkább sok dicsíretes jókat mondottanak, ezután is jó ajánlása szerint nem egyebet az barátságos jóakaratnál várunk kegyelmedtől, kihez képest mitőlünk is cumulatiore modo mindenkor azont várhatja, veheti is kegyelmed" [1]).

[1]) Kismartoni levéltár: Variae litterae principum Transsylvaniae.

XII.

Eszterházy, a károlyi értekezlet befejezése után Munkácsra s onnan Bécsbe indult, honnan őt martius 29-én kelt királyi levél a május 26-án Pozsonyban megnyilandó országgyülésre meghívta. Bécsből Ferdinánd megbízásából a nádorhoz, Forgács Zsigmondhoz sietett; mutatja ezt a királynak május 13-án Eszterházyhoz adott levele, holott ‚készséges és a felség kegyelmes megelégedésére viselt követsége a nádornál‘ magasztalva említetik [1]. A nádortól Zólyomba ment, melynek főispánja volt, s melynek rendei május 23-án követválasztási és utasítási gyülést tartottak. Az utasítás tartalmából világos, hogy Eszterházy, a buzgó katholikus, meggyőződését nem erőszakolta a rendekre. Ugyanis, Kéri János és Podgorski János országgyülési követek számára Hudics Márton aljegyző, Zólyom megye nemességének megbizásából következő tartalmu utasítást szerkesztett:

ő felségének koronázási hitlevele változatlanúl menjen be a törvénybe;

a nádor hatásköre csonkítatlanúl maradjon, a bécsi békekötés s az 1608. koronázás előtti 3-dik törvényczikkely értelmében;

[1]) Kismartoni levéltár: Diversae litterae imperatorum sat.

a hatodik alkupontban elégségesen s nem idétlenül tárgyaltatik ugyan a vallás ügye: követ urak mindazáltal ő királyi felségénél s a karoknál és rendeknél buzgósággal fogják szorgalmazni, hogy a bécsi békekötés s a mondott hatodik pont értelmében a vallás gyakorlata szabad legyen s a superattendensek hatásköre sértetlenűl maradjon az 1608. k. e. első törvényczikkely szerint;

a főurak, kiknek a nemesekkel közösen vannak egyházaik és papjaik, ne legyenek felhatalmazva a nemesek tudta nélkül s ezek akaratjának és szabadságának ellenére, a plebánosokat és lelkészeket kivetni, vagy bármi sérelemmel illetni, vagy némi jövedelmeiket akármily szín alatt megnyesni és lefoglalni;

azon lesznek továbbá követ urak, hogy a bécsi békekötés ezentúl is s minden jövendő időben valamennyi pontjaiban, záradékaiban és czikkelyeiben sértetlenűl megtartassék;

a rendek tudta nélkül ne kezdethessék háború az országban;

a véghadakat ne vonja ki belőle a felség máshová;

arra is hűségesen törekedjenek, hogy a szomszéd országoknak és tartományoknak káros jelen cseh mozgalmak ő felsége által jó szerével lecsillapítassanak s kivánatos békéhez vezettessenek; nemkülönben hogy a mondott országokkal és tartományokkal kötött, s a felek által hiteles levelekkel megerősített szövetségek érvényességben maradjanak és az 1609: 43-dik törvényczikkelyhez képest innen s túlnan sértetlenűl megtartassanak örökké;

gondoskodni kell a végvárak jó karban tartásáról, s a hazafiak személyes szabadságát a hitlevél első pontja szerint biztosítani;

a bányavárosok ne vonassanak el az országtól, az udvari kamarához se kapcsoltassanak, valamint hitvallásuk gyakorlatában se háborgattassanak azáltal, hogy tudtokon és akaratukon kivül, bármily s bármikép meghivott új papok hozatnak közikbe [1]).

Ezen utasítás tartalma egytől egyig érinti a békövetkezett országgyülés fő vitapontjait. Május 19-én Ferdinánd nevében a zólyomi főispánhoz is ment levél, őt felhivó, hogy: ‚közeledvén a dieta, legyen május 23-án az udvarnál a többi magyar tanácsosokkal egyetemben, kikkel az országgyülési tárgyakkal tanácskozni akar a felség‘; [2]) de a megjelenési nap a zólyommegyei gyülésnek is levén napja, s csak is e gyülés alkalmával jövén Eszterházy kezéhez, neki lehetetlen volt részt vennie az udvari tanácskozmányban.

[1]) Kismartoni levéltár: Actorum Palatini liber I. [2]) Diversae litterae Imperatorum sat.

XIII.

Alig nyilt meg az országgyülés, midőn gróf Thurn Mátyás a cseh és morva hadak élén Bécsnek Landstrass külvárosáig nyomult elő, s Magyarország széleit Szakolczától Soponyig megszállván, a magyar rendek s a Bécsben maradt király között majdnem lehetetlenné tette a közlekedést. Thurn katonái nem igen kímélették a magyar végek azon részét, melynek katholikus és Ferdinándhoz szító földesurai voltak, s ez alkalommal történt Eszterházyn is némi sérelem, mint Forgács nádor június 18-án Pozsonyból Thurnhoz adott levelében említi. ‚Méltóságos uraságod — irja — tiltsa el hadait egész komolysággal azon ellenségeskedésektől és kicsapongásoktól, melyeket, úgy hallom, magának Magyarországnak földjén, Soprony táján követnek el. Aztán, némi magyar foglyokat, kik, mint értem, súlyos börtönben tartatnak, köztök tekintetes és nagyságos Eszterházy Miklós úrnak két madarászát, Györgyöt és Pétert, s még nehány mást, kik Zierotin László által fogattak el, tessék a magam s a magyar urak kedvéért szabadon bocsátani.‘ [1]).

Ferdinánd felhívta az országgyülést, keljen az ő s a magyar hazának is segédére, melyet szintén ve-

---

[1]) Protoc. Palatinale Forgácsianum.

szélyeztetnek a cseh-morva hadak; a csehek, a morvák s a velök szövetséges ausztriaiak felkérték a rendeket, feleljenek meg kötelezettségöknek, mint a Rudolf elleni felkelés óta szintén frígytársak, s támogassák őket igazságos ügyökben. Ily körülmények között kijelentette az országgyülés: hogy a rendek legtanácsosabbnak tartják, mindenek előtt mint közbenjárók lépni fel Ferdinánd és a csehek között, s az ügy békés kiegyenlítésére törekedni. Thurn úgy vélekedett, hogy békés kiegyenlítéshez, s mit a pozsonyi országgyülés szintén sürgetett, a cseh-morva hadaknak Magyarország széleitől eltávolításához első lépésül kivántatik: a magyaroknak a frígytársakhoz tettleges szövetkezése, s a Ferdinánd zászlai alatt a csehek ellen katonáskodó magyar hadak visszahivása.

A Buquoi és Dampierre által Thurn felett nyert előnyök mind Ferdinándot felmentették a pillanatnyi veszély elől, mind a cseh-morva hadaknak Magyarország széleitől távozását eszközölték; s a viszály, mely Ferdinánd magyar zsoldosai között, kiknek egyik vezére Eszterházy Pál, Miklósunk testvérbátyja volt, s a király többi hadai közt keletkezett, országgyülési végzés nélkül eredményeztette legalább részben a magyar hadaknak elszakadását Ferdinánd táborától. ‚Nagyságos Kohári Péter és Forgács Péter urak — mondja a nádornak július 26-án Pozsonyból Bécsbe intézett levele — parancsomra elejökbe mentek az ő felsége táborából megszökött katonáknak; Sempténél közűlök mintegy ötszázat előtaláltak, intették őket, hogy térjenek vissza elhagyott állomásaikba, de min-

den siker nélkül. Mert ők erőszakosan áttörvén a semptei hidon, zsákmányával kiki haza ügetett. Somogyi Mátyás katonái mindazoknak, kiket előtaláltak az odakészülők közűl, megmondották, hogy ne menjenek Csehországba, mert az annyi, mint mészárszékre vitetni; ugyanis kimondhatatlannak állítják, mily kegyetlenséggel viseltetnek azon különféle nemzetek, melyek ő felségének segédére jöttek, a magyarok ellen, kiktől az érdemlett zsákmányt nyilvános erőszakkal és fegyveres ellenségeskedéssel ügyekeznek elvenni.' [1]).

Ezalatt hevesen folytak az országgyülés kebelében a vallásügy körűl a viták. Az evangelikus rendek hitvallásuk szabad gyakorlatának ujabb biztosítását s az illető sérelmek haladéktalan orvoslását sürgették; a katholikus rendek nevében pedig a nádor, kit a folyvást távol maradt s most a német birodalomba készülő Ferdinánd az országgyülésnek mind folytatásával, mind berekesztésével megbízott, a vallási vitáknak teljes elmellőzését inditványozta, hogy kirekesztőleg az országnak kivált a török elleni oltalmához láthassanak a rendek, s hogy a hazafiak meghasonlása ha nem egyenlítethetik ki, legalább ne öregbűljön. A nádor indítványát első sorban Pázmány és Eszterházy támogatták; az evangelikus rendek vezérei pedig, névszerint az ágostai vallást követők közűl a Thurzók, a helvét hitvallásbeliek közűl Rákóczi György, most az erdélyi fejdelemhez Bethlen Gáborhoz folyamodtak oltalomért.

[1]) Protoc. Palatinale Forgácsianum.

XIV.

Bethlen ekkor már különben is el volt tökélve kijőni Magyarországra, s a cseh, morva és ausztriai evangelikus rendekkel kezet fogva működni Ferdinánd ellen. Több jelenség ugyan arra mutat, s alább körlevelében a fejdelem maga is megvallja, hogy csak imént ajánlást tett a nagyszombati szerződésből reá háramló kötelezettséghez képest a királynak, vele közösen lépni fel a cseh mozgalmak megszüntetésére, de ez vagy csak színlés volt részéről, miszerint Ferdinánd aggodalmait irányában elaltassa; vagy nem méltattatott — mint Bethlen hivé, — kellőleg Bécsben; vagy, végre, idétlennek mutatkozott a fejdelem szemében, midőn hovatovább nagyobb mérvben fejlődvén a cseh ügy, s fényes igéretek jövén Prágából, lehetetlennek még a cseh korona elnyerését sem látta, hatalmának Magyarországban terjedését pedig, ha felhasználtatik az alkalom, épen bizonyosnak vélte.

Annyi áll, hogy Mikó Ferencznek, kit 1619. június 21-én rendkivüli követül a Portához küldött [1]), már utasítása volt, felhatalmazást kérnie Magyarországnak a fejdelem által megszállására; s hogy a kö-

[1]) Pray-Miller: Principatus Gabrielis Bethlen, I. 40. Hurter, Gesch. K. Ferdinand's 150. l. 77. jegyzet.

vet már július 9-én értekezett e tárgyról a nagyvezírrel. [1]). Augustus 18-án Gyulafehérvárról kelt levél értesítette a cseheket, hogy a Porta által megadatván az engedelem, Erdély hadai rövid idő mulva a morva széleknél lesznek; és september 12-én Debreczen melletti táborából Magyarország törvényhatóságaihoz és főbb uraihoz Bethlen e körlevelet bocsátotta:

„Gabriel Bethlen, Dei gratia princeps Transsylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes. Illustrissimi, illustres, spectabiles, magnifici domini, generosi, egregii ac nobiles, amici nobis honorandi. Post salutem, servitiorum ac benevolentiae nostrae paratissimam commendationem.

Ha oly emberek köziben kellene ez szomorú panaszszal való irásunkat bocsátanunk, kik hazánk és nemzetségünk között eddig forgott, és most is nehéz veszekedésben forgó állapatunknak őrzői s tudói nem volnának: ugyan sok papirosra férkező irásunkkal kellene azokat megmagyaráznunk. De mivelhogy kiki mind az maga nyavalyájának másnál inkább érzője, és mi is, kik az Úr Istennek minden ez világi áldási felett legdrágábbnak, jobbnak az szép békességet tartjuk, becsüljük, kinek keresésében, erősítésében minden szomszéd országok tudására, ez szeglet földről, melyet Isten ő szent felsége tisztünk s gondviselésünk alá adott, hasznosan és dicséretesen munkálkodtunk: örömesben és nagykedvesen most is megszerzett bé-

[1]) Gróf Mikó Imre: Erdélyi történelmi adatok, II. 174. „Volt igen nagy tractánk némünémü titkos dolgok felől, kit ide nem szabad megírnom.“

kességünkben országunkbeli hiveinkkel veszteg nyugodtunk volna, és egyebek nyavalyájának magunk bátorságos maradásával csak tául hallói lehettünk volna, ha minden színmutatás nélkül az tiszta és nyilvánvaló igazság és méltó igaz okok, kiket jelentünk, erre nem kénszerítettenek volna.

Elsőben: hogy hadaink készitésére és segítség adására, miolta az Csehországnak támadása és igyekezete napról napra ennyire hatalmazott, sok úttal és sok móddal ő felsége tisztviselőjétől szorgalmaztattunk az confoederatiónak tartása szerint, melyre mikor kedveskedő jóakarattal ajánlanók magunkat, ezalatt találkoztak olyak az ő felsége birodalmában tisztviselői közűl, kik magunkat is rút illetlen szókkal fenyegettenek: akármint ártatlanúl és igazán is viselnők az frígytartásból ő felségéhez magunkat, el volna bizonyosan végezvén, vagy egy vagy más uton hamarvaló napon veszedelmünknek kellene lenni.

Mely szókat mi elsőben semminek tartván, ő felsége segétségére azon szeretettel készitettük hadainkat. Azonközben ez napokban concurráltanak ilyen három okok:

hogy az csehországiaktól is állapatjokról megtaláltattunk;

annak felette, hogy az mely magyar vitézek ő felsége jó hirére, nevére, fizetésére segítségül mentenek volt, contra jura gentium az maga hadaitól plus quam lycaonica crudelitate levágattanak nagyobb részint;

harmadik: hogy az religiók libertásának az cseh pacificatio semmit nem akarván helt adni, az magyar-

országi clerus sok helyeken mind szóval mind irással nyilvánvaló sok fenyegetésekkel éltenek minden rendek között, hogy nemcsak az religiónak szokott libertását akarnák turbálni, sőt főfő patronusokkal, várasokkal is ki tudja mit akarnának mívelni; mely fenyegetések miatt sokaknak rémülése sőt desperatiója következvén, lakóhelyünkben az Fátrán innét való sok tekintetes uraktól, fő és nemes rendektől s egyéb állapatbeli, nemzete, hazája és az közönséges megmaradásnak szerető emberitől találtattunk meg, hogy az mi édes nemzetségünk sőt az egész keresztyénség közt ilyen veszedelmes állápatot ne akarnánk csak hivolkodó szemekkel távul nézni, holott noha volna még oly idő, hogy ő kegyelmek is háborgatóik ellen megsegíthetnének, mi is ilyen ártalmasra serkentő és nagyobb veszedelmekhez hajló indulatokban mutatnók mindenképen szent egyességre és hasznos békességre vezérlő gondviselésünket.

Mely intéseket és megtalálásokat ő kegyelmeknek mind magunkért s mind penig ő kegyelmekért nem csak méltóknak, hanem ugyan hasznosnak is ismervén ezelőtt segítségre elkészített és mind épen csak fizetett hadainkat többíteni: magunk is ennyi megtalálásra lakóhelyünkből küljebb indultunk, nem egyéb okáért, hanem hogy afféle megsebhetett és egymástól megidegenedett sziveket, elméket jó tanácsunkkal, intésünkkel, kik annak engedni akarnának, minden religio persecutiója nélkül, egymás szeretetére hozhassuk, és az veszekedő rendek között minden akadályos dissensiókat az szabados conscientiának sé-

relme nélkül, jó módok alatt találni ügyekezvén, egy egyenes aequalitast állithassunk helyre.

Ilyen jó szándékunkban és igyekezetünkben, noha minekelőtte magunk birodalmából hadainkkal kiérkeztünk volna, jó idején itt az egész felföldén sok tekintetes urak, vitézlő rendek, kerített és mezővárosok nemzetünkhöz és keresztyéni vallásunkhoz való buzgóságokból declarálták magokat: de mivel az complanatio és sziveknek, elméknek egyességre való hozása nemcsak azt az részét illesse Magyarországnak, sőt oda fel is mind Fátrán s Dunán túl való földekben hasonló sőt nagyobb bántásokat értjük s halljuk minden rendeknek: ugyan az ő kegyelmek tetszéséből kész hadainkkal ide felé semmit nem mulatván, tovább való fáradságunkat is nem szánjuk, hogy Isten kegyelmességéből mindenütt egész nemzetségünknek megbántódott állapatjokat épen állathassuk helyre. Intvén szeretettel mindeneket, nehogy az mi indulatunk felől valami idegen gondolattal lennének; de valakik ilyen szent igyekezetünkben, úgymint magunk édes nemzetünknek s mind mellette való szomszéd országoknak felháborodott állapatjának lecsendesítésében velünk együtt akarnának érteni, sub publica assecuratione írtuk mindeneknek személy- és religioválogatás nélkül, hogy minden úri, nemes és vitézlő rendek bátorságosan és egyenlő értelemre magunk mellé jühetnek és intetnek mindenütt és mentöl hamarébb, holott magunktól ez indulatoknak jobb és bizonyos fundamentumokkal való circumstantiáit megértvén, megmaradásáról és csendes állapatjáról

édes hazánknak s nemzetünknek mentül hamarébb providelhássunk. De az mi assecuratiónk azoknak való, kik sem végházakban, sem egyéb helyekben ellenkező fegyveriket ilyen szent igyekezetünkben nem mutatják; mert valakik ellenkezni találtatnak, vagy magokat az magunk között való megegyesűlésből kivonszszák, azokról mind most s mind azután kegyelmetekkel egyetemben úgy gondoskodhatunk s végezhetünk, mint az közönséges jónak nem akaróiról, kikről naponként méltó gondviselésünknek is kelletik lenni kegyelmetekkel. Éltesse Isten nagyjó egészségben kegyelmeteket. Datum ex castris nostris ad oppidum Debreczen positis die 12. (septembris) anno 1619. Amicus benevolus Gabriel princeps.“ [1])

Debreczentől nyugotra Fülekig és Váczig, éjszakra Kassáig minden, majdnem ellenállás nélkül hódolt Bethlennek. Kivált Szécsi György és Rákóczi György egyengették előtte az utat, az utóbbik Dóczy Endrét, az ország keletéjszaki részeinek Kassán székellő főkapitányát is hatalmába ejtvén. Homonnai György országbiró, Ferdinándnak a felsőtiszai részekben feltétlen hive, Lengyelországban keresett menedéket; a fejdelemhez pártoltak pedig september 21-én Kassán gyülést tartván,

„Bethlent előttökjárójoknak és fő gondviselőjöknek választották, adván országul teljes hatalmat ő felségének ebben az állapotjokban elölmenni“;

„azoknak, kik az országból kimentek, quinde-

[1]) Kismartoni levéltár: Variae litterae principum Transsylvaniae. Eygkoru másolat.

nát adtak, melyre ha visszajőnek és ha bűntelenek, békével maradjanak, erős reversálissal országunkkal egyetérteni kötelesek legyenek;"

„mivel szükséges, hogy Kassán generális légyen, erre a tisztre ő felsége a nemes országgal együtt Rákóczi Györgyöt választotta";

„a porta mentöl jobb módjával való informatiójára követül Korlát Istvánt rendelték";

„szükségesnek látták, hogy megannyian generaliter insurgáljanak, mennél hamarébb, a régi mód és büntetés alatt.,' [1])

Bethlen september 26-án megerősítette a hozott végzéseket; s midőn e hó végnapjaiban utját Kassáról a Poprádnak vette, az ország keletéjszaki részeinek valamennyi erősségei már hittel voltak neki kötelezve, kivéve Munkácsot, mely Eszterházyt uralta, ki egyébiránt azért is, mert a pozsonyi országgyülés őt a Ferdinánd s a csehek közötti viszályok kiegyenlítésére biztosul választá, [2]) innen távol volt. A hely parancsnoka, Farnosi János, midőn nehány nappal később felhívatott, állana ő is Bethlenhez, válaszul adá: „hogy valakié az nemes ország leszen s valaki az magyarországi szent koronát birja, annak, úgy mint az Istentől választatott fejedelemnek, hatalmasságnak, engedelmességét mutatja." [3])

---

[1]) Magyar történelmi tár, IV. k. 192. l. Gróf Mikó Imre: Erdélyi történelmi adatok III. k. 225. l. [2]) Kazy hist. r. Hung. 153. l. [3]) Kismartoni levéltár: Minuta et paria litterarum.

XV.

Bethlen Szepesből a felső megyéken át october 9-én minden akadály nélkül érkezett Nagyszombat elébe, kivált az ifju Thurzó Imrének, a néhai nádor Thurzó György fiának közreműködésével. Nagyszombat kapút tárt előtte; Érsekújvár őrsége kapitányát Kohári Pétert vasra verte s vele együtt a várat is általadta; Pozsony polgárai, követvén a kassaiak példáját, nagy pompával fogadták a fejdelmet s hódoltak neki; Rhédey Ferencz, Bethlen lovasságának alvezére, egyesült a morva haddal. A dolgok ez állásában Leopold főherczeg, strassburgi és passaui püspök, mint a császári korona miatt még folyvást Németországban mulatozó Ferdinándnak helyettese, felhatalmazta a nádort: alkalmazkodjék az időhöz; csatlakozzék, ha jónak látja, ideiglenesen a fejdelemhez, így talán módja leszen a felség érdekeit mérséklés által előmozdítani. És Forgács csakugyan eszerint cselekedett; kijött Pozsony várából, hová vonult volt, s az őrség bébocsátotta Bethlent, ki itt a koronát is hatalmába ejtette.

Eszterházy sopronmegyei jószágain időzött, midőn Bethlen kiindult Erdélyből. Azon volt hogy a környéket a király iránti hűségben megtartsa. ‚Vettük leveledet, — irá neki september 27-én

5

Bécsből Leopold — s jól esett, belőle ama megyék hűséges állhatatosságát megértenünk. Szécsi György eljárását mi illeti, — híjába, most olyas idők járnak, melyekben sokra kell szemet húnyni; jőnek majd kedvezőbbek, s a késő alkony talán annál szebb leszen. Mihelyest megtudjuk, hová vetted magadat s mivel segíthetünk, semmit sem fogunk elmulasztani e részben.' [1]).

Nem volt mivel segítenie, mert már más nap hasonló intés ment Eszterházyhoz, mint Forgácshoz: ‚Alkalmazkodjál — irja a főherczeg — a körülményekhez. Veszélynek ne tedd ki magadat, mert még nagy szolgálatokat tehetsz királynak és országnak.' [2]). De Eszterházy nem akart a körülményekhez alkalmazkodni; visszavonult lánzséri várába, s elébe nézvén az ügy további fejleményének, papirosra vetette észrevételeit, aggodalmait, reményeit. Ezen iratokból alább közlünk nehányat; e helyütt azon névlajstromot adjuk, melylyel Eszterházy a pártok számerejét körülvonalozta.

„Az kik Bethlennek az magyar koronához tartozó urak fejet nem hajtottanak:

Az pap urak mind.
Az tótországiak hasonlóképen.
Zríni György.
Bánfi Kristóf.
Pálffy Pál.
Pálffy Miklós.

---

[1]) Kismartoni levéltár: Diversae litterae imperatorum etc. [2])Ugyanott.

Az kiket az kételenség vitt reá:
Palatinus uram.
Pálffy István.
Pálffy János.
Allaghi Menyhért.
Balassa Péter.
Balassa Zsigmond.
Balassa Imre.
Rákóczi Pál.
Bosnyák Tamás.
Horvát Gáspár.
Apponyi Pál.
Althan János.
Károlyi Mihály.
Milith Péter.
Milith György.
Pethe György.
Czobor Imre.
Czobor János.
Dóczi Mihály.
Ostrosith István és János.
Forgács Miklós.
Eszterházy Dániel.
Eszterházy Pál.
Vesselényi István.
Koháry Péter.
Listhius Kristóf és János.
Az kik Bethlent hítták vagy kedvvel vették:
Batthyány Ferencz.
Thurzó Imre.

Thurzó Szaniszló.
Három Révay.
Nádasdy Pál.
Nádasdy László.
Szécsi György, öcscseivel.
Rákóczi György.
Illyésházy Gáspár.
Jakusics András.
Tököli István.
Zríni Miklós.
Erdődy Kristóf.
Szunyogh Mojzes.
Vizkeleti Mihály.
Két Nyáry, István s Miklós.
Két Listhius István.
Két Pongrácz: István s János.
Három Zay: Zsigmond, Lőrincz, András.
Dóczi István.
Eszterházy Gábor.
Forgács Péter.

Az nemesség között az kik ezenben fők voltanak:

Rákóczi János.
Bossányi Mihály.
Fúló Miklós.
Bogdányi János.
Sándor János.
Litay István.
Strucz Ferencz.
Csúti Gáspár.
Szegedy Gáspár.

Zmeskál Jereslaus.
Liptai Imre.
Horvát Bálint.
Sepsi János.
Vizkeleti János az pápai.
Dávid János.
Gyürky Benedek.
Az kapitányoknak az roszsza:
Abafi Miklós.
PogrányiGyörgy.
Lengyel Boldizsár.
Jákófi Ferencz.
Sennyei Gáspár.
SárkányIstván. [1]."

[1]) Kismartoni levéltár.

XVI.

Bethlen a nádorral országgyülést hirdettetett Pozsonyba, s Eszterházyt, hogy abban részt vegyen, önmaga is felhívta latínul szerkesztett következő levél által:

‚Mily igazságos és mily súlyos szükségek által kényszerítve, a magyar nép közszabadságának kivívásáért és helyreállitásáért ezen hadjárathoz fogtunk legyen: már nehány korábbi, úgy nyilvános mint magánvaló leveleinkben elégségesen sőt felesleg is fejtegettük. Hogy Isten vezérlete alatt és Isten segédével eddig is már mennyire és mily bámulatos szerencsével haladtunk elő, azt, hallgassunk mi róla bár, magok a dolgok hirdetik naponkint. Miszerint pedig hamarabb és alaposabban gondoskodhassunk Magyarország nyugalmas és biztos megmaradásáról, tetszett méltóságos ghímesi gróf Forgács Zsigmondnak, nevezett Magyarország nádorának, a hazai törvények s az ország végzeményei szerint, a királyi felség távollétében nádori hatalmánál fogva, Magyarország valamennyi karainak és rendeinek, november hava tizenegyedik napjára, tudnillik szent Márton püspök és hitvalló ünnepére, ezen Pozsony városába országgyülést hirdetni. És szintén a nádor úrnak tetszéséből

tekintetes és nagyságos uraságodat mi is akartuk barátságosan felhívni és inteni, hogy mindazon nehézségek és sérelmek kiegyenlítésére s megelőzésére, melyek egy részről bennünket az erdélyi szövetségben mindig aggasztottak, és más részről panaszokkal s keserüségekkel töltötték el a magyar rendeket: ezen legeslegszabadabban tartandó országgyülésre a mondott napon és helyen, minden haladék és mentség nélkül megjelenni, és a mi leginkább a köznek érdekében leend, arról nevezett Magyarországnak többi főpap, báró, mágnás és nemes uraival s egyéb karaival és rendeivel tanácskozni és végezni tessék. Tekintetes és nagyságos uraságod éljen sokáig szerencsésen, szívből kivánom. Kelt szabad királyi Pozsony városában 1619. october 20-án. Tekintetes és nagyságos uraságodnak jóakaró barátja Gábor fejedelem. Pécsi Simon kanczellár. Bölöni Gáspár.' [1]).

Ferdinánd e közben Frankfurtból, hová őt Pázmány is elkíséré vala, visszajött Graczba, s innen Sennyey Istvánt, a leendő püspököt és kanczellárt, magyarországi híveihez, köztök Eszterházyhoz is küldötte. A király s most már császár is, Leopold főherczegtől eltérőleg, makacs ellenállást, nem hunnyászkodást tanácsolt hivének. ‚Lelkesítsen téged — irá neki october 28-án — mind nemzeted dicsősége mind elődeid ősi s magasztos erénye; ne engedd, hogy a szent koronától elszakadásod által Magyarország királyainak felsége s a dicső haza és nép régi hatalma

[1]) Kismartoni levéltár: Variae litterae principum Transsylvaniae.

csúffá tétessék; sőt inkább kegyelmesen arra kérünk s intünk, hogy egész erővel arra ügyekezzél, miszerint további sérelmektől megovassék az ország.' [1]). Ferdinánd tiltakozott a nádor által kihirdetett országgyülés tartása ellen; lépések tétettek, hogy Szlavon- és Horvátországok s a dunántúli megyék rendei a szándéklott dietát törvénytelennek nyilvánítsák; Dampierre hada Magyarországba indítatott; s Eszterházy utasitást vett, hogy véle és a győri-főkapitánynyal báró Breuner Jánossal egyetértőleg működjék. [2]).

Márton napja felvirradt, s Pozsonyban megnyílt az országgyülés; Eszterházy nem volt jelen. „Minemü felháborodott állapotban legyen most az nemes ország, nem szükség sok szóval kegyelmeteknek declarálni: kegyelmetek közönségesen jól tudja és érti;" — e szavakkal nyitá meg a nádor az országgyülést. „Hogy pedig — folytatá — mi is tisztünk szerint császár urunkat ő fölségét voltaképen informálhassuk, és magunkat interponálhassuk ő fölségénél császár urunknál, kivánjuk érteni okait ez nagy motusnak, honnan és mi módon vött eredetét: hogy jövendőben is constálhasson ő fölségénél, császár és király urunknál, micsoda bántási lehettenek az nemes országnak, az melyekért ilyen nagy indulatokat készerítettenek moveálni. Annakutána mi is, mint az országnak palatinusa interponálván magunkat, adhassuk úgy eleiben császár urunknak az ország szabadságának megtartását és minden egyéb oltalomnak s végezetre az jó bé-

[1]) Kismartoni levéltar: Diversae litterae imperatorum etc. [2]) Ugyanott.

késségnek megszerzését és helyére állatását, ki lehessen jövendőbeli hazánknak megmaradására." [1]).

Az országgyülés megnyilásakor — november 18-án — egyetlenegy főpap sem volt jelen; s az ország dunántúli része is igen gyéren lévén képviselve, Forgács kérdést tett, ha lehet-e ily viszonyok között a közügyek tárgyalásához fogni. Mire végzés keletkezett, hogy az elmaradottak szólítassanak fel még egy ízben a nádor által a megjelenésre, s mennyiben Leopold főherczeg ujabb körlevelére hivatkoznának, mely a jelen országgyülés tartása ellen tiltakozik, figyelmeztessenek, hogy a nádor, bizony, nem hívta szükség nélkül együvé a rendeket, mihez neki joga volt, holott más részről Leopold főherczegnek semmi köze a magyar ügyekhez.

S néhány nap mulva csakugyan Pozsonyba jött egykét dunántúli úr és nemes; de Eszterházy nem volt közöttök, sőt a megérkezettek, néhány leveleit hozták magokkal, melyeket elvbarátjaihoz intézett, s melyekben előrebocsátván, hogy „a palatinus kételenségből mívelte a kit mívelt", gúnyolódva „három gyermekről" szól, mint az országgyülés vezereiről, kik „a magyarok régi ellenségei" a törökök s a csehek segédével akarják a hazát megmenteni, „s kik előbb felakasztanak, aztán törvényt tesznek az embernek."

A ‚három gyermek' alatt Eszterházy Rákóczi Györgyöt értette, ki csak húsz s egynehány éves volt; s értette Thurzó Imrét, az elhunyt nádor fiát, ki imént jött vissza a wittembergi egyetemről s még

[1]) Kismartoni levéltár: Actorum Palatini liber I.

csak taval töltötte be huszadik évét; harmadikúl kit értett, nehezebb volna meghatározni.

Thurzót élesen bántotta a megjegyzés. A lánglelkü ifju visszatorlásul Eszterházyról szólott élesen, s a nádornak fia gőgösen is szólott az alispán fiáról. Thurzó kifakadásainak következésében történhetett, hogy a nádor előterjesztésére adott s november 23-án kelt válaszba, mely az országon és a hazafiakon éjtett sérelmeket s méltatlanságokat sorolja elő, következő sorok iktattattak bé :

‚Ő (Ferdinánd) nem vonakodott Eszterházy Miklóst, a tegnap gyúrt urat elébe tenni más mágnásoknak, kiknek régi származását, nemzetségök fényét, lelki tulajdonságaik jelességét s ügyességöket ha tekintjük, úgy fogjuk találni, hogy maga a természet Eszterházyt naloknál sokkal alacsonabbra helyezte. S ez mégis fecsegő nyelve és a római-katholikus ügy iránti roppant buzgalma által — legalább kikürtölik, hogy roppant — kiérdemelte, miszerint őt egyik méltóság után a másik érje, s mindenre a mi nagy már egyedűl csak ő látszassék születettnek. Mert először is, asszonyának, kit szolgált, kegyelméből a ‚nagyságos‘ czimet nyerte, s íme már ‚királyi tanácsos‘-úl üdvezeltetik, és rövid idő mulva hozzájárul a királyi udvarmesterség és két megye, Bars és Zólyom, főispáni méltósága, s végre, mert a római felekezet magát az elmult országgyülésen nagydicsőségesen viselte, a dunáninneni részek kapitányságát nyeri jutalmul.‘

Az ekkép ellene szórt anathemának súlya alatt készité Eszterházy a következő iratokat, Ferdinánd

előtt magasan lobogtatva Magyarország zászlaját, valamint ezt 1618-ban a koronázáskor hordá vala.

Az első, „a magyar nemzethez“ van intézve s így hangzik :

„Noha Istennek kegyelmes látogatásából ennek az mi szegény nemzetünknek eleitől fogvást számtalan sok veszedelmes állapati forgottanak fenn, úgyannyira, hogy az pogánság néha teljességesen ellepte, és többire elfogyatván szegény nemzetünket, egynehány esztendeig ugyan megtelepedett hazánkban, nem remélvén senki már abból az igából való megszabadulását avagy nemzetünknek talpra állását; mindazonáltal azon nagyhatalmu Isten csudálatosan országunk fejedelminek gondviselése által meg' úgy felállatta, hogy minden nemzetségek közt fénlett ez mi nemzetünk. Ennekfelette az nagy hatalmas ellenség is, az török, hozzánk fogván, csaknem száznegyven esztendeig többire maga erejével oltalmazta ellene magát dicséretesen, holott egész Görögországot császárságival és minden birodalmival együtt félennyi idő alatt egészlen subjugálta; ki nem nyughatván és rejánk nehezedvén, noha egynihány provinciáit sok vérontással elvevé, és elfoglalá Budával együtt koronás országunknak nagy részét, szomjuhozván és remélvén immár szintén utolsó veszedelmünket: de itt is Isten gondviselése hatalmas fejedelmeket ada az ausztriai házból, kik resistálnának neki, s nem engedék mind ez ideig az mi utolsó veszedelmünket látniok. Ezen kivől is mind külső s belső ellensége nagy sok volt, kik veszedelmekre igyekeztenek szegény hazánknak és

nemzetünknek, de az Isten csudálatosan tartott mind-eddig bennünket. És noha már annyiban jutott szép, hatalmas és nagyhirü zsiros földünk és országunk dolga, hogy hasonlónak látatnék az tollától megfosztott madárhoz: mivel nemcsak szép tíz szárnyas provinciáitól fosztatott meg, kiknek most csak zászlóit viseljük koronázó királyunk előtt, hanem magának koronás országunknak is csak igen kicsin része marada kezünknél: mindazonáltal ez csudára méltó, hogy mindennyi veszedelmes állapatiban is épen fentartotta és megoltalmazta régi szent királyoktul és fejedelmektől vérek hullásával nyert szép szabadságát és rendit mindeddig ez mi szegény nemzetünk. És noha nagy hatalmas fejedelmeket választottanak uroknak és fejedelmeknek, de mindenekelőtt erre igen nagy gondjok volt: hogy több kárvallások és országokban való csorba után is bő vérekkel és vitézségekkel talált szabadságokat meg ne sértsék; s kiválképen penig fejedelmek választásiban oly vigyázók és szorgalmatosok voltanak, hogy inkább szerencsének vetették állapatjokat és interregnumot szenyvedtenek, hogy sem régi megrögzött országunk szabadsága és szokása ellen valamit cselekedtenek volna. Communi consensu nem gondoltanak abban semmi fáradságokkal, törődésekkel és költségekkel, sőt vérontásokkal is. Kire, hiszem, megemlekezvén és előttök viselvén, mely drága legyen az szabadság, sokan az főfő rendek, az mostani kegyelmes megkoronázott urunknak választásában is csak kicsin apró dolgokon

is egynihány holnapig munkálkodván, sok fáradságot és költséget szenyvedtenek.

Ugyanis, mi lehet kedvesb és édesb az szép, igaz szabadságnál, az kiért mit nem míveltenek eleitől fogvást minden nemzetek, és csak ez megkevesedett mi szegény nemzetünk is mire nem mene ím csak tíz esztendővel ezelőtt! Nemde, hogy azt megtartsa, országostul szerencséjére vetvén magokat, az ő természet szerént való ellenségekhez ragaszkodának, és ez félelem alatt is keresik vala országunknak és nemességünknek szabadságát, kit meg is nyerének, úgyannyira penig, hogy szegény nagy és jóemlekezetü kegyelmes urunk, második Mátyás császár választásakor nemcsak régen országunkon kivől levő szép koronánkat meghoztuk hazánkban, de neki ülvén szegény Illyésházy uram, ugyan tudakozta, hogy mi volna még hátra, kit szabadságunkban helyére nem állatott volna, s azt is felépíti; de nem találtanak egyebet ez szép megadott szabadságoknál. S hová feletkeztünk tehát most, micsoda Isten ostora ez rajtunk? Csudálhatták minden nemzetek, hogy szép országink mind elveszvén is, ez ideig épen megtartottuk szabadságunkat (kiért az mi eleink ennyi vért hullattanak, és mi is nagysokat fáradtunk s költöttünk, csaknem veszedelmekre is ereszkedtünk; s ugyanis már csák ez levén kezünk között, szükséges volt érette mindent cselekedni); s íme ezt mely könnyen, minden ok nélkül vesztjük el, rút és iszonyú országunkpusztulásával!

Nem is volna ugyan annyira keserves ez szép

szabadságunknak sérelme és megtörése, ha idegenektől vagy ellenségtől és hatalmasoktól esnék, de magunk nemzetétől és azoktól kiválképen, az kiknek vérek hullásával is oltalmazni kellene azt! kinek hogy sérelme pusztulásunkkal együtt öregbedjék, ím minden környülöttünk való idegen nemzeteket is behozták utolsó romlásunkra. Nem hogy annakokáért ebben kellene gyönyörködnünk, ki után akármely nyughatatlan embernek is prédái leszünk : de kezünket kinyújtván, az minemü fegyverrel az mi eleink vérek hullásával nekünk nyerték az szabadságot, annak rontóit azon fegyverünknek nemével kellene semmivé tennünk; mert ez rendetlen hatalomnak példája ezféle kivánságra sokakat felindít, és bátorságos békességünk soha miattok nem leszen, és szintén úgy járunk mint Erdély, hogy akárki is kivánni fogja fejedelemségünket, kire ha maga erőtelen leszen, ottan az törököt veszi melléje, s avval subjugálván bennünket valahány nyughatatlan fejü emberekkel való értelmével, teljességesen török gubernatiója alá esünk. Úgy vagyon, hazafiuságukat most sokan nemességünk és országunk szép szokása és szabadsága ellen való cselekedetekkel akarja megmutatni; s azért is kivánunk azoknak mondatni : de nyisd fel csak jól, magyar nemzetség, szemedet, és nézd meg jól ez éretlen tanácsot, feltalálod bizony benne mind szabad választásodnak elvesztét, mind nemességednek sérelmét, s mind penig országod törvényének teljességesen való elrontását, és avval együtt hátramaradott kis rész országunknak is utolsó veszedelmére néző igyét. Hová

lettél azért te magyar vér, az ki kifolyásoddal is oltalmazod vala ezt, s most ingyen csak szólni sem mersz mellette. Császároknak s hatalmas fejedelmeknek port mersz vala szemekben érette rúgni, s most egy kis magadféle erőtlen társodnak ingyen említeni sem mered. Hová lettenek, boldog Isten, amaz megrögzött jó tanácscsal biró vének is, kik Patres Patriae voltanak, és úgy őrzötték s takargatták hazájok törvényét, hogy inkább mindeneket elvesztették és magok személyét exiliumban hatták menni, hogysem ingyen csak nutu is jovallani akarták volna szép hazájok szabadságának sérelmét. De most hazánknak kenyerén feltartott és jovaival bővölkedő ifiai, úgy látjuk hogy egy kis méltóságoknak kivánságaiért, avagy becsületnek, tisztnek, avagy holmi privatum commodumnak örülvén, készebbek egy csomóba kötvén minden szabadságát félretenni, és víg orczával javalván országunk utálatos pusztulását nézni, hogysem az ő kivánságok be ne teljék; sőt az kik azt oltalmaznák, azokat ország árulóinak mondani. Ez-e az hazafiuság? így kell-e igaz magyarnak és nemzetünkszeretőnek mondatni? Bizony nem, mert az hol az privatumnak tekinteti elől jár az publicumnál, veszni tért ország az, és nem egyebet, hanem utolsó veszedelmét várhatja belőle. Serkenjetek fel azért álmotokból és nyúljatok szép szabadságtoknak oltalmához, mert bizony ezennel semmivé leszen minden szabadságtok,. ki után rabságtokat és végre utolsó veszedelmeteket látjátok.

Veszed-e eszedben, magyar nemzet, hogy szabad

választásod ellen, minekelőtte választanád, mostan rajtad uralkodni kivánó szomszédod, egyszer szabad választásodból lett koronás királyod megvetése előtt, már annakelőtte fejedelmednek hivatja magát, fegyverrel vonván minden rendeket hittel való maga kötelességére. Ez mellett, a kiket gondolt hogy neki ártalmára lehetnének, némelyeket közülök megfogott nemességünk szabadsága ellen; némelyeket proscribáltatott országunk törvénye ellen; némelyeknek jószágokat elvette és másoknak adta minden juris processus nélkül; sokakot most is választása előtt fegyverrel persequálván, egyik státust csaknem totaliter exstirpálta országunkból, számtalan dúlást, pusztítást tevén minden rendeken. De az ki mindenek felett álmélkodásra méltó, ez szabadságunk sérelmével nem valami jónknak megmaradását követjük, hanem istenfélő jámbor szent királyaink véréből származott hatalmas és nagy méltóságban helyheztetett, egyszer megkoronázott urunkat, fejedelmünket cseréljük el egy török-feltartott és nevelt rabon, ki most is jármában az töröknek, sőt ennekelőtte sok esztendővel kapucsi basája volt, s Erdélyországnak fejedelemségbeli választásának is első rontója leve, számtalan köznépeknek, árváknak és sok ártatlanoknak pogány kézben való esésével s nemzetünknek rettenetes romlásával, — egyedől csak az török keze által sok égetés és rablással ment mostani méltóságára is.

Micsoda elfordult elme azért az, az ki itt is ily nagy béren, úgymint országának törvénye és nemes szabadságának s édes hazánknak veszésével, szánako-

dásra való dúlásával, pusztulásával és minden nemzeteknek mintegy prédára vetésével akar ily veszedelmes állapatot venni. Nem veszszük-e eszünkben azt, hogy az török ellene Erdélyben mindjárt más fejedelmet erigál? és úgy is elszakasztván Magyarországtól Erdélyt, azt meg' arra fogja tartani, hogy, ha ezt megúnja, avagy kedve szerént nem jár, ottan mindjárt reánk bérli és veti; s bár minekünk igen jónak lássék és tessék is, de hogy megszaggathasson bennünket, és az két veszekedő közt tertius gaudens legyen, mint maga rabját, az ki erdélyi fejedelem legyen, nem hagyja bizony nyugodni, hanem, ha kedve nem volna hozzá is, rejá dobolja, s ha nem cselekeszi, kirázza állapatjából, s olyat keres, az ki betölti parancsolatját, s úgy is elfogyat bennünket. Látván annakokájért, magunktól megrontatott szabadságunkat hogy utolsó veszedelmünknél egyéb nem követi, micsoda elvetett és elfordult elme az, az ki ettől nem irtózik és minden uton nem igyekezik ezt megváltoztatni?

Úgy vagyon, nem kicsin biztatást adtanak az vízben haló emberek: hogy, ha őket megmentjük, milliókat adnak; kit ím megcselekedtünk; s méltán tartoznának bizony vele, mert az vízbenhalástól őket kiszabadítván, magunkat öltük belé, és csak már is millio pénzünkben áll. De meg kell vala gondolnunk, ki igéri azokat az arany hegyeket? úgymint az, ki magával is tehetetlen úgyannyira, hogy ő szükölködnék inkább az mi oltalmunk, segétségünk és jó akaratunk nélkül; s be is tölté igéretit, mert az ő lá-

bokban levő töviset keves szép szóval az mi lábunkban nyomák, hogy minden uton és módon mi fogyjunk, veszszünk és pusztuljunk, s az mit az természet szerént való ellenség az török el nem fogyatott, azt ővele együtt magunk fogyassuk el. Kit magokra nézve, bizony dolog, elég okosan és eszesen is cselekedének, de mi, bizony dolog, mind ez világtól méltán csufoltattathatunk érette, és csak keves idő mulván is megtapasztalhatjuk, hogy megvettetünk ezektől is, az kikkel most ily jót tettünk; most is nevetvén bolondságunkat, hogy egynapi költségekkel köszöntették ezbeli veszedelmes állapatjokat reánk.

De mondhatnád: recompensálják idővel ezt az confoederatus országok nekünk, mivel Angliával, Skócziával, Dániával, Csehországgal, Morvával és Sleziával vagyon az confoederatio; ezekből mind contribuálnak és segétnek bennünket. Ki bizonyára ez is csak kezünkben adott alak! Mert ha Bécs és Prága messze volt az mi oltalmunkra: messze Anglia, Dánia, Skóczia, kiknek magoknak is elég gondjok vagyon, és némelyik közzűlök magát is alig tartja. Azt penig hogy Csehország, Morva és Slezia mennyire segéthessen, mikor magának semmi ellensége nem volt is, experiáltuk az török ellen való hadakozásunkban; ugyan jó, ha mind az három ország is öt vagy hat ezer embert adott; most hát az mikor honnjában ellensége leszen és ily pusztaságra is jutott, hogy saeculum kell az felépitésére, mit gondolunk? Megmenti, elhigygyed, magát, hogy enerváltatott, s nincs honnét adni; és szinte mikor az mélyire vi-

szen az víznek, ott hagy benne, s ő kijüvén hátunkon az veszedelemből, az mi vérünkön békéllik meg. Mert de vajjon s mivel szeret ő jobban más nemzetnél minket? Úgy gyűlöl szintén, sőt inkább: holott nyilván tudjuk azt, hogy régi magyar fejedelmeink idétt is mennyi dúlást, pusztítást, prédálást tettenek nemzetünkön. Tegyük le azért az szemünkön való hályagot, tegyük le egymásra való gyűlőségünket, és holmi, veszedelmünkre néző privata passiónkat; s tartsuk meg: hogy prima charitas a se incipit, s úgy szeressünk és segétsünk mást, hogy magunkat el ne veszessük és fogyassuk; mert ez sem Isten sem ez világ előtt nem kedves sem dicséretes s nem is tisztességes, kiválképen ily magunkon való kegyetlenséggel lévén mind ezek; s térjünk egyszer megkoronázott kegyelmes urunkhoz fejedelmünkhöz, az ki természetiben kegyes és kegyelmes; s ha mi országunk törvénye és nemességünk ellen való panaszunk vagyon, terjeszszük ő felsége eleiben; elhigygyük, meghallgat ő felsége minden méltó igyünkben, és minden atyai jóvoltát mutatja. Egyébaránt ha fegyver választja el köztünk az dolgot: vagy nyerjük vagy vesztjük; de egyik jelenvaló, másik mindjárt utána következő veszedelem leszen, holott nem megszaggatva az keresztyén országok és egymás ellen fegyvert viselve, de egyességekkel sem oltalmazhatják meg, az mint kivántatott volna, az mi kebelünkben levő nagy ellenségünktől úgy bennünket; s ha már erre ment az dolog is, hogy mindjárt fegyverhez, (kit utolsó szükség szokott felvenni) nyultunk

is, minden egyéb mediomokat elhagyván, s praecipitáltuk dolgunkat: legyünk az visszatérésben is ilyen serények, és elhagyván s letevén minden gyanuságot, gyűlőséget, igyenesen nyúljunk megmaradásunkról való tanácshoz, hogy így ne vétsünk megkoronázott királyunk és urunknak tartozó hűségünk ellen, tarthassuk meg hátramaradott kis részét édes hazánknak, és vele együtt megkevesedett és csaknem minden nemzetektől gyűlőségbe esett nemzetünket, ezekkel országunk és nemességünk szép szabadságát és régi megrögzött törvényét, kit csak annak nem kell kivánni, az kinek sem Istene sem lelke és semmi jóra való gondolkodása. Ez uton maradunk csak meg és nem másképen; kire hogy hajlandóvá tegye Isten mindeneknek sziveket, kivánom szivem szerént, nem magamért hanem mindnyájunkért. Datum ex arce Lanser 8. Decembris anno 1619." [1]).

Ez az első irat, melyet mintegy válaszul tett közzé a Pozsonyban ellene emelt vádakra; a másik, Thurzó Imréhez intézett levél, mely a felebbi kiáltványnyal, mint tartalmából is láthatni, azonegy időben kelt, ekképen:

„Illustris ac magnifice domine, affinis mihi observandissime. Servitiorum meorum paratissimam commendationem. Áldja meg Isten kegyelmedet etc. Okot adván mind az kld nekem küldett levele, és mind az, hogy az mint értem, kld az én irásimot maga előtt mindenkor kalmáris-ládájában tartja, az

[1]) Kismartoni levéltár: Actorum Palatini. 1606—1629. I. és Opinionum Principis Palatini Pars I.

irásra : ez egynehány szóval készerítettem kegyelmednek írnia. Írja azért mindjárt elein kld levelében : hogy az hol az kegyelmed énreám való neheztelését föltaláltam, annak okát is megesmérhettem, mivelhogy hazánk megtörett szabadságának helyreállapadásában való kld fáradságát visszamagyaráznám, és hogy azt praecipue kldnek, nem másnak tulajdonétanám. Az mi annakokáért, uram, hazánk megtörett szabadságának helyreállatásában való fáradságát illeti kldnek, azt kld igen dicsíretesen és méltán cselekeszi; illik is minden hazafiúnak abban fáradni; de ezt igyekezetiben vélem én csak kldnek, mert in effectu sokképen mást látok, és majdalig tudom egy czikkelyét nemességünk szabadságának, az kin ilyen számtalan sérelem nem esett volna ez mostani indulatban. Mert — szólok bocsánatkéréssel, — először : az mi szabad választásunkkal nem ellenkezik-e ez, az holott egyszer megkoronázott fejedelmünknek renunciálása előtt, ha az méltán lehetett volna is, immár ő fölsége az erdélyi fejedelem, generalis országgyülése nélkül, magyarországi fejedelemnek irta magát, és kld is ugyan ő fölségének plenipotentiariusának az titulusa alatt? holott ingyen országostól gyülése sem volt még az nemes országnak, nem hogy arról determináltanak volna valamit. Továbbá : kegyelmedet kérem, melyik ország törvénye az, hogy azon dologban megesküttessék először az országot fejedelmének, s azután válaszszák osztán? Azbeli szabadságát, uram, én hazánknak még nem tanultam. Ezen dolog körül találnánk több fogyatko-

sásokat is, de hallgatok, mert látom, hogy veritas odium parit. Hanem, továbbá: micsoda nemességünk szabadsága volt ez, az kit kltek helyére akar állatni, hogy non citatum, non convictum, tősgyökeres urat megfogtanak, és vasba vervén most is fogságban tartják, sokakot egyebeket is minden rend kivül persequálván? Ennekfölötte kld is egyik fő tábla birája levén, vajjon micsoda törvény és sententia mellett foglalták el Homonnai uramnak minden jószágát, várait, és énnekem is marhámot s részjószágomat? s még az én ártatlan kis fiam jószágát is, Beczkót, micsoda országunk törvénye adta, uram, Nádasdy Pál uramnak? Mely hasonló casusokkal rakva levén most az ország, unalmas volna előszámlálnom is mindazokat kldnek. Ilyen szabadságát azért, uram, én még az mi hazánknak és nemességünknek nem tudtam; ki ha elveszett volt, bizony ott hathattuk volna, az hol fölvettük, az én kicsin itéletem szerént. Ne csudálja tehát kld, ha az fát gyümölcséről itélem. Holott penig ezben való fáradsági klmeteknek jók és hasznosok, mennél inkább kldnek tulajdonétom, annálinkább nem érdemlem az kld neheztelését.

Az mi penig, uram, az én kis árva fiam dolgát illeti, ha bántást szörzek véle is, nem tehetek róla, meg köll mondanom. Irja kld levelében, hogy kldnek nem idegene; de az mint hallom, ország előtt Ágár fiának mondotta kld; kit honnét vött kld, azt maga tudja; de ha mástól hallotta kld, (követem kldet) hazudott áruló bestye kurva fiául benne, mert nem csak ezt, hanem ezen kivül kettőt is adott volt Isten

minekünk szegény atyámfiával; s több sérelmim között nem is vártam volna én azt soha kldtől, vélvén hogy megtanulta kld, hogy de mortuis aut nihil aut bene est loquendum; kiből hasznát sem látom kegyelmednek, hogy még az földszint lévén, meghidegedett tetemit evvel ruházza kld, és mind engem, mind az szegény kis ártatlan, jó nemből és igaz ágyból született árvát; de azt vélem, az kik evvel terhelnek bennünket, nem jovára hanem kártételre igyekeznek az gyermeknek; kinek mindazonáltal hogy jóakarattal ajánlja kld magát, megszolgálom kldnek.

Holott továbbá az magam állapatjáról ír kld, intvén és kérvén, hogy klmetektől vissza ne vonjak: megszolgálom kldnek azbeli jó akaratját is; de hogy' szolgálhassak én kegyelmeteknek és mint mehessek kegyelmetek köziben? holott oly rút gyűlőséget vött hozzám igaz mondásomért, uramhoz való hűségemért, és magunk oltalmára néző okoskodásomért s igyekezetimért, hogy, ha minden veszélyét házámnak én egyedűl szerzettem volna is, evvel érném meg. Annakfölötte inter caetera acta, mely szép encomiákkal dicsírjen kltek, irva van nálam az is, kire nézve készebb vagyok kuldulásommal, ha szintén Isten úgy megalázna is, országomon kivül bujdosva kenyeremet keresnem, hogy sem evvel az becstelenséggel kltek közt ott élnem, ha másképen Isten nem adja az dolgot. Tisztesség adassék azért minden rendnek, de sem kocsisa sem jobbágya fia azoknak az jámboroknak egyiknek sem voltam, az kik oly igen megütköztenek az én tiszteimben, kiket nem magam

vettem magamnak, hanem érdemes emberségemmel találtam, soha egy szóval és egy igével sem kértem egyiket is. Nem is úgy vagyon az, hogy szolga lévén, asszonyomat vettem volna el; mert soha egy óráig való kötelességben és szolgaságban sem ott nem voltam sem másutt, fejedelmek szolgálatján kivül; s az magnificentiát is mind jószágomra mind emberségemre nézve megérdemlettem, azon kivül is nem egy, sem kettő lévén nemzetemben úri méltóságban. Sőt vajjon az elmult, országunknak nagy veszedelmes háborújában is ki szolgála többet az én nemzetemnél, szegény nagy jóemlekezetü Illyésházy Istvánnál? ki nem vala úri ágyból, és felesége után is vala javaiban, mindazonáltal ugyan palatinusa vala az országnak, kit érdemesen is viselt és nagy hasznára nemzetünknek s hazánknak. S az palatinusságnak vakálása előtt nemde amaz nagyemlekezetü Nádasdy Tamást is,az ki az is palatinusa vala az országnak, nem hasonló előmenetelben halljuk-e? Miért köll tehát hazánk szolgálatjára indult érdemes embereket ezzel gyalázni? Magnificentiám után tanácscsá tettek-e, legyen hirivel az ki bánja, hogy megérdemlettem és mind uramnak javára néző dolgot s mind hazámnak és nemzetemnek, mint sokan azok közzül jobban meg tudok gondolni. Azután hogy főispánságokat adtak, azt is mind megérdemlettem, országunk törvénye is azont mutatván. Az mi penig az magister curiaeséget illeti, szakálomhoz képest, ha arra vágják az rendet, meg nem érdemlettem, de egyébiránt, higyje kld, biztatom ebben való szolgála-

tommal is magamot. Az utolsót, hogy annyéra megsokallották az uraim, úgymint az ujvári tisztet, azt sem kértem sőt renunciáltam, de abban is semmi kétsége az uramnak, hogy, ha fölvettem volna, bizony megfeleltem volna neki. Ily szép legestromáért mindazonáltal előmenetelemnek Isten akaratjából, előszámlálásával kötelez maga szolgálatjára ő kegyelmek. Ugyan így is szoktak, uram, előmenni az emberek, nagyobb dicsírettel hogy sem nagyból visszamenni; s nemcsak ujvári kapitánságig, ki ily nagy dolog látszik az uraiméknak, de fejedelemségekre és császári méltóságokra is mentenek az emberek ilyen állapatból, az mineműben én voltam s küssebekből is, de ugyan nem kárhoztatták őket, hanem inkább még ellenségeknek is dicsírték, és jó nevek volt érette; akarom is bizony szivem szerint, hogy kiválképen való neheztelések az uraimnak ezekért vagyon reám. És noha ez mind úgy vagyon, mint ő klmek irják, de hogy nyelvemnek csacsogásáért adattanak volna ezek, külemben vagyon; mert minden tisztemet én szegény megholt császártól vettem, kinek hogy magánvaló neheztelése is lött legyen énreám hazám szolgálatjáért és őhozzá való igazságomért, azban kld is bizonyságom lehet. Mostani kegyelmes urunk énnekem csak egy újni ebbeli kegyelmességét sem mutatta meg, hanem hogy az magyarországi tanácsoknak destinatiójából méltónak itélt az ujvári kapitánysságra, ki ám legyen azé, uram, az ki szomjuhozza; sem köllett, látja Isten, sem köll; s Isten ilyes állapattal ne is adja, hogy efféle dologban szolgáljak.

Holott penig P. S. (post scriptumban) kegyelmed ugyan az Istenért kér, hogy kárt ne tegyek magamnak, mivelhogy non est sapientis dicere non putaram: megszolgálom abbeli kld jóakaratját is; de én, uram, törvény után sem vallhatok nagyobb kárt, mint már klmetektől az törvény előtt, mert nemcsak jószágomban, marhámban károsodtam meg kegyelmetektől, de úgy letapodott becsületemben is klmetek, hogy méltó elszánnom érette magamat és ad extrema menni. Vajjon, uram, ez már az klmetek actája fönn lévén, micsoda orczával és szemtelenséggel ülnék ott klmetek között, avagy mi kedvvel szolgálhatnék? Török rabságát viselném, hitemre, inkább, hogysem én ebben az gyalázatban úri állapatban élnék. Nem adtam okot én soha az én nemzetemnek erre, hogy ily gyalázattal illessen in publico tractatu keválképen. Lám, irtam ő klmeknek s megirtam okát ez ideig való ellenkezésemnek; s miért nem érdemlem tudakozásomra és eligazétásomra választot? Holott, lám, az pogányokat is meghallgatjuk, és nem lehet oly elvetett istentelen, az kit mind Isten s hazánk s mind az természet törvénye nemcsak meg nem kéván hallgatni, de eligazétani is kévánja. Valamíg azért az én levelemre választom nem leszen, és azokban el nem igazodom: sem vádolhat sem károséthat klmetek, és én is mind Isten s mind ez világ előtt ment leszek; kiért ha mi ellenkezésem esik, oda megyek ottan, az ki azt mondja: hagyj mihi vindictam et ego retribuam; s ez mellett ha más oltalmat találok, fölkeresem azt is; hiszem is az Istent, hogy az ki

fölalkutott és ezben az állapatban helyheztetett, gondomat viseli. Az törvény kivöl való hatalomnak, uram, semmi kötele nincs, de vagyon büntetése; hogy azért valamint azban az átokban ne essünk, hogy propter injustitiam regna de gente in gentem transferantur, elhittem, mind magamra nézve s mind kis fiam igazságára tekinteti leszen klmeteknek. Az mi nádorispán uram ő nagyságának klmetekkel való egyezését illeti, azt ő nagysága tudja, mi végre cselekeszi; talán látja és informálta kegyelmetek ő nagyságát jó igyekezetiről; de mivel én azokban semmit sem tudok sem értek, hanem egynéhányunk gyűlőségire tisztünket bízván fegyvert látok fönn: egyebet ennél az mit cselekeszem, nem tudok cselekednem, s méltán vakmerőnek itéltethetném kegyelmetektől magától is, ha külemb dologban foglalnám magamat. Nem jövendölök, tanácsot sem adok, mert tudom, gyűlőségimnek öregbülésével gyümölcstelen lenne; és megvettetve levén klmetektől, mindenre alkalmatlannak lát: de bár sokan az uraimban magokon volnának olyan Argusok, bizony meglátnánk utolsó veszedelmünkre hajlott országunk s nemzetünk állapatját. Ne véljék azt az jámborok, hogy mi is csak az urunk árnyékát szemléljük; s tudnánk is bizony hazánknak és nemzetünknek szolgálni; de ha Istenné tették magokat (az mint ők elmélkednek), és minden ok nélkül reprobáltak bennünket, azt ő klk lássa. Élniek köll még ő klmeknek és maradékjoknak, ha Isten halasztja veszedelmünket, s privata passióból avagy ódiomból közjónak, igaznak és szabad-

ságnak nem köllene azért véteni; kiről vajha uram, szabad volna bővebben és nyilvábban szólani, és az többivel együtt ne vesztettük volna el az libera voxot, meglátná kld, megtudnák gyümölcsét alkalmasint mutatni az indulatnak, ki, elhittem, tovább ment bizony céljánál; és mind az confoederatus országok mi jót tehetnének velünk, s mind az török ajánlása s barátsága mely hasznos legyen, ki tudnánk magyarázni; de az mint látom, karddal oldjuk az csomót. Most haszontalan törődnünk szóval ezekről, hanem adja az szent Isten, uram, hogy az mostani klmetek gyülekezeti legyen hazánknak és nemzetünknek javára, megmaradására és szép szabadságunknak, törvényünknek gyarapodására; s kldnek is ifjuságára, az kiben munkáloszik legyen becsületére s előmenetelére; s én, egy ember lévén, ha énbennem ütkezett klk meg, örömest anathema leszek az közjóért, csak vehessen jutalmat közönségesen belőle. Ifiú legény még kegyelmed, és messzi időre kell nézni; az kld ideje sok dolgoknak változtatását láthatja még; nem jó egyáltalában elmetszeni minden szerencsét kldnek, és készerítés nélkül extremumra vetni minden állapatját; mert félig elvesztett pörnek tartjuk azt, az ki az utolsó mediommal kezd osztán élni. Haragszunk-e, uram, az németre azért, hogy hallogat, és nem akarja igéretit effectuálni? — meglehet; de félek rajta bizony, hogy nem hallogat az török, de effectuálja az dolgát s úgy netalántán, hogy nem törődünk többször rajta. S kettő az dolog, édes Thurzó uram: vagy bennhagyja az török az erdéli fejedelemségben az kit

választandó klk, avagy nem; ha benne hagyja, rabjai leszünk és csak addig maradunk benne, még ő akarja; ha nem, koronástól és országostól az némettől subjugáltatunk megoszolva; és az szabad országból, kire nem most vágyakoztanak az emberek, az nagy szabadságkereséssel haereditarium regnumot tesznek; soha egyébaránt, ha az mostani állapatban levő rendünkből kihágunk, meg nem maradunk, hanem az két tar között az hajasnak utolsó vége leszen: kitől ójon Isten bennünket.“ [1]).

[1]) Kismartoni levéltár: Tract. Turcici 1606—1629. Tévedésből a Turcicumok közé csúszott e levélfogalmazat s talán csak ezen körülménynek köszönhetni fenmaradását.

XVII.

Ferdinánd hadvezérei, Buquoi és Dampierre, egyelőre Bécsnek oltalmazására szorítkoztak. November 26-án Bethlen három ezered magával a császári kerteknél, Schönbrunnál ütött tábort, de mind ő, mind Thurn és Rhédey tizenkétezer lovasai, híjába ügyekezvén Buquoit ütközet elfogadására birni, november 30-án Sopronyban találjuk a fejedelmet, hol a polgárság által ünnepélyesen fogadtatott, s honnan — mert gonosz hírt vett — Pozsonyba sietett.

‚Tegnap hiteles embertől értesültem — irá 1619. december 5-én lánzséri várából Ferdinándnak Eszterházy — hogy Bethlen csak gróf Thurn esdeklésére ment egész erővel Bécs felé, s nem más okból, mint hogy felséged öszves hadait Bécsbe szorítsa be. Végre, midőn beleunván a csehekbe, erre felé jött, Moosbrunnban Rákóczi György levelét vette, melyben ez irja, hogy gróf Homonnai György tizenhatezer válogatott lengyellel s ötezer gyalogból és könnyü lovasból álló saját hadával az ország felső részeibe nyomulván, nemcsak maga jószágait elfoglalta, hanem másokéit, kik a felséged iránti hűségtől elpártoltak, pusztítja; irja azt is, hogy ő sem lévén képes Homonnai úr erejének ellenállani, tanácsosnak látta megfu-

tamodni és pataki várába vonúlni. Bethlen vévén e hírt, nem épen víg vendége volt a sopronyi lakomának. A polgárok kérelmére ezerkétszáz embert, seregének salakját, Bucsi Benedekkel Sopronyban hagyta, kik a külvárosban lévén szállásolva, pusztítják a környéket, s kiknek könnyü volna ellenállani, az ország ezen részének a járomtól megszabadítására és a felséged iránti tartozó hűségben megőrzésére; mert az országgyülésre küldött, nálam volt követektől megértettem, hogy ezen megyék, mihelyest tágulni fogott Bethlen távoztával a félelem, felséged iránt engedelmességgel fognak viseltetni. Bethlen csakugyan azon volt, hogy megkoronáztassék; két megye : Liptó és Szepes ellentartanak, mondván, hogy lehetetlen, okot találni, melynélfogva felségedet meg kellene fosztani a szent koronától; s csak lássák, hogy felséged magát el nem hagyja, mások is nagyobb számmal hozzájok állandanak, és könnyü leszen megzavarni a koronázást, akadályozni, hogy a századok óta szentséges és sértetlen korona felséged idejében gyászos érintkezés által ne szentségtelenítessék...'

És három nappal utóbb :

‚Bethlen és az övéinek távozta után — nem értem Bucsi Benedeket, kinek hajdúi Sopronyból még most is pusztítják a szomszéd földeket — egyik emberemet Nádasdy Tamás katonáihoz küldöttem Szombathelyre, akarván állapotukat és szándékukat kitudni, a kapitányokat külön, a legénységet öszvesen őszinte hűségre intvén felséged iránt. Tegnap nálam voltak küldötteik, kiktől, valamint magam embereim

által is bizonyossággal megértettem, hogy felséged zsoldosai közűl egy sem pártolt el, sőt hogy többen vannak kétszáznál a kellő számon felűl. Ezen katonaság elég jó s csaknem egészen katholikus, de aggatódznak, nem tudván, mitevők legyenek, mert nincsen főnökük, kitől irányt vehessenek. A Kanizsa elleni véghadak küldöttei is nálam voltak, jó nemes emberek, kik megannyian még felséged hívei, s kiknek elpártolásától nem kellene tartanunk, ha igazságos panaszaik a lehetőségig meghallgattatnának. Mert nem egynehány hónap, hanem már három éve mult, hogy zsoldul egy kispénzt sem kaptak; kellene tehát nekik, ha épen lehetetlennek latszanék őket kielégíteni, — noha, bizony, nem nagy költségbe kerülne, mert nincsenek sokan — legalább kegyelmes levél által lelkesíteni, s abban az elmulasztott fizetés okát adni... Az is szükséges, hogy Nádasdy Tamás katonáinak, mind öszvesen, mind két vagy három kapitánynak irjon felséged, intvén őket, ha úgy tetszik, hogy addiglan, míg Nádasdy úr visszajövend, utasítást tőlem kérjenek... Csak kétezer emberem legyen: könnyü volna velök akár világos nappal Sopronyt bevenni, mert csak a külvárosban vannak hajdúk, maga a város pedig egyáltalában nem fogna ellenállani, úgy vélem... Ott aztán a polgárok szertelen terheltetése nélkül négyezer ember telelhetne... De mind ennek minél hamarabb kellene megtörténni.. mert szándék van még három ezer hajdúval öregbíteni amaz őrséget... Én, noha nehéz károkat szenvedek, mert mult éjtszaka lángban láttam legeslegjobb

mezővárosomat, a mit hűséges szolgálattal eszközölhetni, nem mulasztom megtenni.' [1]).

Ferdinánd, ki hosszasabb távolléte után ez idétt visszajött székvárosába, december 11-én kelt válaszában figyelmeztette Eszterházyt, hogy ő a rendek által a minapi országgyülésen felajánlott öszves adót a véghadak fizetésére rendelte, s miután a dunántúli országrész, névszerint : Mosony, Soprony, Vas, Szala, Veszprém és Somogy megyék még 5242 forinttal s 39 $\frac{1}{2}$ kispénzzel, a szabad királyi városok pedig, nevezetesen : Soprony, Zágráb, Varasd, Kőrös, Kaproncza még az egész öszlettel, azaz : 11,400 forinttal tartoznak, adjon tanácsot Eszterházy, mint lehessen az adót beszedni a Kanizsa elleni végházak őrségeinek kielégítésére. Két nappal utóbb pedig, mert, úgy látszik, maga is általlátta, hogy a jelen viszonyok között amaz adónak behajtása kissé kényes dolog, Ferdinánd a kívánt leveleket is megküldte, az el nem maradó zsoldnak igéretével. [2]).

Azalatt míg Eszterházy a dunántúli magyar hadak szervezésével foglalkodik vala, Bethlen, mindjárt Pozsonyban érkezése után, készséget tanusított az alkudozáshoz.

Még az országgyülés kezdete előtt Nádasdy Tamás királyi tanácsos s Ferdinánd dunántúli hadai egyik kapitánya, Bethlennek, az udvar megegyezésével, úgy látszik, békeindítványt tett. A fejedelem válaszában ezeket olvassuk:

---

[1]) Kismartoni levéltár: Acta Palat. 1606—1629. I. [2]) Kismartoni levéltár: Diversae litterae imperatorum 1616—1621.

„...Tudván azt, hogy azért szoktak akármely hatalmas országok is hadakozni egymás ellen, hogy vagy békességet állandóképen szerezhessenek az hoszszu hadakozásból országoknak, avagy egyik az másikat elfogyasztja : én is örömest akarom érteni ebből a kegyelmed censuráját; mely hogy jobb móddal lehessen, fáradjon által kegyelmed ide Pozsonyban, mutogassa meg nekem az módokat, melyek által kellenék az békességet fundamentommal helyreállatni; hitesse el kegyelmed velem, hogy az végezések ezután állandók lehetnek, ő felsége megáll mindeneket; megértvén ezeket kegyelmedtől, én csak egy ember vagyok ő kegyelmek között, mindazáltal örömest proponálom azoknak a kiknek illik, ő kegyelmeké az ország, elhittem permansiójok felől minden jóra igyekeznek. Bizonynyal elhigygye kegyelmed, hogy az országgal én semmiben ellenkezni nem akarok, mostan az státusok és az urak itt lesznek, sőt grofon Holak és grofon Turon [1]) uramék is itt lesznek hadaknak nagyobb részével; kegyelmed szintén jókor jő, proponáljon kegyelmed libere, próbálja mire viheti őket; semmiben ellentartó nem leszek, sőt assecurálom kegyelmedet in verbo principali nostro, hogy senkitől semmi bántása nem leszen sem jövésében menésében; traktáját elvégezvén ismét békességesen visszakésértetem kegyelmedet. Melyről hogy tudósítson kegyelmed engemet, általjön-e, vagy nem, szeretettel kérem, csak e végre, mivel az hadaink immár nagyrészint általmentek az Dunán, tudhassak kegyelmed jövete-

[1]) Értsd : Graf von Hollach, Graf von Thurn.

lire vigyáztatni és Sopronig elejben küldeni; bánnám ha valami vak harapás esnék rajtad, édes vitéz atyámfia az német hívség alatt. Kegyelmed levelére ezeket akarám irnom, és az Úristen kegyelmedet tartsa meg, elméjét fordítsa hazájához való szeretetire. Ex Pozson die 6. novembris 1619. Benevolus G. Princeps." [1]). —

A hadviselés november 6-dika után is, mint imént láttuk, folyton folyt, de a megindított békekisérlet, a nádornak is törekvésére, szintén folyamatát vette, s midőn Bethlen a táborból vissza a senatusba jött, még nagyobb mérvben mint eddiglen. A fejedelem egyelőre letévén a királylyá választatás reményéről, terveit, anélkül hogy lemondana rólok, elnapolta, függőben hagyta.

S alkudozási készségéhez a kulcs a Porta eljárásában keresendő.

Láttuk felebb, hogy a kassai gyülés követül Korlát Istvánt küldte Konstantinápolyba; Bethlen Balási Ferenczet társul adta neki.

Az utóbbik december 6-án e levelet irta urának:

„Még minekünk audientiánk császártól nem volt; az vezérrel negyed nap mulva szemben voltunk, hogy beérkeztünk. De felséged ezt elhigygye, hogy oly gyalázattal voltunk előtte, jobb lett volna holtunk hogy sem éltünk; mert él az Isten, kegyelmes uram, hogy az vezér azt mondja: felségednek nem kellett volna indulni az Porta hire nélkül; császár ellen cselekedte felséged az mostani indulatját. Mikó Ferencztől, mondja az vezér, hogy megparancsolta volt felséged-

[1]) Nemz. muzeum kéziratttára, 322. fol. hung. Eredeti.

nek másszor, hogy ha felségedet az egész ország közönségesképen nem híja, meg ne induljon; de felséged ahoz nem tartván magát, csak egynihány úr szavára indult meg. Az vezér nagy bizonynyal beszélgeti, hogy Kanizsából megirták neki, felséged mellett az Dunán túl való urak közzűl csak egy is nincsen. Az innen való urakban is peniglen az kik felséged mellett voltanak, látván felségednek sok módnélkül dolgait, az gyülésből mind eloszolván csak egyedűl maradt felséged, úgy annyira hogy felségedet csak két vagy három úr akarja Magyarországnak királyává választani, és felséged karddal akar magának méltóságot keresni. Az vezér, kegyelmes uram, azt is mondja : Császár hitit az te urad meghamisította, kiért császár meg akarja büntetni. Él az Isten, kegyelmes uram, hogy én eléggé disputáltam az én bolond értelmem szerént az vezérrel; de elhigygye felséged, hogy az húsz ezer aranyat hiában adta neki Borsos Tamás uram, mert több szavai között azt is mondja : Az urad hatalmas császárnak valamit fogadott, semmit meg nem állott. Ember emlekezetitől fogván erdélyi fejedelmek valamennyin voltanak, nem vétettenek az császároknak, mint egyedűl az te urad. Ezt is, kegyelmes uram, bizonyosan irhatom : Tengerentúl való országira, ugymint : Miserbe, Baghdakban, Sámba, több egyéb birodalmiban is kiment az parancsolat, hogy esztendeig való éléssel készüljönek, mert tengeren innét jűnek hadakozni. Ezt peniglen, kegyelmes uram, egy Ásiából jütt Memheth Kaliga Effendi török nevü barátomtól értettem; ki énnekem ezelőtt

való esztendőkben, mikor jelen voltam, nagy dolgokat megmondott. Ebben is penig felséged bizonyos legyen, hogy tengeren innét is mindenüvé kiment az parancsolat ugyan ezen dologban. Az ki legnagyobb, kegyelmes uram, az Kazullal bizonyos dolog hogy megbékélt. Az havasalföldi vajdának is megparancsolták, hogy minden hidakat, mihelyt az idő kinyílik, országában megcsináltasson; kihez képest, kegyelmes uram, egyebet nem tudok itélni, hanem hogy felségeden akarják boszújokat kitölteni. Mert, kegyelmes uram, az muftival hogy szemben lőnk, az is azt mondá : Erdély hatalmas császárnak annyit vétett, hogy megérdemlették volna, ha országokat is elvették volna tőlök, és köszönjék csak az szultán Szulimán testamentumtételének; az urad penig hatalmas császárhoz való kötelességét az földben tapodta, de Isten megbünteti érette. Én, kegyelmes uram, Jenő felől is emlekeztem az vezérnek, de azt mondja : Lippát is meg nem adtátok volna hatalmas császárnak, ha Homonnaitól nem féltetek volna, de hatalmas császár azt már titőletek nem kéri, mert anélkül is övé leszen. Mind ezek így lévén, kegyelmes uram, még az adót is tőlünk el nem vették. Az vezér azt vártatja velünk, hogy császárral legyünk szemben. Korlát uramnak azt mondta az vezér : Ország szovával szólasz, maga akkor hogy ezt az levelet irták, nem volt az ország együtt, az csak az te urad hazugsága. Igy, kegyelmes uram, minden dolgot visszamagyaráznak, nekünk se hitelünk se becsületünk semmi nincsen. Azért felséged, kegyelmes uram, gondolkodjék mind maga

mind országa felől bölcsen, kegyelmesen; mert félő, kegyelmes uram, hogy az Pogány minden boszúját, az kit az keresztyénség felől elszánt, ki ne töltsön felségeden és országán. Él az Isten, kegyelmes uram, hogy felségednek itt egy jóakarója sincsen. Gratian Gáspár itt felségednek legnagyobb ellensége, kinek szavát, irását úgy hiszik, mint az szentirást. Lengyel követ is jű, kegyelmes uram, ki holnap érkezik; az mint értem, az is felségedet graválni jű ide. Szkender passa is útban vagyon, ki ha elérkezik, félő, hogy mi soha innét ki nem megyünk. Felséged azért az hatalmas Istenért Huszár urammal együtt főúr követeket küldjön utánunk, kik itt az ország nevével való követséget viseljenek. Cseh, morva, sleziai urak is legyenek, mert, kegyelmes uram, több szovai között azt veté az vezér szemünkre, hogy felséged Angyalositul azt irta volt: az csehek királyoknak felségedet választották; de azután mi történt, az dolog az Portának értésére vagyon, kihez képest immár semmi szavunknak hitelt nem adnak. Felséged azért, kegyelmes uram, ha módot talál benne, az békességtől idegen ne legyen, mert, kegyelmes uram, ha én az felséged dolgában jó módot látnék, látja Isten, én persvadeálnám felségednek mindeneket; de, kegyelmes uram, felséged innét semmi jót nem remélhet, az kihez képest felségednek keményen kellene magát viselni. Az Ferdinánd itt való követe felől felségednek azt irhatom: vadnak nagy felfuvalkodott állapattal, becsületek nagy vagyon, mit teut (. . . ?) álljanak az vezértől, semmit benne még ez ideig nem érthettünk. Há-

romszor voltak az én ittlétem idején szemben az vezérrel, de éjjel volt mindenkor audientiájok. Datum Constantinopoli 6. die mensis Decembris 1619. Felségednek alázatos hű szolgája, az míg él, igazán szolgál felségednek Balási Ferencz.“ [1]).

E levél már Bethlen kezében volt, midőn december 27-én a császár békebiztosai: Lépes Bálint és Nádasdy Tamás, Meggau Lénárd és Preiner Szigfríd Pozsonyba jövén, — társaik: Eggenberg és Lichtenstein, egészségi változás miatt vagy ennek ürügye alatt egyelőre még fenmaradtak — az országgyülés részéről Allaghi Menyhért, Alia Farkas, Ostrovith István, Pogrányi János, Haller István és Kapy András túszokúl Bécsbe mentek.

S íme, „hozzák a záloguraknak Bécsből egy leveleket — irja maga Bethlen — kiben tudósítanak, hogy a Portáról egy csauz levelekkel érkezett, mely csauz nagy esküvéssel állatta és mentette a Portát, hogy sem híre sem akaratja császárnak és az vezéreknek az én indulásomban, melyet hogy elhigygyenek, azzal bizonyítja meg a vezér, hogy engemet megbüntet, visszamenésemet parancsolja, a magyar követtel szemben sem lészen. És zálogurak szállására küldetvén a csauz, azok előtt is azon követséget mondotta, fenyegetvén őket és azok által az egész országot, mint járunk és mint vesztjük el országunkat.“ [2]).

A Pozsonyban együtt volt rendek nem kevéssé lepettek meg e híradás által, s ingadozni kezdtek, —

---

[1]) Kismartoni levéltár. Egykoru másolat. [2]) Magyar Történelmi Tár, IV. k. 201. l.

mint ismét maga Bethlen mondja; — részéről nem lepetett meg általa, mert ő, mint felebb láttuk, már értesülve volt a díván politikájának rögtöni változásáról Balási levele által, melyet rövid idő mulva Korlát Istváné követett ily tartalommal:

„Az én kicsin alázatos szolgálatomat ajánlom életem fottáig felségednek, mint természet szerént való kegyelmes uramnak, fejedelmemnek. Az Úristen felségednek egy napját sok ezerre tevén, ez mostani dolgában tegye szerencséssé.

Hogy felségednek, kegyelmes uram, az minap Demjén Ferencztől nem írhattam vala, ne egyébnek itélje, hanem akkoron nagy beteges állapatomban levén, felséged szintén csak annak tulajdonítsa. Mivel hogy azért Isten elébbeni egészségemet megadván, ím felségednek én is az ide be való állapat felől egy avagy két szóval irtam.

Mi, kegyelmes uram, 10. die Decembris lőnk császárral szemben; az felséged kegyelmes parancsolatja szerént azért, valamint instructiónk volt, Balási urammal együtt megmondók különkülön az követséget. De felségednek, kegyelmes uram, azt alázatoson bizonyosan irhatom, hogy ittbenn mind az mi és az felséged állapatja felette roszul vagyon, úgy annyira, kegyelmes uram, hogy mi nem is reméljük soha többé felségedet hogy megláthassuk. Mert az mint az minap is Balási uram megirta volt felségednek, minemü nagy becsületlenséggel vagyon állapatunk, most is felségednek azt írhatom: nekünk itt semmi becsületünk nincsen; most immár nem is gazdálkod-

nak, csak pénzünkkel élünk; kéredzedtünk immár egynehányszor ki, de az vezér el nem akar bocsátani, azokat az postákat vártatják velünk, az kiket oda Pozsomban küldött felségedhez az vezér. Én, kegyelmes uram, az ország nevével valóban agáltam az dolgot, az mint felséged utánam megirta vala; de hogy immár ide az csehek dolgát is meghozták, és minden állapatjokat bizonyosan tudják, semmi szónak hitelt nem adnak. Mert az közlar aga és az fővezér azt mondák tegnap : az te urad hatalmas császárnak azt irta volt, hogy a csehek őtet választották királyoknak; de abban semmi nem lévén, hamissággal tartotta, és dugta hatalmas császárnak fülét be; kiért meglátja, hogy jövendőben hatalmas császár őtet büntetetlen semmi uton nem szenyvedi azokért. Itt, kegyelmes uram, felségednek több jóakarója Gürczi Mehemet basánál nincsen, mert az kik voltanak is azelőtt, nagy igérettel és ajándékával az Ferdinánd követe elvonyá mellőlünk, úgyannyira hogy itt még az gyermek is rejánk kiált. Felséged, kegyelmes uram, ezt is bizonynyal elhigygye, hogy minden erős igyekezetit az Pogány jüvendőben felségedre akarja fordítani; hanem, kegyelmes uram, felséged bölcsen és okosan gondolkodjék mind maga országa és állapatja felől kegyelmesen úgy, hogy ne hozzunk veszedelmet az magyar nemzetségre jüvendőben. Több szovai között azt is mondja az vezér: Hatalmas császár neve alatt mondja, az mint hallom, az urad Erdélyből való kiindulását, sőt ugyan azt is mondja, hogy császár parancsolatjából jütt volna Magyarországra : de hazudott, mert

császárnak hirével is nem volt. Mikor penig meghallotta császár és az fényes porta, hogy megyen, megparancsoltuk neki, hogy megtérjen; de sem császár parancsolatjával sem az enyímmel nem gondolván, meg akarta hatalmas császár hitit meghamisítani, és meg is hamisította. Azhon pedig azt is mondjátok, hogy Magyarország hítta, az is nem igaz, mert ha Magyarország hítta volna, az urak minden felől melléje mentek volna, de két vagy három urnál mellette több nem levén magyarországi, azok is penig féltekben menvén melléje, most azok is elhagyván, erős váraikban futottanak előtte, látván sok módnélkül való dolgait. Te penig az mit császárnak és nekem mondottál, az is nem igaz. Mert az ország akkor épen együtt nem volt, mikor téged elküldtek, hanem csak az országnak egy része; mert te Kassárul jüttél ide, hát mit szólasz ország nevével? Azért minden dolgotok hamis és hazuttok; Ferdinánd királyt is hamis hazugságával csalta meg az te urad; Magyarország is úgy csinálja teszi őt királyának, mint Csehország. Azért, kegyelmes uram, in summa itt semmi szómnak helye nem lévén, csak nagy gyalázatos dolog állapatunk. Hanem felségedet az élő Istenért kérem, találjon módot az mi dolgunkban, mint mehessünk ki innét. Az lengyel követ is, ki mostan jütt be, rettenetes sok dolgokkal aggraválja felségedet; teszen az is nagy kárt itt minekünk. Az moldvai vajda is egy fő boerát küldötte be, az is felségedre panaszol, hogy mint fenyegette felséged; mely dolgokat felséged az Balási Ferencz uram leveléből bőségesen megérthet. Az er-

délyi szászoknak is egy emberek jütt be, ki avval menti az szászságot és Erdélyországot, hogy felséged hirek nélkül cselekedte ez mostani dolgát, nem ő akaratjokból; sok egyébféle dolgot is beszél, ki felől Balási uram többet ir felségednek, én úgy tudom. Végezetre Balási uram kért vala, kegyelmes uram, hogy az Ferdinánd követihez mennék, és expiscálnám tőlök, mit traktálnak; de, kegyelmes uram, szemben sem lőn velem, oly felfuvalkodott állapattal vagyon. Mind ez így levén, azért, kegyelmes uram, az élő Istenért könyörgök mégis felségednek, ha miben nyomorult házam népe megtalálja felségedet, legyen kegyelmes tekinteti rejája; kiért Isten felségednek sok jót ád, s azzal az felséged hire neve több hivei között elterjed, én is penig életem fottáig szolgálok felségednek, mint kegyelmes uramnak, érette. Isten ezzel, kegyelmes uram, felségednek egy napját tegye sok ezerré, és az mostani dolgában szerencséltesse. Datum Constantinopoli 23. die mensis Decembris anno Domini 1619. Felségednek igaz alázatos és hű szolgája, az míg él addig hiven szolgál felségednek Korlát István“ [1]).

[1]) Kismartoni levéltár. Egykoru másolat.

XVIII.

Nehány héti alkudozás után — 1620 januárius közepén — Bethlen ilyértelmü nyilatkozást adott által Ferdinánd biztosainak :

Ő a cseh s a magyar rendek felhivásának engedett, midőn a két ország szabadságainak oltalmára s a közbéke helyreállitására fegyvert ragadott; és ebbeli vállalata annyira sikerült, hogy a magyar országgyülés őt a királysággal, a koronával megkinálta. Felhíva Ferdinánd által, alkudozás nem fegyver utján helyreállítani a békét : engedett a kivánságnak, visszautasította a koronát, s ezzel kinyilatkoztatja, hogy az ország dunáninneni és dunántuli azon részeinek, melyek jelenleg hatalma alatt állanak s melyek az alkudozások értelméhez képest a fegyverszünetközben is hatalmában maradandanak, hűséges gondját viselendi, belőlök semmit el nem idegenítend, az egyházi s világi rendeket jelen viszonyaikban megtartandja, jogot igazságot az ország törvényeinek értelmében szolgáltatand ki nékik, azon leendvén, miszerint Magyarország ezen részéiben melyek különben Ferdinándot illetik, iránta, a király iránti hűségre és engedelmességre visszatéritse a hazafiakat.

Igéri továbbá, miszerint egész lélekkel azon leszen, hogy a zavarok Csehországban s a hozzá tartozó tartományokban, a meghasonlás Ferdinánd s az ausztriai rendek között üdves alkudozások utján intéztessenek el. A Nagyszombatban kötött több rendbeli szerződéseket, mennyiben a közjó s az ország fentartását illetik, ő, Bethlen, a Beszterczebányán tartandó országgyülésen saját személyében, úgy Magyarország és Erdély rendeinek hozzájárulásával is megerősítendi.

Szintekkor Ferdinánd biztosai ilytartalmu oklevelet adtak át a fejdelemnek :

Bethlen Gábor a római szentbirodalom fejdelmévé neveztetik; Sileziában Oppelnt és Ratibort örök joggal nyeri, de oly feltétel alatt, hogy az egyházi javadalmak épségben tartassanak s a római-katholikus vallás szabad gyakorlata ne akadályoztassék. Ha, mint igéri, szolgálatot teszen a cseh ügyek elintézése körül, jutalmul tizenkétezer forintot jövedelmező jószágok adományoztatnak néki Csehországban. Szabolcs, Szatmár, Bereg és Ugocsa megyék a rendek megegyezésével Erdélyhez kapcsoltassanak oly feltétel alatt, hogy azokat Bethlen és utódai a fejedelemségben, el ne idegeníthessék, a töröknek vagy az ország bármely ellenségének alája ne vethessék. Hasonló jogczímmel az ekkor még Eszterházy birtokában volt munkácsi vár is, valamennyi tartozandóságaival egyetemben, ‚visszaváltatván nyolcz hónap lefolyása alatt Ferdinánd által azoktól, kik jelenleg beirati czímmel birtokolják‘, a fejdelem kezéhez fog adatni. Szepes, Sáros, Abauj, Zemplén, Ung, Borsod,

Torna, Heves, Gömör, valamennyi jövedelmeikkel és királyi illetékeikkel, valamint, az utóbbiak kivételével, Árva is, birtokoltassanak általa, míg él, teljes fejedelmi joggal, oly feltétel alatt, hogy az általa kinevezendő birák a nádor törvényszéki hatáskörét ne korlátolhassák; hogy az egyházi, világi lakosok a római-katholikus vallást szabadon gyakorolhassák; s hogy a fejedelem adományai, csak miután a király vagy utódai által megerősítettek, birjanak teljes érvénynyel, — a megerősítés okvetlenül és minden díj nélkül fogván bekövetkezni. Mihelyest Bethlen az ekkép reá szállandó megyéket, az országot a Fátráig átveendette, köteles leszen hadait Ferdinánd megyéiből kivonni.

Ezen kölcsönös igéretekkel és fogadásokkal azonegy időben fegyverszünet köttetett. Szerinte mind Magyarországon, mind — Ferdinándnak a lengyel királynál közbenjárására — a lengyel széleken september 29-éig nyugodni fog a fegyver. A király ‚igazságos és méltányos feltételek alapján, ezen fegyverszünetet, ha megkerestetik iránta, a cseheknek és más bekeblesített tartományoknak, valamint állapotukhoz képest mindkét Ausztriának is méltóztatik megadni‘, a fejedelem pedig a lehetőségig azon leszen mind a királynál mind a mondott országoknál és tartományoknál, hogy a fegyverek letételével, mindkét fél méltányos igényeihez képest meg' helyreálljon a béke. Király és fejedelem a fegyverszünet lefolyásaiglan birtokában maradnak azon országrészeknek, melyek jelenleg hatalmukban vannak; s egymás iránti

minden ellenségeskedéstől ovni fogják magokat. Homonnai György lengyel zsoldosai takarodjanak ki haladék nélkül az országból, máskülönben a fegyverszünet megsértése nélkül erőszakosan vettetnek ki. A kereskedelmi szabad közlekedés egyik fél által se gátoltassék. Fegyverszünet-közben a király jelen megerősítésének folytán május 31-dikére országgyülés hirdettetik, mely Beszterczebányán tartassék, s melyen a fejedelem, a nádor s Magyarország öszves rendei személyesen — a megyék és szabad városok küldötteik által elégséges utasítással kötelesek megjelenni, hogy a jelen zavaroknak alkalmul szolgált bajok és nehézségek minél teljesebben kiegyenlítessenek. [1]).

Bethlen, úgy látszik, röviddel e fegyverszünet megerősítése után Pozsonyból eltávozott; az itt januarius 18-án kelt országgyülési végzeményt egy hónappal később, Kassán erősítette meg. Általa — hogy itt csak a későbbi bomlásokra és alkudozásokra viszonyló pontokat említsük — felhatalmaztatik a fejedelem, Magyarország azon részét, mely a fegyverszünethez képest kezében hagyatott, királyi teljhatalommal, de a törvények értelmében s az általa választandó országtanács és a nádor közbenjövetelével kormányozni. A vallás szabadságának, az augsburgi, helvecziai és római hitvallások egymásmelletti s egyenjogu békés állásának biztosítására nevezzen ki a fejedelem külön mindenik országrész számára, tizenkét tagból, még

[1]) A Bethlen által kiállított eredeti oklevél 1620. januarius 16-án kelt s találtatik Firnhabernél, Aktenstücke zur Aufhellung der ungarischen Geschichte, Bécs, 1859, 107. l.

pedig harmadában katholikusokból, két harmadában az augsburgi és helvecziai hitvallást követőkből álló bizottságot, melynek kötelessége legyen az illető kerületben a hitfelekezetek között felmerülő viszályokat elintézni, s névszerint, erőszakosan elfoglalt egyházakat előbbi birtokosaiknak visszaadni; különösebben azokat is, ‚melyek a lánzséri várhoz tartozó területen Eszterházy Miklós által,... Zsolna mezővárosban pedig a mondott Eszterházy hitves társa által elfoglaltattak.‘ Olyas helységekben, hol csak egyetlenegy templom létezik, noha a lakosok különféle hitvallásokat követnek, a templom birtoka a nagyobbszámu hitfelekezetet, használata a többieket is illesse. Jesuitának Magyarországban tartózkodni tilos; senki, bár mely állásu legyen, ne merje őt, akár nyilván akár titokban magánál tartani, vagy épen egyházi, világi ügyekben alkalmazni. Az elkobzott egyházi javadalmak, kivévén a Bethlen által egyeseknek már beirtakat, a végházak fentartására forditandók. A szent koronát Révay Péter és Pálffy István ezentúl is a pozsonyi várban őrizzék, magyar had oltalma alatt. A németbirodalmi fejdelmekhez, Fridrik cseh királyhoz és szövetségeseihez követség menjen, más meg' a lengyelekhez és ismét más a szultánhoz. Papok, urak és nemesek, kik a nemzet felkelése óta a hazából eltávoztak, maradjanak számüzésben a legközelebbi országgyülésig, melyen kegyelmet nyerhetnek. Pázmány Péter, Balásfi Tamás, Homonnai György, Kendi István s a hozzájok hasonlók kirekesztvék a kegyelemből. Dóczi Endre, Eszterházy Miklós és Lónyay

Endre a legközelebbi országgyülésre idéztessenek a nádor által tisztéhez képest, s ott megjelenni és számot adni köteleztessenek. A fejdelem, a nádor s az ország öszves rendei szoros frígyben maradnak egymással. [1]).

[1]) Katona, XXX. k. 267. l.

XIX.

Ferdinánd késett a fegyverszüneti okmány aláirásával. Ő t. i. az erősítést e záradékkal akarta kísérni: ‚helybenhagyjuk és megerősítjük annak kinyilatkoztatásával a mindkét részről felmerülhető kétértelmüségek és homályosságok kikerülésére és megszüntetésére: hogy mind a fejedelem mind Magyarország s Erdély karai és rendei, ezen fegyverszünetközben ovakodjanak bármiféle elleneinknek segítséget küldeni; hogy a mondott fegyverszünetbe egyedül csak a magyarok vannak befoglalva, ha mindazáltal a csehek és más tartományok által meg fogunk kerestetni iránta, kegyes határozatunk olyatén leszen, mely az egész világgal látassa, miszerint kedvesebb, értékesebb dolog nincsen előttünk mint a béke s egyetértés; hogy híveink, ezen fegyverszünet lefolyása alatt javaikban semmikép sem fognak háborítatni és gátoltatni; hogy végre a közelebb tartandó országgyülésen megjelenőknek öszvesen és egyenkint szabad jövet menet fog biztosítatni.‘

Bethlen kanczellárja, Pécsi Simon, értesülvén az erősítés akadályairól, februarius 3-án Pozsonyból ekkép írt Ferdinándnak:

‚Az itt működött biztosok megannyian azt vették czélba, hogy a fenséges fejedelem, az én legkegyelmesebb uram, a cseh egyezkedést minél jobb módon, a fegyverek letételével nem fegyverfogásra

buzdítással mozdítsa elő; s ugyan miért vetné magát közben ő fennsége külön levél által felségednél a cseh fegyverszünetért, ha ezt Magyarországgal közösnek vélte volna? Hogy felséged hívei jószágaikat akadály nélkül birhassák, világosan bennáll a nyilatkozatban. Hogy az országgyülésre jövőket bántani tilos, azirånt egyik legrégiebb legszigorúabb törvénye az országnak nyújt biztositékot. Én pedig már minapi levelemben világos szavakkal megirtam felségednek, hogy még csak egy jottát, még csak egy pontot sem szabad változtatnom az i felett, ha nem akarom mind fejdelmem mind a státusok előtt életemet s becsületemet koczkára vetni.'

Hasonló értelemben nyilatkozván Forgács is, Ferdinánd februarius 4-én aláirta a fegyverszünetet a fejedelem által januárius 16-án kiadott formában, de levelet adván egyszersmind Bethlenhez, melyben a felebbiek szerint elősorolja, mint kívánja a kétes helyeket értetni; a fejdelem számára kelt oklevelet illetőleg pedig megjegyezvén: hogy miután ő, Ferdinánd, ,semmit sem akarhat tenni vagy megengedni, a mi az általa letett esküvel s az ország törvényeivel ellenkezik, ennélfogva öszves engedményei azon feltétel alatt történteknek értetendők : ha Magyarország hű karainak és rendeinek megegyezése hozzájok járul; ha az ország törvényei nem tiltják; s ha, megtörténvén ama megegyezés, az általa engedményezettekbe az ország nádora által beiktattatik a fejdelem.' [1]).

[1].) Hatvani: Magyar Tört. Okmánytár, IV. k. 106. l.

Az ilyetén korlátozásokkal megerősített okiratok még csak egykét napig voltak Bethlen kezében, midőn Illyei János damasdi kapitányt 1620. februarius 20-án Kassáról Balási Ferencz és Korlát István követekhez küldvén Konstantinápolyba, egyebek között ekkép írt nekik:

„A mi az én állapotomat illeti: a csauz fenyegetődzésén igen megbusultam; hatalmas császár ellen én nem akarván csak meg is motszanni és édes hazámra veszedelmet hozni, a magyar nemzetre fegyvert vonni. A fővezér adott szabadságot a kijövetelemre; de értvén ilyen nagy megváltozását elméjének, szavainak retraktálását — noha egy pénze sem költ hatalmas császárnak erre az hadakozásra, sem egy emberbeli segítsége nem adatott, — de ha ilyen igen megrémültenek Ferdinandustól, avagy minket egész magyar nemzetűl így meg akarnak vetni, s ennyi sok országok barátságát nem akarják venni az egy emberért: mind ezeket elmémben igen megforgatván, azt tanáltam, hogy jobb énnékem supersedeálnom és az én sorsommal contentusnak lennem, hogy semmint énmiattam keresztyén vérontások, hadakozások következzenek. Én nem tudtam, hogy olyan szerelmes barátja legyen a Portának Ferdinandus, és mái nap is nem tudom maga személyével való frígyét ő hatalmasságával, hanem csak Magyarország részéről; de ha így tetszik az ő hatalmassága bölcs tanácsinak, ám meglássák, legyen az Isten akaratja mindenekben, csak jövendőben meg ne bánják. Mert Ferdinandus az hispaniai király, lengyel király és

florencziai herczeg feleségeivel egy testvér; az franczíai király felesége megint az hispaniai király leánya, kinek az anyjával egy Ferdinandus; ezeknek fejek a pápa, kitől mindezek hallgatnak mint véle egy hiten levők. Ezt a Ferdinandushoz való nagy szeretetet az confoederatus országok (kik mostan ő hatalmasságával is frígyet akarnának kötni) eszekben vévén, ők is nem fogják többé országokat periclitáltatni, hanem meg fognak békéleni; megbékélvén mindezek, azután mi következhetik, csak Isten tudja. Én veszteg ülök és az ő hatalmassága hűségében akarok megmaradni; a mivel tartozom, azt esztendőnként, valamint lehet, beszolgáltatom az Isten segitségével. Mindazáltal azt sem akarom eltitkolni, hogy Ferdinandus császár engem sok igéretekkel próbálgatott meg, igyekezvén minden módon melléje vonni és kapcsolni. Az Fátráig egész Magyarországot akará még nekem adni Erdélyhez. A Tiszán túl négy vármegyéket Szatmárral, Ecseddel, Munkácscsal, Kállóval örökben fiúról fiúra nekem adni, és ha absque haerede decedálok, az erdélyi fejedelmeké legyen. Sileziában egy herczegséget, Csehországban kétszáz ezer forint-érő várat jószágostul, imperiumbeli fejedelmi titulust, és hogy Magyar- és Erdélyország fejedelmének irattassam, a mint immár maga is annak ír. Melyekkel én contentus lehettem volna, volnék mostan is, de az ország hire nélkül semmit nem akarván cselekedni, — sőt érette halált is szenvedni készebb volnék inkább hogysem mellőlek elállanék, annak csak gondolatjától is az Úristen oltalmazzon! —

császár hire nélkül is nem akarván sem királyságot sem részszerint való fejedelemséget felvenni, sem békélleni, sem tovább hadakozni, — mihelyt a csauz követségét megértettem, az országnak mindeneket megjelentettem. Megértvén ő kegyelmek a dolgot, sokat tanácskoztak, s éntőlem kivántak igen értelmet venni. Post multam consultationem végtére, a csauz követségére nézve, Ferdinandus császárral szent Mihály napig való induciákat, frígyet kötöttünk, úgy hogy az idő alatt mindenfelől a fegyver letétessék, az országoknak ujabban gyülések légyen és a békesség traktáltassék, jó móddal végbenvitessék, hasonlóképen a confoederatus országokkal. Az idő alatt pedig én az országot absoluta potestate gubernáljam, dirigáljam; donálhassak, inscribálhassak, mint szintén koronás királyok; mind palatinus és minden rendek éntőlem dependeáljanak. Minemü conditiókkal csináltuk az induciákat, ím egy exemplart küldöttem kegyelmeteknek, abból megértheti. Az országgyülésében is pedig mik végeztettenek, arról való artikulusokat is egy exemplart küldöttem, melyet mostan az én nevem alatt bocsátanak ki nyomtatásban. A confoederatus országokkal is mely erős frígyet kötöttünk, ím azt is in paribus kegyelmeteknek megküldtük: mindazokból megláthatja kegyelmetek, ha volt-e dolgunk, gondunk; azonban a fegyvert is igen sokszor kellett zörgetnünk.

A fővezér és az hodzsa minemü leveleket irattanak és küldtenek volt a csauztól Leopold herczegnek, ím azoknak is pariáját küldtem kegyelmetek-

nek; nékem Ferdinandus császár küldte a pariákat, Bécsben forditották deákra a török irásokat : ha úgy irtak énfelőlem, Isten s a világ megitélheti, mely ártatlanúl szenvedjem a méltatlan irásokat. Hogy pedig Gratian se maradjon üresen, hanem megbizonyítsam a Porta ellen való hamis cselekedetit, — Szkender pasa és ő irta volt, a szászoknak irván : mivel én Erdélyt pusztán hagytam, ők gondot akarnak rá viselni, Begner Jánost küldjék be hozzájok, őáltala minden dolgokat értésére adnak sat. — Én erről Szkendert akarván meginteni, hogy afféle dolgoktól supersedeáljon, ne igazgassa Erdélyben az én dolgaimat a mit nem őreá bíztak, a mint hogy én az ő dolgait nem igazgatom : minemü levelet irtam volt magam kezével néki, ím, igaz pariáját küldtem kegyelmeteknek. Azt a levelet Gáspár vajda elvette a postától a ki vitte, arra felelvén, hogy ő megküldi a pasának, ijesztvén a postát hogy a tatároktól el nem mehetne Fejérvárra (Neszter-Fehérvár); a levelet elvette, felnyitotta, és azontul lengyel királynak küldte; melyben hogy azt irtam, hogy én is vagyok ő hatalmasságának olyan igaz szolgája, mint Szkender, melyet most is cselekedettel bizonyítok, holott az egész Magyarországot szintén olyan igaz jóakarójává csináltam hatalmas császárnak, mint Erdélyt etc., — hogy abból a punktból kihozhassák és megbizonyíthassák, hogy én teljességgel császár addictusa vagyok, a keresztyén országokat pogány kezében akarom ejteni, mindenütt mostan lengyel király és Gáspár vajda azt hirdetik felőlem a keresztyén országokban nagyhamisan. Az

én levelemnek pariáját lengyel király maga secrétáriusától küldte ki az országnak mostani gyülésében, azzal akarván nemcsak elidegeníteni az országot tőlem, hanem ellenem támasztani. Kiben noha kedve nem tölt, de azért sokaknak elméjét megtántorította, kik a török phrasessel való iráshoz nem tudnak semmit, nem tudván azt, hogy senkinek nem engedi török császár maga kezeit illetni, hanem lába feje felett való részit köntösinek adják a követeknek megcsókolásra, de azt is nem szabadon hanem rabúl kezeket megfogván. Ő maga pedig Gratianus a lengyel cancelláriusnak minemü gyalázatos szidalmazásokkal való levelet írt énfelőlem, ím a levélnek pariáját kegyelmeteknek megküldtem, melyekből eszében veheti akárki, minemü szívvel légyen a Portához, és ennek az én igyekezetemnek mely igen meggátolója... Azért, uram, ilyen nagy akadályom levén ilyen nagy dolgokban, bizony nem volt volna csuda, hogyha mit véghez nem vihettem volna; hanem azt csudálhatnák inkább, hogy magamra nem támadtanak. Hatalmas császárért én ilyen tribulatiókban voltam és vagyok; mindazáltal én még is mindaddig fáradoztam, hogy e sok országok jóakaratját ő hatalmasságához megtartottam; és csak idegenséget a fényes porta ilyen méltóságos nemzetekhez ne mutasson : ezek ő hatalmasságának nem ellenségi hanem baráti, jó szomszédi lesznek; hát bezzeg nem érdemlenék én gyalázattal való irást ő nagyságoktól; de mindezeket abban hagyom és elvégezem irásomat.

Büntetést érdemlek-e avagy praemiumot: álljon

ő nagyságok itéletén. Az királyságot miért nem siettem minden részeiből felvenni, megirtam; mindazáltal az országokat ő hatalmasságához való jóakaratnak megmarasztásában mint igyekeztem, melyet effectuáltam is immár, azt is érti kegyelmetek, és kegyelmetek által ő nagyságok. Kell-e, nem-e, ennyi országok barátsága, azt magok tudják; ha kell : a követeknek küldjék meg az uti levelet,.. és azontul megindítom őket szép módjával. Oly urak és oly ajándékokkal mennek be, minemüekhez hasonlók, azt hiszem, a Portára ezekről az országokról sok esztendőktől fogva nem mentek. Jut mindennek az ajándékban. Én pedig mihez tartsam magamat, örömest bizonyos informatiót vennék a fővezértől császár neve alatt, nem verbis, a mint eddig, hogy mindenkor az orator által resolválta magát a vezér, hanem irás által, hogy ne tagadhatná meg szavát.

A mint megirtam, én örömest megbékélek, mint a mazullá tétetett fővezér arról Borsos uram által iratott is ezen formán : ‚a mit elvehet magának, a maga országához vigye el és békéljék meg, melyben én is megoltalmazom ezután etc.' Melyre Istennek hála semmi szükségem nincsen, mert én megbékélhetek Isten akaratjából; el is lehetek én a királyság nélkül; énmiattam ő hatalmassága ne veszszen senkivel össze, a mint kegyelmetek is irja, hogy frigyét Ferdinandus császárral meg akarja tartani. Ha pedig más kivánságok vagyon és más discursusok, arról is vegyen kegyelmetek bizonyos informatiót; és ha lehet pünkösdre jőjön is meg kegyelmetek; értvén a Porta

állapotját idején, mi is provideálhassunk magunk és az ország dolgairól; mert ha a gyülésnek idején kegyelmetek Beszterczebányán nem lészen s késõn jõ meg: késõ azután végezni, ha a kegyelmetek megérkezése elõtt a békesség végbenmégyen; arról kegyelmetek úgy gondolkodjék, hogy ezután nem retractálhatni semmi dolgot. Nékem õ felsége sok jóval igéri s ajánlja magát. Kegyelmeteknek szóval is izentünk, et bene valeant." [1]).

[1].) Magyar Tört. Tár. IV. k. 209 l.

XX.

Ez volt Ferdinánd és Bethlen egymás iránti állásuk az 1620-diki év elején; ezek voltak czélzataik. Pázmány ellenmondott, a katholikus clerus nevében, a pozsonyi országgyülés végzéseinek; Eszterházy nem érzé magát hivatva ezt külön oklevél által tenni, de meggyőződése, elvei, öszves multja őt Ferdinánd ügyéhez kapcsolák; e mellett buzgólkodott az országgyülés alatt, az országgyülés után.

1619. december 14-én reményt nyujtott Ferdinándnak, hogy Sopronyt hatalmába ejthetné, ha időmulasztás nélkül nagyocska erő szállja meg a várost. ‚Gróf Dampierre — irá december 16-án Eszterházynak a király — parancsomra holnap innen tetemes haddal arra felétek indul, meghagytam neki, hogy veled szorgalmasan közlekedjék; légy neki tanácsára, segédére.‘ Dampierre egyelőre Soprony környékének és külvárosainak szemléjét eléglé, irván december 24-én Ferdinándnak ekképen: ‚Ezen hely roppant fontosságu felséged szolgálatára nézve, s én jól tekintettem körűl. Négy ágyu, két ezer gyalog s a velem lévő lovasság elégséges, hogy árokuyitás nélkül is vívásához foghassak; igérem felségednek, hogy beveszem három nap alatt. Wallenstein ezredes

által egy pár ágyút oda rendeltem hozatni Németujhelyből, de az utak feneketlen volta miatt ez egyelőre lehetetlen. Ezen hely alkalmas arra, hogy hatalmasan erőditessék; belőle az egész környéket lehetne hűségben tartani Eszterházy úr velem volt, s bizonyossá tőn, hogy Nádasdy Pál úr felségednek híve.' [1]).

Ferdinánd biztosainak Pozsonyba érkezésével felfüggesztetvén mindkét részről az ellenségeskedés, Soprony vívása elmaradt; de Eszterházy most a béke eszközeivel ügyekezett híveket nyerni a királynak. ‚Folyó hó 26-án Lánzsér várából kelt leveledet — irja neki december 28-án Ferdinánd — vettük, s az annál kedvesebb volt előttünk, mert ama részek állapotát tudtuk meg belőle; gróf Dampierre, midőn később ideérkezett, hasonló jelentést tőn nekünk. A mit Nádasdy Pálról mondasz : legyen ő bizonyos császári királyi kegyelmességünkről, ha tettleg tanusítja hűségét, mit róla igérünk is magunknak. És ha még másokat is arra bírhatsz, miszerint a zenebonásoktól megválván, hűségre és tartozó engedelmességre térjenek vissza, hatalmat adunk neked, hogy őket kegyelmünkről biztosíthassad.' [2]).

Ferdinándnak 1620. februarius 4-én Eszterházyhoz adott levele is e békés hódolat eszközlésére vonatkozik : ‚Értésedre adjuk, hogy a végre, miszerint annál könnyebben járhass el azon tisztben, melylyel megbíztunk, nagyságos Nádasdy Tamást, mint ki a

[1]) Hatvani Mihály: Magyar történelmi okmánytár, IV. k. 177. l. [2]) Kismartoni levéltár : Diversae litterae imperatorum, 1616—1621.

magyarokkal Pozsonyban szerződött egyezkedésben részt vett, melléd adtuk. Aztán, tudtodra kivántuk adni azt is, hogy bizonyos sürgetős okoknál fogva mind a diplomát mind a biztosaink által Pozsonyban szerződött alkupontokat aláirtuk, s hogy ezen okleveleket már Pozsonyba küldtük, valamint ezt neked a mondott Nádasdy bővebben fogja elmondhatni.' [1]). — És februarius 24-én : ,Kedves dolog volt értesülnünk az ügyesen eszközlött egyezkedésről amaz országrész embereivel. S nem kétljük, miszerint befolyásod által azt is eszközlended, hogy követeiket a legközelebbi országgyülésre olyas utasítással fogják küldeni, mely az ország hasznára és saját magunkéra leszen...' [2]).

Eszterházynak a békéltetés művében társához, Nádasdy Tamáshoz szintekkor e levél ment Ferdinándtól : ,Tudomásunkra jutott, hogy a szombathelyi és keszői erősségeket s a gyáki kolostort, melyekben az erdélyi fejedelem őrségeket tartott, vezérletedre bizott hadainkkal a fegyverszünet megkötése után erőszakosan elfoglaltad. Miután ez könnyen a fegyverszünet kézzelfogható megszegéseül tekintethetnék, ezzel odautasítunk, hogy amaz erősségeket, ha csakugyan elfoglaltattak a tieid által, azonnal előbbeni állapotukba visszahelyeztessed.' [3]).

Nádasdy ekkor már nem élt. ,Visszatetszéssel értettük meg leveledből — irja martius 4-én Eszterházynak Ferdinánd — hogy Nádasdy kimúlt e világ-

---

[1]) Kismartoni levéltár : Diversae litterae imperatorum. [2]) Kismartoni levéltár : ugyanott. [3])Kismartoni levéltár : ugyanott.

ból. Éveit hosszabbaknak ohajtottuk volna, ha Isten máskép nem akarja. Tűrni kell, mit nem lehet megváltoztatni. A Nádasdyféle hadnak most nincsen főkapitánya. Szándékunk téged bízni meg e tiszttel. Kedves dolgot tészsz nekünk, ha erre nézve ohajtásunkhoz és akaratunkhoz alkalmazkodol; ha pedig fontos oknál fogva szabadkozol ellene, nevezz nekünk egynehányat, kiket e tiszt elviselésére képeseknek tartasz.' [1]).

Eszterházy elvállalta a tisztet, s most saját fegyveres legénységén kivül, ezer — és nehány hónap mulva ezer ötszáz huszár és hajdú állott zászlai alatt. Nézete szerint a felebb említett helyek elfoglalása által nem sértetett meg a fegyverszünet, s az okokat, melyekkel nézetét támogatá, Ferdinánd közlötte a nádorral, kinek nyilatkozatához képest kellend majdan ez ügyben eljárni. ‚Ha amaz országrészben — folytatja 1620. március 16-án kelt levelében a király — Bethlen hívei katonákat gyűjtenének vagy némi újításokhoz látnának, add haladék nélkül tudtunkra, hogy intézkedhessünk; de mielőtt rendeletünket vetted, ilyes merényletek ellen sem fogsz fellépni.' [2]).

Eszterházy azért sem láthatta helyén a szerfelett kíméletes fellépést, mert épen e napokban vette munkácsi kapitányának Farnosi Jánosnak következő levelét:

„.... Itt bennünket az hadak köröskörnyül vöttenek, és minden órában készülnek az palánk ostrom-

---

[1]) Kismartoni levéltár: Diversae litterae imperatorum 1616—1621.
[2]) Kismartoni levéltár: ugyanott.

lásához, kiben, úgy vagyon ha meg nem tarthatjuk is, igen kevés kárt vall nagyságod. De, nagyságos uram, az hadaknak eleitől fogva rajtunk és az jószágon való czirippelések miatt s az időnek is alkalmatlansága miatt, úgy az mint ennyi számu embernek hosszu ideig való táplálása kevánná, meg nem takaríthattuk az várat; tovább ennek az helynek megtartásában módom nincsen, hanem csak az míg az gyalogoknak fizethetek és élésemmel tarthatom őket.

Nem semmi, nagyságos uram, hat holnaptul fogván mennyi költség ment az szolgarendekre; sőt az időhöz képest sokaknak az érdemek felett is kellett kedveskednem, mert ha azt nem cselekedtem volna, az mint most az szabadkapzsinak az ember neki esett, még fizetésemért sem kaphattam volna embert. Azért, nagyságos uram, nagyságod jól gondolkodjék, én csak egy ember vagyok; ha az vitézek meg kezdenek fogyatkozni mind egyből mind másból, magammal is szabadosok lesznek, vagy ölnek vagy vágnak, s ugyanis most az erősségek mind ilyenformán jutottanak kézben olyan könnyen, hogy az fizetés nem lehetett.

Énnekem Horvát Ferencz uram minden bizonynyal hozá (mert az fejedelemhez küldöttem volt panaszolkodó levelemmel az jószágnak nagy insége és pusztítása felől, könyörögvén ő felségének, hogy provideáltatná és parancsolna az kóborlóknak, szünnének meg), hogy ez Munkács várát császár urunk ő felsége négyszáz ezer forintban inscribálta volna az fejedelemnek, melyet in specie őmaga is Horvát Ferencz

uram látott és olvasott. Ez inscriptiónak erejével azért ide úgy mint sajátjára küldött az fejedelem, és egyátaljában ugyan Horvát Ferencznek maga esküvéssel mondotta: hogy valamint s valahogy s valami későre, de bizony övévé teszi, ha semmivé leszen az jószág is az hadak miatt. Ez így lévén, immár nagyságod gondolkodhatik és gondolkodjék is nagyságod; ha vagyon módja nagyságodnak, mennél hamarébb segítsen meg bennünket; ha penig nincs, keressen más hasznos mediumot, hogy nagyságod ily szép uraságtól ne fosztassék meg mind úri kis fiával egyetemben. Szóval nagyságod az követtől, Harmatos István uramtól bővebben érthet. Isten éltesse nagyságodat jó egészségben. Ex arce Munkács die 26. Februarii 1620. Nagyságodnak jóakaró szolgája F. János.“ [1]).

Alig indult Eszterházyhoz e levél, midőn fenyegetésének végrehajtásához látott a fejedelem, mint a következő oklevél tanusítja:

„Ez jedzís lött Munkács várában 14. Maji anno 1620 Farnosi János munkácsi kapitánnak, porkoláboknak, udvarbirónak, hadnagyoknak, és mind lovas, gyalog vitézeknek egyenlő unszolásából.“

Annak előrebocsátása után, hogy ők elejétől fogva (1619. 16. oct.) magokat csendességben tartották, mondván — mint már felebb érintők „hogy valakié az nemes ország leszen, s valaki az magyarországi szent koronát birja, annak, úgymint az Istentől választatott fejedelemnek, hatalmasságnak engedelmességeket mutatják“;

[1]) Kismartoni levéltár: Diversae litterae imperatorum 1616—1621.

„megjegyzik, miszerint ez nem lévén sokaknak hiteles“ 1620 febr. 29-én a vár ujból megszállatott, és

„Kún László uram de Rosaly, Matuznai Pál uram de Kovászó, Kovács Péter de Pakza, úgymint ő fölsíginek az fejedelem hadainak előttejárói és gondviselői akaratjából, az munkácsi jószág mindenestől fogván elfoglaltatott, az fejedelem ő fölsíge számára esküttettenek minden jószágbeli birák, gondviselő emberek sőt új tisztviselők is az jószágnak jövedelminek beszedésire, úgymint udvarbirák, ispányok rendeltettenek, kik debite et indebite az jövedelmet percipiálták, nevezet szerint Almási Mihály, Almási András és Kőrösi István, melyet az frigyének ereje ellen, az frigyének megerősitése után nehány holnapokkal nem cselekedhettek volna,“

„ugyanezen ő fölsíge hadainak előttökjáróinak parancsolatjából viszontat másul nehány száz lovas és gyalog vitézek rájövín az vár alatt levő magyorházra sok számu juhait, barmait, bialit, sörtés-marháit hajtották el Eszterházy Miklósnak ő nagyságának, annakfölötte kivülvaló majorság asztagit elcsépeltetvín, mindenekkel szabadoson osztoztanak, nem gondolván semmit az induciáknak erejével,“

„nem gondolván továbbá semmit az vitézek az Munkács várában levő vitézek jó magokviselésivel, urokhoz való kötelessígekkel, magok mentsígivel s több egyéb méltó mentsígekkel törvíntelen, időnap előtt minden jószágokban, marhájokban zsákmánt vertenek...“

„löttenek kibeszélhetetlen erőszaktételek is mind asszonyállat mind leánzó rendeken, sőt némelyeket ugyan el is vittenek, hitvös uroktól megfosztván,“

„ez munkácsiakkal való mindennapi csaták szám nélköl megvoltanak, néha napjában háromszor is tartván három egész óráiglan is, ez mellett az éjjeli nappali testen (?) való állások is bőségesen megvoltanak; az palánk levonása felől trakta és fenyegetőzés szám néköl megvolt, sőt az vadkertnek neminelmö részét éjtszakának idején ugyan le is vonták volt. Ha ő fölsíginek csak elő hadai löttenek volna, ez ilyen hatalmaskodásoktól megóhatták volna magokat; de csak avval is mègmutatták ellenkezőképen való ide szállásokat, hogy valamikoron mi Jézust kiáltottunk, ők Allát, Allát ivőtettenek, iszonyatos rút szidalmakkal szidalmaztanak, mind az távul levő urunkkal ő nagyságával egyetemben, kinek mi semminemö vétkét sem országa ellen sem ő fölsíge ellen nem tudtuk, s mostan sem tudjuk. Somma sommarum : annyira rajtunk voltanak, hogy soha semminelmö embert hozzánk be nem bocsátottanak, akasztófát csináltatván még jó idején, ha kit az bejövísen kaphatnának, unnon is penig az várból csata nélköl sohová nem mehettenek ki. Az munkácsi temető és czemtrom jó tanubizonyságot teszen magokviselése felől, csak hogy az ő fölsíge commissáriusát, melyet ő fölsíge császár urunk ad oculatam az innönlevő panaszolkodásokra képest küldött volt ide Munkács várában neminelmö hasz-

nos tekintetre képest, az fejedelem ő felsíge hagyásából Matuznai Pál uram ide nem bocsátta, sem az követsíget meg nem hatta mondani, hanem három mőfödnire mint rabot hordozta, ingyen még csak odabocsátott emberekkel sem engedvén beszéleni etc" [1]).

[1]) Kismartoni levéltár.

XXI.

Bethlen, még mielőtt Ferdinánddal fegyvernyugvást kötött, a felkelt cseh, morva rendekkel és ausztriai társaikkal öt évről öt évre megujitandó és a szükséghez képest módosítható oltalmi és támadási frigyre lépett. E szövetség értelmében s a lefolyt pozsonyi országgyülés külön törvényczikkelyének rendeletéből a cseh, az ausztriai és a magyar rendek nevében külön-külön követség, de azonegy időben volt Konstantinápolyba menendő; ez az, melyről Bethlen Balásihoz és Korláthoz adott felebbi levelében említést tesz.

A fejedelem, frigyeseinek érdekében buzgón szorgalmazta a fegyverszünetnek köztök és Ferdinánd között megalakulását. De a császár, reményét vetve az ekkor keletkezett mühlhauseni szövetségbe, melynek tagjai szemben az egyesült evangelikus német fejedelmekkel, kik főnökül pfalzi Fridriket, a cseh ellenkirályt ismerték, Ferdinándnak tettleges segédet biztosítottak; s reményét a Németalföldből az alsó Pfalzra készülő spanyolokba is helyezve, vonakodott Fridrikkel fegyverszünetre lépni, sőt Buquoinak meghagyta, hogy támadólag lépjen fel a csehek ellen. A dolgok ez állásában Kassáról, mint Bethlen székhelyéről, mártius végén Thurzó Imre,

Bossányi Mihály és Magdeburger Joakim kassai tanácsos Prágába érkeztek, a fejedelem nevében még szorosabbra fűzni Fridrikkel a szövetséget; mi aprilis 25-kén megtörténvén, Kornis Zsigmond és Bornemisza János Szakolcza környékéről könnyű lovas csapattal Fridrik segédére küldettek. Ez idétt — 1620. aprilis 23-kán — irá Ferdinánd Eszterházynak: ‚Emlékezni fogsz, hogy nevemben miről értekezett veled udvari kamarámnak tanácsosa báró Teuffel János Kristóf, és hogy általa mily eszközt ajánlottál nekem a dunántúli öt megyének irántam hűségben és engedelmességben tartására; mivel pedig nekem ügyességed és a zsoldosok gyűjtésére ajánlott eszköz igen tetszik, s mivel a kivánt pénzt meg fogom küldeni, közöld ebbeli szándékomat a mondott megyékkel és siettesd velök a toborzást.‘ És május 1-jén, annak előrebocsátása után, hogy a kanizsai végek zsoldja rövid idő mulva Eszterházy kezében leszen: ‚Bethlen felekezetének hadait ne bántsd, ne ingereld; de ha ők nyúlnak erőszakhoz, ha ők a mieinket bántják, akkor a természet törvénye is megengedi a zászlaid alatt lévő katonáknak az ellentállást.‘ [1]).

A háború megujulását várta, leste mindkét fél; s Bethlen, kinek nyilatkozata, hogy a szultán felhatalmazása nélkül nem akarta a koronát elfogadni, s igérete, hogy Váczot kész bizonyos feltételek mellett általadni a Portának, elleneit a divánban ideigóráig lefegyverzé, — Bethlen, kinek küldöttei Korlát

---

[1]) Kismartoni levéltár: Diversae litterae Imperatorum 1616—21. (Eredeti, mint megannyi, melyek ezen czím alatt idéztettek.)

és Balási mártiusban elvégre kedvező kihallgatást nyertek, utasítás nélküli követeket kivánt Beszterczebányán látni, hogy Ferdinánd letétetése iránt ne lehessen kétség.

„Emlékezhetik kegyelmed arra, — mondja a meghívó levél — az elmult generalis gyülésében hová és mely napra intimáltatott legyen egyenlő értelemből és végezésből az jövendő generalis dieta. Mely napot Isten ő szent felsége lassan-lassan előhozván, akarók kegyelmeteket certificálni, hogy maturе arról gondolkodnék, intvén szeretettel: magok közzől azon gyülésre böcsöletes, hazájaszerető, nemzetségének jótakaró atyjafiát elválasztván, bocsássa oly teljes authoritással, plenipotentiával, hogy valami előnkbe adatik, az szent Úristennek tiszteletire, hazánk, nemzetségönk megmaradására, az közönséges jónak és szent békességnek helyére állatására szolgáló dolgokban velönk, palatinus urammal és az tanácsi urakkal egy értelemben lévén, császárral ő felségével végezhessönk hasznoson minden jót, és az Úristennek szent nevét segítségöl híván azokat vihessük kevánatos végben is. Mi minden igyekezetönkkel, tehetségönkkel és fáradságunkkal azon vagyunk és leszönk, miképen kegyelmeteknek, hazánknak, édes nemzetönknek elébbi virágzó állapotja, szabadsága, békessége nemcsak helyére állattassék, hanem úgy megerősítessék, kiben posteritása is kevánt állapottal csendesen megnyughassék. Csak hogy az kegyelmetek követinek is legyen kegyelmetektől az felől megspecificált jó intentumnak véghezvitelére

való plenipotentiájok, mert az mostani állapotban nem itéljük, hogy kegyelmetek oly bizonyos instructiót adhassanok követinek, melyen megmaradhatnának; holott Isten és az állapot mire fogja vezérleni az ország státusait és császárt ő felségét, azt senki ő felségénél egyéb nem tudhatja. Az mi opiniónk szerént kevántatik csak az követekben való igazság, kik mindenekben az közönséges jóra és megmaradásra nézzenek s azt kövessék, ne az privatum commodumot. Bene valeant. Datum Cassoviae die 12. aprilis anno Domini 1620. Gabriel" [1]).

A beszterczei országgyülés végzeményei ismeretesek előttünk.

Megnyilásakor fejedelem és rendek már biztosítva voltak a Porta jóakaratáról. „Ha magatoknak királyt választatok mostan, — mondja a szultán hitlevele — mely szükségképen kivántatik, az tinnen magatok szabadsága, törvénye és rendtartása szerint, egyenlő akarattal válaszszatok úgy, hogy hozzátok igazságban és az mi fényes portánkhoz igaz jóakarattal viselje magát, kivel a szent békességet voltaképen megtartjuk, és Magyarországot az ő kiváltságával együtt erős böcsületben tartjuk. Ez az mi fogadásunk" [2]).

Julius 14-kén százhatvanöt név aláirásával oklevél keletkezett, mely a fejedelem és a rendek között megujítja és szorosabbra fűzi a frigyet; a hűtlenség

[1]) Kihirdettetett Szabolcs megyének 1620. május 4-kén, Petneházán tartatott gyülésében. Nemz. Muzeum kéziratgyűjteménye. Eredeti. 322. fol. l. — [2]) Nemz. Muzeum kéziratgyűjteménye. 515 fol. lat. Egykoru másolat.

büntetését szabja mindazokra, kik e frigyhez állani vonakodnak; és a katholikus clerust, melynek nevében Pázmány a pozsonyi országgyülés végzeményei ellen óvást tett, kiváltságos politikai állásától megfosztja.

Augustus 25-kén a rendek Ferdinándot a királyi székről letévén, helyébe királyul Bethlen Gábort választották, ki az elébe szabott alkupontokat megerősítette.

Magyarország és a Ferdinánd ellen szövetkezett tartományok között a frigy megujítatott; amaz huszonötezer emberrel támogatja a cseh királyt; emezek háromszázezer forintot fizetnek Bethlen kezéhez.

A Portának már bejelentetett nagyszerü követség útnak indult: Magyarország részéről: Dóczi István és Rimai János, Csehországéról Köln János és Gsin Sámuel, Felső- és Alsó-Ausztria nevében Schellenberg Kristóf, Morváéban Heinz Máté, Sziléziáéban Barudcz Ditrik. —

S ezzel vége szakadt a beszterczei országgyülésnek. A hozott törvényczikkelyek — számra ötvenkettő — augustus 29-kén megerősítettek a fejedelem által. Közülök a 26-dik Eszterházy Miklósra vonatkozik.

„Álljon ez is az nemes ország tetszésében, — mondá Bethlen egyebek között megnyitó beszédében — némely személyekről való finalis deliberatio az elmult pozsonyi gyüléskor az mostanira halasztatván, mivel azok közől némelyek annakutána az induciák alatt is nyujtották édes hazánknak ellene ártal-

mas cselekedeteket: tovább halasztja-e azokról való deliberatiót, avagy hogy secundum enormitatem excessuum végezni akar felőlök.“

Közülök Pázmány Péterre és Balásfi Tamásra csakugyan kimondatott az anathema,

Lónyay Endrét Szabolcs megye erélyesen pártfogolta.

„Egy artikulus irattatott (a pozsonyi országgyülésen) — mondá panaszképen a megye — ki szabadságunk és elébbeni országunk constitutióinak mely ellene legyen, kiváltképen az 1618. esztendőbeli 68-dik artikulusnak, felséged bölcsen megitélheti, holott igen caveáltatott ezféle gyülésekre való citálás felől. Könyörgünk felségednek, mint kegyelmes fejedelmünknek, ezféle méltatlan vádolásoknak helyt ne adjon, sőt látván igaz ügyét, méltóztassék palatinus urunknak ő nagyságának irni felőle, hogy ő nagysága Lónyay uramot ne citáltassa, és ha eddig citáltatta volna is, ne leváltassa, sőt cassáltassa: hanem minden privata personáknak accusatiójok és actiójok dirigáltassanak az ország törvénye szerént, in sui juris processum. Az contractusokban is, hogy valami abusus ne következzék, illendő, hogy ő kegyelme is élhessen az maga contractusának jussával, mivel contractusokból áll nagy része szabadságunknak. . . . Továbbá, felséges uram, ez Lónyay uram dolga occasiójával könyörgünk azon is felségednek egész vármegyéül, mint kegyelmes urunknak és szabadságunknak igaz assertorának, restauratorának, hogy akármelyikönk ellen történnék avagy eddig is történt

volna felséged kegyelmes személye előtt is valami ezféle privata vádlás és instigálás, felséged helt ne adjon nekie, és a végett egyikönket is magához való hivatallal dolgainktul ne abstraháljon és ne rémítsen, hanem mindenkor szabadságunk és országunk régi törvénye tartása szerént, ad solitum jus igazítson minden afféle privatim suggeráló személyeket..." [1]).

E felszólalás következtében, vagy talán annálfogva, mert Lónyay Endre — mint némi egykoru jegyzetben olvassuk — Lengyelországban meghálálozott, ellene nem hozatott végzés.

Eszterházyért is egynél több megye közbenvetette magát, de csak félsikerrel, mint a már említett 26-dik czikkely mutatja.

‚Noha ugyan nagyságos galantai Eszterházy Miklósnak is kellett volna a közelebb lefolyt ország-gyülés 28-dik czikkelyéhez képest a jelen ország gyülésen személyesen megjelenni és eljárásáról számot adni; mivelhogy azonban ezen megjelenésre nézve előbb ugyan levele, azután pedig küldöttei által ügyekezett magát a rendeknél némi okokkal menteni, — melyek egyébiránt nem találtattak érvényeseknek, sőt itéletet kellett volna ellene hozni — figyelembe vevén mindazáltal a dunántúli megyék követeinek, megbizóik nevében tett közbenjárását, és az ő családjának is tekintetbe vételével [2]) s oly re-

[1]) Nemz. Muzeum kéziratgyüjteménye 322. fol. hung. — [2]) Eszterházy Gábor a fejedelem buzgó híveihez tartozott, s 1619. novemberben is lépéseket tett Miklósnál, hogy őt Pozsonyban megjelenésre birja; és Gáboron kivül Dániel és Pál is Beszterczebányán voltak.

mény fejébe, hogy a hazának jó polgárává fog válni, szent Mihály arkangyal legközelebbi ünnepét tűzik ki neki határnapúl a végett, miszerint addig ő felségét személyesen felkeresse, vele és az országgal kibéküljön, a szövetséget aláirja, és ezáltal magát a haza hű polgárának vallja. Ha pedig a mondott Eszterházy Miklós, fel sem vévén a köznyugalmat, a szabott időközben nem keresné fel ő felségét, vele és az országgal nem békülne ki, a szövetséget nem irná alá, akkor ezzel már számüzöttnek és elitéltnek tekintessék.

Farnasi János pedig, Eszterházy Miklósnak beregmegyei Munkács várában kapitány, ki ezen megyének és szomszédainak a mondott várból nem csekély kárt tett, ha időközben ő felsége és az ország felhivására ama várat nem adná ő felsége és az ország kezéhez, és magát ezáltal a közbéke sértőjének s bontójának vallaná: ez esetben már jelenleg akkorra, a porkolábokkal és ama várban levő lovas és gyalog haddal egyetemben számüzöttnek tekintessék és száműzessék.‘

XXII.

„Hogy közzétök most mindjárt kijöhessek, — irá julius 23-án Beszterczebányáról Bornemisza Jánosnak, a Csehországba küldött segédhad egyik vezérének Bethlen — semmi tisztességes mód abban nincsen. Keveset várakozzék kegyelmed, Isten egészségemet adván, itt immár az gyülésnek hamar vége leszen, és ugyaninnét magam személyem szerint felindulok, és az bécsi hidak elejben szállok; ad summum öt hét alatt felérkezem" [1]. És augustus 20-án szintén Beszterczebányáról: „Mi itt sokat nem késönk, hanem, ha előbb nem is, de ötöd nap megindulunk innen" [2]. S csakugyan, — nem augustus 25-én, de nehány nappal reá, hadainak élén elindult Beszterczebányáról a fejedelem.

Ferdinánd 1620. augustus 20-án az akkor Lakompakban időzött Eszterházyt arról kivánta értesíteni: hogy ő a dunántúli részek oltalmát báró Preiner Jánosra, a győri végek főkapitányára bizta, annak rendeletéhez alkalmazkodjék Eszterházy, ha a vezérlete alatt álló had igénybe vétetik. September 13-án meg' azt irta neki: hogy Preiner nem leendvén föve-

[1]) Nemz. Muzeum kézirattára. 322. fol. hung. Eredeti — [2]) Pray-Miller: Gabr. Bethlenii Principatus Transsylvaniae, I. 171.

zér, nehány nap alatt más fog azzá neveztetni; addiglan pedig báró Beck Márk hadi tanácsos bizatott meg, miszerint ama részek oltalmára ügyeljen; működjék vele azonegy irányban Eszterházy [1]).

Bethlen september 9-én Érsekujvárnál táborozott; ugyanaz nap Nyitra kapút tárt az övéi előtt; a püspök Telegdi János, s az őrség szabadon Bécsbe költözködhettek. Ez idétt a fejedelem hadnagyai Haller György és Fekete Péter Komáromnál a Dunán háromezer lovassal, gyaloggal általkelvén, Sennyey Gáspárral, Bucsinak Soprony őrzésében utódával, és Huszár Istvánnal egyesültek. Már september 14-én irá Ferdinánd az ekkor hol Lakompakban, hol Lánzsérban tartózkodó Eszterházynak, hogy ‚a magyar lázadók, kik mindinkább növekedő számmal a Dunán átköltözködnek, ellene, Eszterházy ellen is mindenféléket forralnak; vigyázzon tehát magára addig is, míg ő a császár — mert a cseh had szerencsésen visszavettetett az ausztriai szélektől, — segédet küld néki; s ügyekezzék Huszár Ferenczet (Istvánt), hűtlenek jószágainak odaigérése által néki, Ferdinándnak megnyerni‘ [2]).

A cseh had ezen visszavettetése a csekély számu magyar segédhadat is elrémité. — „Féljetek, de meg ne ijedjetek — irá september 17-én Bethlen Nagyszombatból Bornemiszának — én éjjel nappal siettetem az hadakat velem jőni . . . Ím az Dunántúl valókért elküldök és visszahivatok bennek, és noha ott

[1]) Kismartoni levéltár: Diversae litterae Imperatorum 1616—1621. — [2]) Ugyanott.

immár felindult volna nagyobban a dolog, mert az Eszterházy hadának egy része mellénk jött, az más része eloszlott: de most azt hátra köll hagynunk" [1].

A fejedelem mindamellett késett „visszahívni bennek," mert september második feléről szól az egykoru és az eseményeket a Dráva partjáról figyelemmel kisérő Pető Gáspár, irván : „Haller György és Fekete Péter háromezer katonával és hajdúval Pápát, Sümeget, Kiskomáromot, Pölöskét, Egerszeget, Egervárat a bennek való uraimmal, Szala vármegyét, Vas és Sopron vármegyét Bethlen hívségére eskütteték és hódoltaták. A beszprémiek az ű kapitányokat, Zicsi Pált, hogy természet szerint való koronás királya ellen nem akart velek támadni, kiűzék az helből és ők is a többi mellé állának."

E közben — september 17-én — Ferdinánd hírül adta Eszterházynak, ‚hogy Dampierre-Duval Henriket bizta meg magyarországi hadainak fővezérletével, működjék tehát közre vele és mozdítsa elő mindenben az ő, — Ferdinánd — és Magyarország érdekeit; mit hogy tenni fog, hűsége és készsége nem hagynak kétkedni' [2]. Eszterházy a benne vetett bizodalomnak megfelelendő, september 26-án Lakompakból levelet küldött a soproniakra, kik Ferdinánd hivét, Cziráky Mózest imént elfogták, nyilatkozzanak három nap alatt: ha béke kell-e vagy háború? három nap lefolyása után hűségre, hódolatra kényszerítetni fognak Dampierre által a makacsok. A felhi-

---

[1]) Nemz. Muzeum kézirattára: Libraria diplomatum saeculi XVII. I. Másolat. — [2]) Kismartoni levéltár: Diversae litterae Imperatorum 1616—1621.

vás megtorlására Sennyey Gáspár utasitásából Huszár István háromezer lovassal és Petneházy István a szabolcsi és a felebb említett végházak hajdúival Lakompakot rögtön körültáborlották. Ennyi erőnek a gyarlón erődített és csekély őrséggel ellátott hely nem lévén képes ellenállani, Eszterházy a Dampierretől kért és remélt segéd megérkezéseiglen alkudozáshoz folyamodott, s késvén a segéd, a vár feladásához is mármár reményt nyujtott a vívóknak. Huszár és Sennyey siettek a kedves hírrel megörvendeztetni a fejdelmet, ki september 28-kán saját és Rhédey hadaival Pozsonynál a Dunán általkelvén, 30-án, midőn e leveleket vevé, Haimburgot vívta.

„Most hat órakor adák kegyelmed levelét—válaszola Sennyeynek a fejdelem — és azzal Huszár uramét, melyből értjük, Eszterházy magát megadni igérte az mi kegyelmességünk alá, ki noha nekünk az ég alatt legnagyobb ellenségünk volt, mindazáltal, ha egyéb nem lehet benne, mi is grátiát adunk neki. Ebbeli kd gondviselését igen kedvesen vöttük, és ha Isten életünket megtartja, háládatlanok nem leszünk hozzád; mind ezért s mind egyéb eddig hozzánk megmutatott hűségedért meg fogod tapasztalni az mi kegyelmességünket. Annakokáért Huszár uram irásából az mint eszünkben veszszük, mihelyt az mi neki adott plenipotentiánkkal odaérkeztenek, meg fogta magát adni; mely ha úgy vagyon, az hadakat ott egy nap se tartóztassátok, mert csak az földet pusztítják, hanem mindjárt induljon meg kd is együtt Huszár urammal és Eszterházy urammal mindenféle

hadakkal és szép módjával jőjetek fel Széleskútra s onnét az Lajta mellett, és egyezzünk meg egymással, és az Úristennek szent segítségéből lássunk dolgainkhoz. Ha Kismarton megszállásában módunk vagyon, forduljunk mind együtt mindjárt arra és fogjunk elölször is ahoz. Sopronban kd jó kétszáz gyalogot hagyjon benn és 300 lovast, egy főembert képedben visszameneteledig; ha pedig eljöveteled az helyből nem bátorságos volna, magad bennmaradj, uram, és Kismartonhoz érkezésemkor kijöhetsz hozzánk. Sőt talám jobb, ha magad ottben maradsz, és az vármegyéket sollicitálod az gyülésre az mi leveleink erejével, mely leveleket minden vármegyékre holnap elkészítetünk és kegyelmed kezében küldjük, hogy mindenüvé megküldezze; az levelek úgy lesznek irva, hogy valaki nemesember, úr és főrend, jószága vesztése alatt tartozzék compareálni Sopronban, a hol nekünk is commissariusink lesznek és az dolgot proponálják nekik; lássuk, ki jő el, s ki mászsza el magát; mert ez mi mostan kibocsátandó leveleink megrostálják az hűséget az emberekben, és mi is nem kedvezünk többé senkinek. Eszterházyt semmi uton el ne hagyják, hanem Huszár és Petneházy uramék magokkal elhozzák; nem leszen bántása tőlünk, de mivel Munkácsírt eddig mind őreá várakoztattak, azért is, és egyéb titkoknak tudakozásáért kevánjuk általjövetelét; azért ha el nem akarna jőni is, elhozzák; marháiban semmi kár ne legyen. Lánzsérban az mi praesidiumunkat kd beküldje, hiteles zálogos fő nemes embert ott való kapitányságban és azzal száz

gyalogot. Minden szolgákat megeskettessenek az mi hitünkre az várban, de semmi jószágához, marhájához ne nyúljanak, hanem praefectusa viseljen gondot reá. Az gyalognak hópénzét az praefectus adja meg, kiket beküldesz. Valamely hadaknak még nem fizettenek, mihelt előnkben jőnek, azontól megfizettetünk nekik, megmondhatja kegyelmed nekik. Kegyelmed minket tudósítson minden állapatokról. — Hamburgot megigérék az németek, vagyon 400 német gyalog jó benne, ha ebben holnap véget érhetünk, Isten akaratjából pénteken Bruk alá szállunk. Bene valeat. Ex castris ad Hamburg positis die 30. sept. 1620. Gabriel m. p.“ [1]).

Midőn Bethlen ekkép rendelkezett Eszterházyról, a hadak, melyek Lakompakot vívták vala, már megfutamodtak, Eszterházy már szabad volt.

September 29-én bizodalmas kéz Dampierrenek e levelét játszotta Lakompak urának kezébe:

„Méltóságos úr és különösen tisztelt bajtárs. Tudja meg mint bizony dolgot, becsületemre mondom, hogy méltóságos uraságodnak idején fogok segédet hozni; hanem ennek jó módjával kell történni, nem nyakra főre; elég hamar történik, ha elég jól. A nyughatatlankodó őrséget is biztosítsa méltóságod, hogy nemcsak segédet fogok hozni, hanem hogy meg is verjük

[1]) Kismartoni levéltár: Variae litterae principum Transsylvaniae. Ered. Eszterházy kezével, ki e levélnek s egy mindjárt következőnek, talán jóval utóbb a Sennyeyek ajándékából, talán a futárok elfogása által birtokosává lett, kivülről e jegyzék olvasható: „Abban igazat mondasz, hogy ellenséged voltam; de abban, hogy grátiát kértem volna tőled, hazudsz.“

ezeket a lázadókat, ennél nincs bizonyosabb dolog. Kelt 4 órakor. Méltóságos uraságodnak bajtársa és legkészségesebb szolgája gróf Duval-Dampierre' [1]).

Mint váltotta be igéretét Dampierre, arról halljuk őt magát:

'Legkegyelmesebb uram — irá october 1-jén Németujhelyből a császárnak — ha tegnap csak valamicskével később érkezem Eszterházyhoz, megadta volna magát az ellenségnek, mert ők már teljes alkudozásban állottak egymással, s mindkét részről már kicseréltettek a zálogok. De midőn Eszterházy úr engem tegnap hét és nyolcz óra között valamely hegyen meglátott, nem akarta az ellenséggel az alkudozást folytatni, mit ez észrevévén, Eszterházy kastélya Lakompak előtt csatarendbe állította hatodfélezer emberét. Vezérök Bethlennek Huszár István nevü tábornoka volt.... A magam, Aldobrandini, Desfours, Scharffenberg és Isolano emberei, öszvesen hétszáz lovasból, négyszáz kozákból, háromszáz muskatérosból és negyven kurta lőfegyverből állottak, kikkel egy erdő szélén majdnem egész Lakompakig (észrevétlenül) mentem. Az ellenség eltökélvén magát, engem megtámadni, részemről előnyös állásomban őt bevártam, és muskatérosaim jókora kárt tettenek benne. Midőn észrevettem, hogy zavarba hozattak, rájok vetém magamat, s gondolom legalább is ezerkétszáz emberök a csatamezőn maradt; köztök számos tiszt, kiknek neveiket, valamint az elfoglalt

[1]) Kismartoni levéltár: 1617—1651. Eredeti. Eszterházy jegyzésével: „Damper levele az lakompaki harcz előtt."

lovassági és gyalogsági zászlókat, úgy a magam halottainak és sebesülteinek számát is, felségednek minélelőbb megküldendem; de ugy vélem, hogy harmincznál több halottom nem igen lesz, s egyetlenegy vezértiszt sincsen közöttök.... Eszterházy úr nagy örömmel Lánzsérba költözködött a nevezett lakompaki erősségből (benne hagyván azonban őrséget), s Lánzsérban sok jó szolgálatot remél tehetni, felséged iránti hűségökben tartván meg a megyéket' [1]).

Az ekkor Bécsben volt franczia követség, monsieur de Puysieuxnek, XIII. Lajos miniszterének ezeket irja a lakompaki ütközetről:

,Gróf Dampierre értesülvén, hogy Bethlen hadainak némi osztálya, öszvesen négyezer ló és nyolczszáz hajdú egy vár vívásához fogtak, melynek tulajdonosa Eszterházy az ország egyik nagy ura s a császár hive, s melyben valósággal benn is volt Eszterházy, — a mondott Dampierre elszánta magát, egyenesen ama vár felé indulni ezer lóval és négyszáz muskatérossal, még pedig olyformán, hogy előnyös, és részint hegyek, részint erdők által fedezett ösvényeken eljuthasson az erősséghez, a nélkül, hogy ellenei őt észrevehessék. De útközben találkozván hozzájok tartozó két csapattal, melyek a falvakat, hol szállásolva voltak, távoztukkor felgyujtották, — midőn már csak félórányira volt a mondott erősségtől Dampierre, egy cserjénél csatarendben találta öszves ha-

[1]) Hatvani M. Magyar történelmi Tár, IV. 242., hol azonban a kelet napja valószinüleg másolási hibából hibásan iratik october 4-ének october 1-je helyett.

daikat: hét zászlóalj lovasságot, s némi árok megett a hajdúkat. Ehezképest meglepetésről már nem lehetvén szó, rendes ütközet állott be, mely olyannyira sikerült neki, hogy szabályszerüleg helyezvén el hadait, felhasználván a cserjét és az árkot, és kissé várakozván, míg gyalogaihoz egy puskalövésnyire jöttek, midőn reája, Dampierre-re, tört az ő jobbszárnyuk, don Pietro Aldobrandini lovasezrede oly hatalmasan rohanta meg őket, hogy megfutamodtak és lovasságuk másik részét is zavarba hozván, a szint ekkor közéjök vágó kozákok által végkép tenkre tétettek. Dampierre üzőbe vette őket, s veszteségök oly nagy volt, hogy tizennégy zászló foglaltatott el tőlök, ezerhétszáz emberöknél több halva maradt, s a vár, melyet vívtak, fel volt mentve' [1]).

Thurzó Imre egyik udvari tiszte, reánk maradt naplójában, kivált Tarródi Mátyás halálát fájlalja; s hogy ezen ütközet fejleménye Bethlen egész hadjáratát felforgatta, a fejedelemnek Sennyeyhez adott e leveléből tanuljuk:

„Igen megörvendeztetett vala kegyelmed az estveli ideérkezett levelében, de az mostaniban hasonlóan avagy inkább megszomoríta, értvén az hadnak Dampier előtt való hátraszállását, kinek bezzeg nem illett volna lenni, mert én kevés hadnak hallom az Dampier hadát; hogy ott volt, semmit nem kellett volna

[1]) Ambassade extraordinaire des messieurs les duc d' Angouléme, comte de Bethune et de Preaux-Chateauneuf, envoyés par le roi Louis XIII vers l' Empereur Ferdinand II. et les princes et potentats d' Allemagne, en l' année 1620. Paris, 1667. 286. l.

attól tartani, kiválképen a kozák sereget hogy megverték; de az hátraállással nem kicsin szivet adtanak neki. Az városnak értem levelekből rettenetes félelmeket, kin nem győzök eleget csudálkozni, holott nem nyelné bizony el őket, és én is segítségekre érkezhetném azontól. Annakokáért, látván ily megrémült állapatjokat, bizonyoson irjuk kegyelmednek, hogy Isten segítségéből holnap megindulok, Széleskútnál hálok, és szombaton Sopronhoz megyek, felkeresem Dampiert. Kegyelmed várjon vígan bennünket, az vitézlő népnek is fizetését magunk megviszszük. Bene valeat. Ex castris sub Hamburk positis die 1. octobris 1620. hora 5. Gabriel m. p.

Ma Bécs alól fő német rabokat hozának, Hamburkot is megostromoltattuk fényes nappal, de az lajtrák rövidségek miatt lőn az fogyatkozás. Sok vitéz ember sebesedék az ostromon. Ha oda nem kellene mennem, szombaton mienk lenne. De imár el kell múlni" [1].

[1] Kismartoni levéltár: Variae litterae principum Transsylvaniae. Eredeti, a fejdelem saját kezével.

XXIII.

Eszterházy Lánzsérba érkezése után a következő „ordinancziá"-t adta ki.

„Az szükségnek idején, hogy kiki mihez tartsa magát. —

1) Mindenek előtt, megütvén az dobot, kiki mind fegyvert vegyen kezében, és elrendelt helyére menjen, és elejében adott tanusághoz szabja magát. Senki idegenséget az hívség ellen se magaviselésével, se szóval, se cselekedetivel ne adjon tisztessége vesztesége alatt; ha ki penig efféle köztünk találtatik, gyalázatos büntetése leszen.

2) Hamis, hitván híreket és imilyen amolyan mendamondát s konkolt köztünk ne hintegessen senki, hanem azokban mitőlünk várjon; efféle hamis hírhordozóknak büntetése alatt.

3) Senki háborúságot és visszavonásra okot köztünk ne merészeljen adni, kiválképen fegyvervonástól, verekedéstől minden ójja magát félkeze vesztése alatt.

4) Éjjeli időn senki imitt amott az várban ne járjon, hanem kiki rendelt helyén legyen, kiválképen az virrasztók és czirkálók fölállván az fokra. Senki az fokokra szükség kivül és parancsolat nélkül

az tisztviselőkön kivül ne menjen, erős büntetés alatt.

5) Az katona- és udvari rend-szolgák is mi hírünk és akaratunk nékül senki az várból ki ne menjen; az várbeli drabantok az porkoláb híre nékül kinn ne járjanak, s ha mikor kettőt hármat szükségért kibocsát, megjüvén azok, úgy bocsásson másokot ki. Az udvari gyalog is mi hírünkkel járjon, ha ki akar menni; s fegyveres kézzel ki se menjen az mi akaratunk nélkül.

6) Az szokott órákon, mikor az kapúkot beteszik és megnyitják, az Jézus kiáltással legyen meg, minden kapún és az várbeli drabantokkal; az udvari gyalogban mindenkor egy tizedalja menjen el az porkolábokkal, és az is az kettő legyen, az kik azon éjjel czirkálók lesznek.

7) Jelet az czirkálók magunktól vegyenek, és az nékül az jel nékül ha kit éjjel fönn találnak kiválképen az fokon, megfogják és tömlöczben tegyék illendő büntetéseig.

8) Az czirkálók, ha mit ellenséges dolgot látnának az vár körűl, ügyiben azt mindjárt magunknak megjelentsék és hírt tegyenek, kiki mindjárt rendelt helyére állván.

9) Semmi szót az várból senki mi hírünk és akaratunk nékül ne merészeljen adni, az fokról való büntetésnek levetése alatt [1]), hanem abban nekünk hírt tevén, alkalmaztassa az mi akaratunkhoz magát.

[1]) Tollhiba e helyett : levetésnek büntetése alatt.

10) Idegen ember mi hírünk nékül senki be ne bocsátassék, minekelőtte minekünk hírt nem tennének felőle; és levelet is se nekünk szólót, se másnak bennvalónak, be ne vegyenek, hanem az mi hirünkkel, kemény büntetés alatt.

11) Az kapúk betétele után senki lámpás nékül, imitt amott gyertyával ne járjon, hanem ha kinek mi szüksége vagyon s vacsora közben jár, lámpása legyen, ide szeles helyen lakván.

12) Szükség kivöl az várban senki ne lődözzön, se éjjel, se nappal, de kiválképen éjjel, kemény büntetés alatt; hanem ki puskáját ki akarja lőni, akarván tisztogatni, az kapún kivöl cselekedje azt.

13) Ha penig ki köztünk, nem gondolván meg sem hitét, sem tisztességét, és valamiároltatást indétatni akarna vagy kivöl vagy belöl, négygyé vágatik.

14) Az ki viszont ugyanazon helyvel nem gondolna és tisztességét s az mostani állapotot is elette nem viselve szöknék: vagy katona, vagy hajdú, vagy drabant, minden irgalmasság nékül fölakasztatik, és az is, az ki afférlének szándékát tudná s be nem mondaná.

15) Mindenképen nyitáskor, először két katonát köll kibocsátani, ki közel az kapú táján kétfelé tekintsen, és azután úgy nyittassanak meg az kapúk.

16) Mihelyen föladják az étket, mindazkét külső kapút betegyék, és mindaddig betéve tartsák, míg nem ebédünköt elvégezzük, avagy magunktól értvén, hagyjuk megnyitni.

Ha mi ellenséges dolog találna penig bennünköt, megütvén az dobokot, kiki fegyverét ragadván, imide amoda futosás nékül, kiki rendelt helyére menjen és ott szorgalmatosan vigyázván, ellenségünknek ellenségi legyünk, és Isten is azt kivánván tőlünk, oltalmazzuk minden erőnkkel magunkat.

Kinekkinek az ő helye és rende penig ez leszen:

1) Az fölső várban Sennyey István uram [1] az ő kegyelméhez tartozó szolgáival lészen, és páter Szentgyörgyi is [2]. Azoknak egyik része, az hol az taraszk vagyon és az egynehány szakálas, ott vigyázván és forgolódván; az másik része fönn az öreg toronban az két ott fönn vigyázó drabanttal, kik mind tűzre vigyázzanak, s mind az toronból szakálasokkal oltalmazzák az várat.

2) Az középső várban az mostan csinált kerekded kis bástyától fogvást az lovasmester házáig legyen Eszterházy Dániel uram tizedje, Kéri uramé és az gyalog hadnagyé s Gergel diáké, kik fönn állván az fokokon és lövőlukakon szorgalmatos vigyázásban legyenek, minden úton és módon ártani igyekezvén az ellenségnek.

3) Az kapú és konyha fölött való bástyára, az hul az öreg taraszkok vadnak az új házakkal együtt, vigyázzon és álljon az középső várkapúján lévő egy tizedalja gyalog, úgymint N. N.-nek az tizedje, kik-

---

[1] Kit imént Ferdinándtól Eszterházyhoz s Eszterházytól Ferdinándhoz utazni láttunk; a későbbi püspök és kanczellár. — [2] Eszterházy udvari papja és gyontató atyja.

kel az taraszkok mellett legyen Horvát Péter uram, ő kegyelme gondviselése alá adván azokot.

4) Az kapúban vigyázzon maga porkoláb uram az maga tizedjével és Baksaiéval, az konyha és fűtőház lövőlukjaira vigyázván és onnét oltalmazván az oldalfalakot.

5) Az alsóvárban az konyhabástyától fogvást mind az viczeporkoláb házáig, az fokokra álljanak az ő tizedjekkel ezek: Kigyósi Ferencz, Balogh Péter, Plini, (?) Pongrácz Mihály, Farkas János.

6) Az alsóvár kapúján leszen az viczeporkoláb az ő tizedjével, az ki az kapút őrözze és ott vigyázzon, sohová onnét se ide se amoda nem menvén.

7) Az külső kapún legyen Hangyás tizedje az külső kapún levő drabantokkal, vigyázván ott, őrözvén az kapút ott.

8) Az középső várban az piaczon álló csoportban legyen Baranyay uram, az ki vesztegségben levén vigyázzon, hogyha möly felé az szükség kivánná, mindjárt oda fordulhatna; és vigyázzon szorgalmatosan az tűzre, hogyha, kitől Isten oltalmazzon, uj tűz az várban támadna, annak oltására siessen.

9) Az alsó várban penig álló csoportban Jobos Ferencz tizedje, Körmöndi uramé, Erdélyi Mihályé és Kocsis Istváné legyen; ezek is aszerént vigyázván mindenfelé, hogy az hun az szükség kevánná, tizedszámra segítség mehessen; és tűzre is vigyázzanak.

10) Magam mellett Sóvágó János legyen, Bó-

dizsár inas és az három csatlós, kik mindenütt utánam legyenek és vigyázzanak.

11) Az fejércseléd és az inaskák az házakban veszteg legyenek, imilyen amolyan kiáltást ne adjanak, hanem csendesen legyenek.

12) Az virrasztók az vizek mellett legyenek edényekkel az mint azok el vadnak rendelve; s ha mi szikrát vagy tüzet látna, azt mindjárt oltsa. Kire igen szorgalmatosan vigyázzanak" [1]). —

Alig érkezett Lánzsérba Eszterházy, midőn Ferdinándnak october 2-kán kelt s Győr és Mosony megyékhez intézett levelét vette, mely a rendeket felhívja, hogy Dampierrenek kötelességül tétetvén, Eszterházy s a végházak hadával, nemkülönben a Horvát-, Tót- és Stájerországból érkezendő egyéb katonákkal a dunántúli megyék oltalmáról gondoskodni: tartsanak ők — a nevezett megyék — haladék nélkül gyülést a felkelés eszközlésére s küldjék fegyvereseiket a dunántúli főkapitány gróf Zríni György mellé [2]). A túlsúly, melylyel Bethlen e megyékben birt, egyelőre nem engedé meg a gyüléstartást, sőt Eszterházynak módja sem volt e leveleket az illetők kezéhez juttatni, mert a dunántúli nevesebb nemesség ekkor Bethlen körül gyülekezett Rohonczon. — Egyébiránt szintekkor — talán e gyülekezet sugallatára — Bethlen kanczellárjától Pécsi Simontól levél érkezett Lánzsérba Eszterházyhoz, őt a béke eszközlésére felhívó.

[1]) Kismartoni levéltár: Act. Palat. lib. I. Eszterházy sajátkezü fogalmazata. — [2]) Ugyanott: Diversae litt. Imp 1616—1621. Eredeti.

XXIV.

XIII-dik Lajos franczia-király, hogy alkalma legyen Középeuropa ügyeibe avatkozhatni, még az 1620-diki év elején a béke helyreállítására Ferdinándhoz, a németbirodalmi egyéb fejedelmekhez, és Bethlenhez sat. követséget küldött, melyet már felebb érintettünk, s melynek az angoulémei herczeg, gróf Bethune és monsieur de Preaux-Châteauneuf voltak tagjai. Ezen követség augustus 1-jén Sigongne Miklóst Beszterczebányára küldötte Bethlenhez s az országgyüléshez, annak kijelentésére, hogy ők — a herczeg és társai — készek hozzájok jőni, a háborúnak alkalmul szolgált ügyekben közbenjárni s a fejedelmet és az országot Ferdinánd jóakaratáról biztosítani.

Bethlen augustus 25-én Beszterczebányáról vissza Bécsbe bocsátván a küldöttet, értesítette a követeket, hogy az országgyülésnek nehány nap mulva vége szakad, de hogy ő, a fejedelem, szintén nehány nap mulva jelen tartózkodási helyök felé fog indulni, s miután az országgyülés békebiztosokat nevezett

melléje, ott és akkor alkalma leszen a követségnek az alkudozást megnyitni. A rendek hasonló válaszlevelet irtak a követségnek [1].

Az angoulemei herczeg és társai tudomására adták a franczia udvarnak, hogy Bethlen csakugyan már közel van hozzájok, de hogy nem nagy békehajlamot tanúsit, mert Nyitrát bevette, Haimburgot megszállotta s őket nem hivja magához.

Ekkor érkezett Pécsi levele Lánzsérba.

Eszterházy azt october 4-kén Sennyey István által, kinek tiszte volt egyúttal Dampierrel németujhelyi főhadi szállásán értekeződni, Bécsbe küldötte.

Ferdinánd october 8-kán ekkép írt hívének.

„Leveledet, s Pécsi Simonnak a tiedhez mellékelt levelét vettük. . . . Értesítjük hűségedet kegyelmes akaratunkról, hogy magadat semmiféle síma szók, és semmi túsz-felajánlás által Bethlen hatalmába ne kerítessed. A békealkudozást mi illeti, irhatod Pécsinek, hogy mi soha sem idegenkedtünk a becsületes és igazságos békétől; sőt hogy mi Beszterczebányára küldtük embereinket avégett, miszerint megnyilván a békeértekezlet, azt békekötés kövesse. . . . Azt is irhatod neki, hogy részedről egész készséggel azon lészsz, miszerint a szent béke megalakuljon, de mielőtt alkudozásba ereszkednél, arról kivánsz biztosítatni: ha kész-e Bethlen vissza Erdélybe vonulni s Magyarország birtokát szabadon hagyni; mert ha ezt nem akarná, semmi módját sem látod a béke feletti alkudozásnak, s felségünknek még csak inditvá-

[1]) Ambassade extraordinaire, 216. s kk. ll.

nyozni sem mered, hogy a nekünk Istentől adott országot valakinek erőszakos hatalmában hagyjuk' [1]).

Szintekkor — october 7-kén — a franczia követség, megujítván minapi eljárását, sieur de Croissy-t küldte a fejedelemhez s a rendekhez, illetőleg Forgács Zsigmond nádorhoz, és közbenjárását, személyes leérkezését még egy ízben ajánlotta [2]).

Midőn a küldött Bethlenhez érkezett, Dampierre már nem élt. October 4-kén, mintegy diadal-előérzetben irá Németujhelyből Eszterházynak: ‚Kérlek uram és bajtársom, lelkesítsd katonáidat s a megyéket, és biztosítsd őket, hogy népem rövid nap együtt leszen, s akkor egy óráig sem késvén, elejébe megyek az ellenségnek, a hol feltalálhatom, és bizonynyal össze meg' összeverem. . . . Stájerországban s a vend földön már összeseregelnek a hadak azonképen, mint a többi ezredek; . . . mondom, hogy rövid idő mulva nemcsak felkeresem Bethlent, hanem tenkre is teszem' [3]).

A könnyüvérű franczia előérzete hívságosnak mutatkozott. Midőn october 9-én — a fejdelem ekkor az árván maradt Lakompak bevétele és Kőszeg sikeretlen megkisértése után Rohoncz környékén táborozott — rögtön a pozsonyi vár alá érkezvén Dampierre, azt a meglepett őrség kezéből egy rohammal a magáéba vélé ejthetni: az erősségből reá irányzott puskagolyó egy pillanatban véget vetett életének. Halála után a Col-

---

[1]) Kismartoni levéltár: Diversae litterae Imperatorum, 1616 1621. Eredeti. [2]) Ambassade extraordinaire sat. 284. l. — [3]) Kismartoni levéltár: 1617—1651. Eredeti.

lalto vezérlete alatt még egy ízben előnyomult hadak visszaverettek s Petronellnél még érzékenyebb csapást szenvedtek. Bethlent nem szédítette el annyira az ismét hozzászegődött hadi szerencse, hogy a francia követségnek másod ízben is kitérő választ adjon; october 13-kán, ‚lajtamelletti táborából' a követséget october 16-kára magához Pozsonyba kérte; s az angoulémei herczeg és társai, nem ugyan a kitűzött napon — mert Bécsben megmagyarázták nekik, hogy magoknak határnapot szabatni, szerfeletti leereszkedés volna részökről, — hanem augustus 18-kán Pozsonyba érkeztek, hol a fejdelem által, nem ugyan más nap, mint ők akarták, hanem huszonnégy órával később, ünnepélyesen fogadtattak [1]).

Bethlen kinyilatkoztatta, hogy ő csak azon feltétel alatt kész békealkudozásra bocsátkozni Ferdinánddal, ha szövetségesei, a csehek, a morvák, az ausztriaiak, és pfalzi Fridrik is meghivatnak az alkudozáshoz, — oly feltétel, melyről előretudhatta, hogy Ferdinánd azt csak nagynehezen fogja elfogadni. Hasonló lehetett az inditvány, melyet Pécsi által Eszterházynak tétetett, mert Ferdinánd, ki october 16-kán azt irá hívének, hogy a győri főkapitánynyal egyesüljön, s 18-án azt, hogy a petrinai véghadak vezérével Trautmansdof Zsigmonddal közösen működjék, — october 21-kén ekkép írt neki: ‚Üzenetedet, Pécsi Simonnak hozzád írt levele mellett, Sennyey István és Hagymásy Kristóf előadásá-

[1]) Ambassade extraordinaire sat. 307. l.

ból megértettük. Miután ő csak ármányt sző, annálfogva úgy találtuk, hogy neked arra semmiféle választ sem kell adnod' [1]).

Ferdinánd maga egyelőre ugyan némi kilátást nyitott Bethlennek, hogy vele és szövetségeseivel közösen fog alkudozni, de utána vetette, hogy a szövetségesekkel csak annyiban, mennyiben nem sikerülne neki, őket a békealkudozás megnyiltáig teljesen legyőzni; s hogy ezen békealkudozás csak azon esetre fogna megnyilhatni, ha családának tagjai s az ő — Ferdinánd — szövetségesei ilyetén alkudozás megkísértését helyeslenék.

[1]) Kismartoni levéltár: Diversae litterae Imperatorum. 1616—1621. Ered.

XXV.

1620. november 8-án Ferdinánd és szövetségese Maximilián bajor választófejdelem hadaik a Fehérhegynél Prága mellett pfalzi Fridrik királyságának és Csehország alkotmányos életének véget vetettek.

A hatás, melyet ez esemény Magyarországon előidézett, Bethlennek a szepesi kamara tanácsosaihoz adott e leveléből látható:

„Leveleteket ez órában értettük, melyben tudósítotok, az csehek conflictusából történt szerencsétlenségen mely igen elrémültenek az emberek, és elméjek hogy csudásan járna, folyna. Hallottuk immár azt az utálatos hírt felőlök. Bizony nem illenék hozzájok, hanem ilyenkor kellene leginkább magokat vitézül hazájokszeretőnek mutatni; de az mint látom, elvötte Isten szivetek bátorságát minnyájtoknak. Irtunk némely nap egy levelet csak hirtelen ez mostani állapatrul, abbul bizonyosan mindeneket megérthettetek, különben az dolog nincsen. Ne féljetek oly igen; ím itt vagyon az császár követe; ha az békességhez kedvetek vagyon, én azt megcsinálom; csak jól meglássátok, mint hisztek az németnek, mert bizony kigyó farka vágását soha el nem felejti. Én-

reám ne vessetek, ha miben incurráltok, hanem magatok asszonyember szivetek félelmének; mert ha akarnátok egyaránt, én nem híres k...a, hanem egy igaz férfiú volnék; de egyedül én is csak egy ember vagyok.

Az vármegyék ne késsenek, ne tétovázzanak; jűjenek fel, mert valakit hon találnak post 5. diem Decembris, esküszöm az élő Istenre, hogy minden jószágát elfoglaltatom mindennek absque ullo respectu personarum. Az dicatorok szedjék fel az dicát mind urakon, nemeseken, paraszton, mert sokat felakasztatok közzűlök. Az salétromot el ne hagyjátok az sleziai embernek vinni csak egy maroknyit is, másért nem akarom magamot fogyatkoztatni. Az a kassai czeiglaitron*) nem igaz ember, maga kereskedik az salétrommal, az mint hallom; azért meglássa, hogy vénségére meg ne gyalázódjék. Valeant. In Szombat 27. novembris 1620. Gabriel" [1]).

Ha rémülést okozott Bethlen hívei között a fehérhegyi ütközet fejleménye: Vácznak török kézbe jutása nem csekélyebb mértékben döbbenté meg a hazafiakat. Úgy látszik, hogy mind Bethlen, mind Ferdinánd kilátást nyitottak a Portának Vácz birtokához bizonyos feltételek alatt, de az igéret egyik részről sem volt komoly fogadás, már azért sem, mert az igérethez kötött feltételeknek a Porta általi elfogadása igen kétségesnek látszott.

„Mi legyen az oka, vitéz és szomszéd úr, feje-

*) Zeughaus-táborszerház-tiszt.

[1]) Egykoru másolat: Nemzeti muzeum kézirattára 322. fol. hung.

delmi barátom, — irá 1620. julius 18-án Bethlennek a budai pasa — hogy énnékem ennyi időtől fogván sem izenetét és levelét nem küldötte, eleget gondolkodni nem tudok, holott az mi egymás közt való atyafiúi barátságunknak szövetsége nem azt kivánta mitőlünk, hogy egymáshoz ilyen idegenek legyünk. Én azért fölségedhez, mint vitéz fejedelmi úrbarátomhoz nem türhetem hogy levelet ne küldjek. Vagyon e fejed egészségben és mit cselekedel? az ország gyülése mit akar teveled? értenek-e egyet az urak és mit akarnak veled? hatalmas császárnak parancsolatja szerént választanak-e királyoknak tégedet vagy nem? Mind egy és más dolgot értésemre adván, az miben az én atyafiuságos barátságom kivántatik, abban meg nem fogyatkozol; csak hogy az kivántatik, a minemő igaz hivségedet és szeretetedet az hatalmas császárhoz mutatád, ezután is azon hivségben megmaradj. Az Portára menő magyarországi, cseh, morvai, sleziai, luzsacziai, ausztriai követek felől, az mint az hatalmas császár fényes portáját informáltam, abban meg ne fogyatkozzam, mert ha azokban fogyatkozás leszen, mind nekem és fölségednek nem leszen javára. Az német királylyal való békességednek traktálását az hatalmas császár hire nékül ne cselekedjed, mert ha az császár hire nékül cselekszel és békességet szerzesz vele és az hatalmas császárt kirekeszted belőle, nagy haragját vonzod az fényes portának magadra. Hogy pedig az hatalmas császár kegyelmességéhez inkább ragaszkodván, vótaképen bizhassál, nekem az tetszenék, most fölséged adná kezében Vá-

czot az esztergomi béknek, csak egy meghitt szolgáját küldené beléje, az ki velem egyet értene, találna az módot kezéhez való vételében emberbeli kár nékül: oly móddal is cselekedném peniglen, hogy fölségedet senki nem kárhoztatná érette. Igy az hatalmas császár ezt megértvén, reménséged kivül való jó akaratját várhatná fölséged érette. Hiszen jobb most fölségednek okossággal cselekedni, hogysemmint ezután is nyilván az minek meg köll lenni fogadása és igéreti szerént. Látja s tudja az nagy Isten és esküszöm is az Mahumed szent proféta hitére: ha lehetne, ma fölségedet egynehány ország urává csinálnám. Ezt penig az én irásomat, ne arra magyarázza, hogy előmenetelemet vagy az hatalmas császár előtt való hűvségemet, dicséretemet keresném, és fölségedet azért késérgetném; hanem az fölséged javáért és előmenetejért cselekeszem. Engem azért igen igen jóakaró szomszéd úr barátjának tartván, minden időben bizvást parancsoljon; valami az hatalmas császárnak javára és fölségednek előmenetelire leszen, jó szívvel mindenben megmutatom atyafiságos barátságomat. Ezzel légy jó egészségben sokáig és magadra vigyázz“ [1]).

Bethlen mint azelőtt, úgy most is kitérő választ adott, s a budai vezír egyelőre felhagyott az ügy további szorgalmazásával; de midőn Ferdinánd és Bethlen között felbomlott a fegyverszünet, midőn kettejök között kivált Dunántúl zajlott a háború: a vezir

[1]) Kismartoni levéltár: Tractat. turc. Pars I. Egykoru másolat, Eszterházynak e jegyzetével: „Váczról irt fejedelem levele mellé köll ezt tenni.“

felhasználta az alkalmat Váczнak erőszak általi elfoglalására. October 2-kán ötezer emberrel rögtön Váczot megszállá, s lőtetni kezdé a várost. Bethlen ekkor Pozsonyban volt, s a megszállás első hirére e levelet intézte a pasához:

„Tekintetes és nagyságos pasa, Isten nagyságodat éltesse. Nagyságod Váczot miért szállotta meg, okát nem tudjuk; mert lám megigértük; csak tartotta volna ahoz magát, semmi fogyatkozás abban nem lött volna, hanem bizonyosan megteljesítettük volna. — Hogy mindjárást meg nem üresíthettük és kézben nem adhattuk, okait lám megirtuk és üzentük volt nagyságodnak. Isten látja, semmi csalárdság abban nem volt, az igéret szerint megadtuk volna. Annakokáért nagyságodat az nagy Istenre kénszerítjük és hatalmas császár életére kérjük, szálljon el alóla Vácznak; ne következzék az miatt az magyar nemzetnek örökké való gyalázatja, hatalmas császártul való elszakadása, ez világon való nemzeteknek az fényes portátul való elidegenedése. Ha nagyságod elszáll alóla, mi is az mi királyi hitünkre igérjük magunkat nagyságodnak arra, hogy tizenöt nap alatt megüresítjük és nagyságodnak kezében adatjuk ily okkal: hogy az Portára bocsátott követeink által, az minemü kivánságok vagyon hatalmas császártul az országnak, azokra kedves válaszunk legyen, és az némettel nagyságod barátságot ne tartson, sőt ellenek segítséget adjon. Ha nagyságod is ezt megcselekszi és elszáll Vácz alól, tizenöt napra, az mint feljebb is megirtuk, nagyságodnak kezébe adatjuk; melyet hogy inkább elhi-

hessen, ím az tolmácsunkat küldtük nagyságodhoz, és szóval izentünk attól bővebben, szavát higygye meg nagyságod. Éltesse Isten nagyságodat. Datum Posonii die 5. mensis novembris anno Chr. 1620“ [1]).

A mely nap Bethlen e levelet irta, az nap Vácz kapitánya Strucz Ferencz már kapút tárt a törökök előtt, — kénytelenségből, úgy látszik, mert a hely falai gyengék, őrei kevésszámuak voltak; de Strucz ellenségei őt arról vádolták, hogy magát a pasa által megvesztegettette; Bethlen ellenségei pedig ittbenn s ottkünn egyiránt azt hirdették, hogy kéz alatt ő játszotta Váczot a töröknek kezére.

A dolgok ez állásában Ferdinánd december 10-kén kelt hirdeményében Bethlent hitszegésről vádolta, a magyar rendeket megtérésre intette, s a pozsonyi és beszterczebányai országgyülések végzéseit érvényteleneknek nyilvánitotta. Más nap — december 11-én — a következő oklevelet adatta ki Eszterházy Miklós számára:

‚Az ország közjavának előmozditására, s lázadóink kicsapongásainak lecsillapítására és fékezésére, hű alattvalóinknak pedig vigasztalására Eszterházy Miklóst Magyarországon főbiztosunkká neveztük .. hatalmat adván neki:

lázadóinkkal irántunk való engedelmességre térésök felől értekezni, alkudozni és végezni: miben őt senki se merészelje akadályozni. Olyas ügyeknél pedig, hol karddal kell megoldani a csomót, Breuner

[1]) Kismartoni levéltár: Tract. Turc. Pars. I. Egykoru másolat.

Jánossal vagy azzal, ki seregünk vezére leszen, működjék közösen; irányuk azon egy legyen; s hogy egymást soha cserbe ne hagyják, akarjuk;

kik oly szándékkal jelennek meg nála, hogy hűségünkhez visszatérjenek, azokat haladék nélkül oltalmába vegye; kötelessége leszen: a makacsokat büntetni, a híveket pedig, az irántunk állandóan engedelmeseket a lázadók javaiból — kellő megválogatással — jutalmazni;

szabadságában álljon, mind állhatatos híveinknek mind pedig a megtérőknek biztosítékleveleket adni;

azon is leszen, hogy a vezérletére bízott hadnak azon részét, mely e vészes időben szétmállott, szétoszlott, a lehetőségig ismét zászlaja alá gyűjthesse;

miután e megbizatásában el fogott járni, s elmulván az országos zavarok, kegyelmességünkre számot tarthat' [1]).

Eszterházynak bő alkalma volt a Bethlen táborából átjövők érdekében teljhatalmát felhasználni, mert Bethlen hadainak nagyobb része a Vághoz sietett, mihelyest a prágai veszedelem láttára a morva rendek Ferdinándnak hódoltak; s mert Collaltónak Szalónok és Csepreg táján megjelenésével az 1620-ki év végnapjaiban a fejedelem hadai több dunántúli erősségből, köztök Lakompakból is önként vonultak ki.

‚Meghagytuk gróf Collaltónak — irá 1620. december 28-kán Ferdinánd Bécsből Eszterházynak — hogy a hadak téli szállásaira nézve veled és Kunig-

[1]) Kismartoni levéltár: Protoc. Palat. 1606—1629. Eredeti.

sperg főkapitánynyal tanácskozzék. Meghagytuk egyszersmind főkapitányainknak, hogy minden ellenséges mozgalomkor, addig míg máskép fogtunk intézkedni, az ő rendeleteit és parancsait teljesítsék. Te is mindenre nézve szorgalmasan fogsz vele közreműködni' [1]).

Ferdinánd ekkor már értesítette a közbenjárókat, hogy meghallgatván családját és szövetségeseit, csak Bethlennel magával, nem frigytársaival is léphet alkudozásra; s a fejdelem, midőn a franczia követség vele a császár e nyilatkozatát közlötte, 1620. december 17-én válaszul adá: ám legyen, de magyar ne legyen Ferdinánd biztosai között [2]).

[1]) Kismartoni levéltár: Diversae litterae Imperatorum, 1616—1621. Eredeti. — [2]) Ambassade extraordinaire sat.

XXVI.

Nehány nappal később Bécsben a közbenjáróknak tudtul adták, hogy Salm Fridrik, Meggau Lénárd, Breuner Szigfrid, Dallos Miklós pécsi püspök és Eszterházy Miklós választattak biztosokul.

Bethlen 1620. december 29-kén Nagyszombatból a közbenjárókhoz intézett nyilatkozatában követelését ismételte, hogy Ferdinánd biztosul magyart ne válaszszon, ne küldjön. ‚A császár által választandó biztosokat mi illeti — mondja a nyilatkozat — megmarad előbbeni nézeténél ő felsége (Bethlen), hogy egyetlen egy magyart se szabadjon közéjök sorozni, s hogy kivált Pázmány Péter és Eszterházy Miklós legyenek e bizottságból kereken kirekesztve, mint hiteles közhatározatok által száműzött, elmarasztott személyek‘ [1]).

A fejedelem nem akart engedni, de Ferdinánd is feltette magában, hogy nem tágít. ‚Mivelhogy — mondja az utóbbi, 1621. januárius 4-én Bécsből Eszterházyhoz adott levelében — Francziaország legkeresztyénebb királya követeinek közbenjárására kegyelmesen eltökélettük magunkat, Erdély fejedelmé-

[1]) Ambassade extraordinaire, 420. l.

vel és a vele tartó magyarokkal ujból alkudozásba ereszkedni, s az értekezlet helyéül Németújhely Ausztriában választatott, hová tudnillik nemcsak Bethlen és a magyarok biztosai, hanem a király követei is jövők lesznek; s mivelhogy oda mi is fogjuk biztosainkat küldeni, kikhez hűségedet biztostársul csatoltuk: ennélfogva parancsoljuk neked, miszerint egyéb ügyeidet úgy intézzed, hogy ujabb felhivásunkra, mely kevés nap mulva fog bekövetkezni, kész lehess az elindulásra' [1]).

A Ferdinánd levelében érintett ‚egyéb ügyekre' világot vet a császárnak szintén Bécsből Eszterházyhoz 1621. január 12-kén adott e levele:

‚Császári királyi felségünk méltóságához tartozónak itéljük, hogy azokra, melyek Bethlen Gábor által országunkban elkövettettek, szemet ne húnyjunk, sőt inkább mind irásban, mind tettleg királyi jogunk oltalmára keljünk. Ennélfogva mielőtt legfőbb hadvezérünk (Buquoi) egész erővel Magyarországba jő, szükségesnek láttuk, Magyarországunk öszves rendeit kegyelmes szándékunkról értesíteni s tisztöket és kötelességöket eszökbe juttatni. Közöld tehát nagyságos alsólindvai Bánffy Kristóffal az idemellékelt irományokat, s intézd el közösen vele olykép ez ügyet, hogy valamennyi dunáninneni (értsd: dunántúli) vármegye, úr, város és végház s a nemesség főbbjei jelen rendeletünk egy-egy hiteles példányának birtokába jussanak. Biztosítsd őket kegyelmességünkről,

[1]) Kismartoni levéltár: Div. Litterae Imperat. 1616—1621. Eredeti.

ha tettleg és nemcsak üres szóval fogják hűségöket irántunk tanusítani, s ha tőlünk — mit kivált a pártfőnökökre kivánunk értetni — kegyelmet kérnek‘ [1]).

És 1621. januárius 13-án: ‚Előnkbe terjesztetett, hogy tekintetes s nagyságos Nádasdy Pál, valamint Soprony városa is, készek nekünk hódolni; és mivel ők szándékuk végrehajtásának módjáról nagyságos báró Kunigsperg Lajossal tanakodnak, mi pedig téged különben is már biztosnak neveztünk amaz országrészben a lakosoknak hűséghez visszavezetésére: akarjuk, miszerint a mondott báróval közösen azt cselekedjétek, mit alkalmatosnak fogtok látni, hogy Nádasdy és Soprony vissza hűségünkre térjenek‘ [2]).

Eszterházyt e foglalkodásából kirántá Ferdinándnak 1621. januárius 16-án kelt e levele:

‚Mivelhogy Bethlennel s a vele tartó magyarokkal három nap múlva meg kell nyilnia az értekezletnek, s biztosainkat mi jövő kedden, azaz: folyó hó 19-kén innen Haimburgba, mint kijelelt helyre [Németujhelyben a pestis mutatkozván, más helyiséget kellett kiszemelni], fogjuk küldeni: ennélfogva te is ott légy, mikorára többi biztosaink oda fogtak érkezni . . .‘ [3]).

Bethlen s a magyar rendek biztosai: Forgács Zsigmond nádor, Batthyány Ferencz sopronyi főispán és dunántúli főbiztos, Pécsi Simon kanczellár, Jaku-

[1]) Kismartoni levéltár. Div. Litterae Imperat. 1616—1621. Eredeti. Mellette egy hasonló Frangepán Miklós horvát bánhoz, csak hogy a hütlenségnek tehát a megkegyelmezésnek is felemlítése nélkül. — [2]) Ugyanott: Eredeti. — [3]) Ugyanott: Eredeti.

sith Endre kincstartó és Sándor János; s pótléktagul: Apponyi Pál, 1621. január 17-kén Pozsonyból ekkép irtak a francia közbenjáróknak: ‚Mondatott nekünk, hogy Eszterházy Miklós számára Haimburgban szállás jeleltetett ki. Semmi panaszunk ellene, ha megbizatás nélkül jő oda; de ha biztos képében jelenik ott meg, tudtul adjuk excellentiátoknak, hogy mi semmiféle értekezletbe nem fogunk ereszkedni sem vele, sem bárki mással azon magyarok közűl, kik országgyülésileg elmarasztattak.‘ [1]). Erre a franczia követek január 19-kén kelt válaszukban az okokat, miért nem változtathatja meg a császár Eszterházynak biztossá neveztetését, ekkép fejtegették :

‚Ő, Ferdinánd, nem zárt ki senkit azok közűl, kiket az erdélyi fejdelem és Magyarország rendei biztosaikúl neveztek, noha ő méltán kizárhatta volna mind a nádort, mind Batthyány urat, kik azon esküin kivűl, melyet neki mint magyarországi alattvalói tettek volt, még külön is hittel kötelezték le magokat iránta, mint államtanácsosai;

az érv, melyre Erdély fejdelme s Magyarország rendei Eszterházy úr ellen hivatkoznak, hogy t. i. az országgyülés számüzte, nem bír érvénynyel a császár szemében, mint ki az olyetén számüzést nem ismerheti el jogszerűnek, melyet törvénytelenül összegyült alattvalói mondottak ki;

Eszterházy már ki van nevezve, már utasítva

[1]) Ambassade extraordinaire 461. l.

van, hogy jelenjék meg Haimburgban; gyalázat volna reá nézve, ellenségeinek kivánatára megváltoztatni e kinevezést, holott ő magasztalásra és jutalomra méltó, mert mindig hű jobbágya maradt fejdelmének, öszves javainak is koczkáztatásával;

a császári felség igen csodálkozik, hogy Eszterházyt most ki akarják zárni az értekezletből, holott három hónap lefolyása alatt Pécsi kanczellár úr három levelet irt neki, még pedig, mint ezt fel kell tenni, az erdélyi fejdelem tudtával, mely levelekben a mondott kanczellár őt a békélésügybe avatkozásra felhívta;

ha ezen számüzési szabálynak hely adathatnék, nemcsak Eszterházyt, hanem a pécsi püspököt is, ki szintén biztos, ki kellene zárni, mert a számüzés mindazokra szabatott, kik a lefolyt Szent-Mihály napig nem irták alá a szövetkezést;

— ezek Ferdinánd védvei, s ő kész inkább viszszalépni az értekezlettől, mint Eszterházyt visszahívni' [1]).

Bethlen nem engedheté, hogy e kérdésnél szenvedjen hajótörést a békeügy; a fehérhegyi csata s Vácznak odaveszése óta híveinek nagy része sürgetve szorgalmazván az alkudozást.

‚Hogy senkise tulajdoníthassa nékünk e bomlást, — irá 1621. jan. 21. Nagyszombatból a közbenjáróknak — ám legyen, küldje császár ő felsége biztosúl azt, kit akar; de annyi áll, hogy a mi biztosaink nem fognak Eszterházyval értekezni. Óvást teszünk, hogy azon eset-

[1]) Ambassade extraordinaire, 462. l.

re, ha ő hevenyében valamit mond vagy tesz biztosaink, vagy saját magunk, vagy az ország méltóságának kisebbítésére, ő leszen egyetlenegy oka a bomlásnak; s ilyesmitől véghetetlenül kell tartani, tüze, könnyelmüsége, meggondolatlan és erőszakos eljárása, szóval : visszás és veszedelmes magaviselete miatt' [1]).

A franczia követeknek alkalmuk volt ezen itélet alapos vagy alaptalan voltáról meggyőződhetni, midőn januárius 24-kén Eszterházyval Bécsből Haimburgba utaztak, alkalmuk még inkább az értekezlet közben, melynek ő egyik legmérsékeltebb tagja volt.

[1]) Ambassade extraordinaira, 467. l.

XXVII.

‚Mi tegnap érkeztünk Haimburgba, — tudósítják 1621. január ius 25-kén Bethlennek a magyar határszéleken megállapodott biztosait a franczia közbenjárók, — valamint a császári felség küldöttei is: gróf Salm, grof Meggau, Breuner úr, a pécsi püspök és Eszterházy úr. Részünkről Casenauve urat küldjük, ő felsége a legkeresztyénebb király egyik trombitásával nagyságtok elébe, remélvén, hogy idejőnek hozzánk még ma. A császári felség küldöttei intézkedtek, hogy két lovas zászlóalj állást fogjon a Duna partján, kik nagyságtokat ott bevárván, tisztelettel és biztosságban ezen városba kísérendik‘ [1]).

A magyar biztosok beérkeztek; de a két küldöttség nem értekezett személyesen egymással, hanem csak a közbenjárók által.

‚Ferdinánd biztosainak szónoka, a pécsi püspök — irják a közbenjárók uroknak, XIII-ik Lajosnak — előadta, hogy az ő ura visszakivánja országát minden feltétel nélkül, vagy legalább csak azonegy feltétel alatt, hogy kegyelmességébe fogadja a lázadókat, de

---

[1]) Ambassade extraordinaire, 479. l.

mégis nehánynak kivételével, kiket a zavarok szerzőinek mondott. Bethlent mi illeti: a császár nem alkudozhatik vele, mert neki semmi joga Magyarországhoz, sőt neki Erdélyből is kellene kimennie, melyet minden jogczím nélkül bitorol, mióta urát Báthori Gábort megölette... Mi erre válaszul adtuk: hogy a a legkeresztyénebb király felsége nem engedi, ilyesmikkel haszontalanul töltögetnünk az időt, s ily zordon inditvány alapján közbenjárni. Ha a császár három csatát nyert volna meg, ha Erdély fejdelmét elfogta volna: akkor sem követelhetne egyebet, többet, mint országát, még pedig azon törvény alapján, melyet kénye szerint szabhat a győző. Kérjük a biztosokat, emlékezzenek vissza azon feltételekre, melyekkel Bethlent korábban megkinálták vala; azért mert szövetségesei elvesztek, még nem vált veszedelmessé az ő sajátmaga állása. Sőt a keresztyénség vallhatna kárt; mert addig míg az erők egyiránt voltak felosztva a győzelmek ellensulyozására, addig neki, birtokában lévén annak, mit nézete szerint maga szerzett magának, nem volt oka segítségül hívnia a törököt: holott most kétségbeesésében ehez fordulhatna, s elhagyatottságában kénytelen lehet neki olyas erősségeket általadni, melyek közűl a legkisebbik is, a töröknek kezében inkább veszedelmeztetné a keresztyénséget, mint az egész ország Bethlen kezében.... Mire a biztosok: Ő felségének nincs mit inditványoznia, de igen megértenie, hogy mit kivánnak tőle; fogja is fontolóra venni, s a mi igazságos és méltányos, arra rá fog állani.'

Másnap — január ius 26-kán — Bethlen követeire jött a sor nyilatkozniok a közbenjárók előtt. Először is panaszt emeltek Ferdinánd egy kiáltványa miatt, mely épen akkor látott világot, melyet a francziák is roszallottak, s melyről a császár biztosai azt állitották, hogy nincsen róla tudomásuk. [1])

‚Aztán — folytatja a XIII-ik Lajosnak tett jelentés — a magyarok azt mondták nekünk, hogy az ő országuk szabad ország, Bethlen, a nádor s a rendek igazgatása alatt; ez igy levén, nincs mit alkudozniok; de ha a császár őket barátjaiúl akarja fogadni, hatalmas támaszt igérnek a törökök ellen, s őt a császárt, a keresztyénség főnökéül ismerik.‘ Részünkről túlságosnak mondván e nyilatkozatot . . . . ‚végre a biztosok kezet adtak, kivánván inditványoznók mintegy magunktól a császáriaknak azt, minek teljesítésére ők, a biztosok, magokat kötelezik, — hogy t. i. Erdély fejdelme visszamegyen országába, és a magyar rendek hódolni fognak a császárnak, mint valóságos és törvényes királyuknak, ha a császár igazságos, tisztességes és előnyös igéretekkel kinálja meg Bethlent, és a rendeknek megadja azt, mit tőle szabadságaikhoz és ősi kiváltságaikhoz képest kivánni fognak.‘

A közbenjárók örömest személyesen találkoztatták volna egymással a feleket, de ezt lehetetlen volt elérniök, azt akarván a császáriak, hogy Bethlent csak erdélyi fejdelemnek czímezzék tanácskozás közben biztosai, s ezekben csak Bethlen, nem egyszers-

[1]) Valószinüleg az, mely 1620. december 10-én iratik keltnek s mely csak most küldetett szét az országban.

mind a magyar rendek képviselőit akarván látni. Januárius 31-én Meggau felment a császárhoz, utasítást kérni; szintakkor hasonló czélból Pécsi lement Nagyszombatba Bethlenhez [1]. —

Pécsi februárius 12-dike körül ismét Haimburgban volt, s a pécsi püspök és Eszterházy e jegyzéket küldték fel Bécsbe :

‚Bethlen sürgeti ugyan, hogy a Fátráig való tizenhárom megye engedményeztessék neki: de mint a franczia követ uraktól értettük, azon oknál fogva látszik annyit kivánni, hogy kevésebbet annál könynyebben nyerhessen. A franczia követek azt is értésünkre adták, hogy nekik úgy látszik, miszerint Bethlen megelégednék, ha a három tiszántúli megye, s egy tiszáninneni, Bereg Munkácscsal [2], engedményeztetnek neki.

Jegyezzük meg, — folytatja Eszterházy és társa — a francziák úgy látják, hogy Bethlen azon esetre fog a felebbiekkel megelégedni, ha a rendek is kielégítetnek. Ezeket pedig következő pontok elégítenék ki :

1) Általános amnistia, minden kivétel nélkül;

2) Az ő felsége által koronázatkor fogadott alkupontok teljesítése.

3) A bécsi békekötés érvényben maradása.

4) Az ország szabadságainak és kiváltságainak épen tartása.

Gondolja meg tehát kegyelmesen ő felsége: ha

---

[1]) Ambassade extraordinaire, 509. l. — [2]) Munkács ekkor már Bethlen hatalmában volt.

lehet-e holmi általánosságokkal az elősoroltak iránt megnyugtatni a hazafiakat? ha vajjon nem szükséges-e részletekbe ereszkedni? Ha pedig erre nem volna hajlama, vegye tekintetbe, mily karban legyen hadserege s mit kísérthetni meg vele? Féltéve mindazáltal, hogy ő felsége hajlandó a háború bajainak elejébe tenni a békét, a biztosok úgy hiszik, hogy ez következő feltételek mellett volna eszközölhető:

a tiszántúli megyék, a nádornak is nézetéhez képest, engedményeztessenek Bethlennek, olyképen hogy:

a királyi hatóság vagyis a kormány ő felségét illesse;

mind az egyházi, mind a világi javak tulajdonosaik által szabadon birtokoltassanak;

a tizedek szedése se akadályoztassék Bethlen által;

a vallásgyakorlat szabad legyen;

ama részek rendei szokott módon tartozzanak az országgyülésre jőni;

a király tudta és beleegyezése nélkül Bethlen semmiféle jogokat se adományozzon;

a végházak hittel legyenek ő felségének lekötelezve;

a hajdúk is egyszerűen ő felsége hűségében tartozzanak megmaradni, Bethlen semmiféleképp se avatkozzék beléjök;

tartózkodjék Erdélyben a fejdelem;

ne mondogassa a töröknek, hogy ő az országot elfoglalta;

erős hitlevelet adjon a fejdelem mindezekre nézve [1]).'

---

[1]) Kismartoni levéltár: Protoc. Pal. 1609—1629. Ferenczffi Lőrincz udvari magyar titoknok fogalmazata, Eszterházy által sajátkezüleg megtoldva.

XXVIII.

A békeértekezlet-közben csak a biztosok számára volt fegyverszünet, azaz: tizenkét napról tizenkét napra meg-megujított szabad jövet-menet Haimburg és Nagyszombat között; különben folyton folyt a háború. Buquoi az év elején átkelt a Morva vizén, s januáriusban Szakolczát, februáriusban Dévényt megvette. E tájban irá a fejdelem Thurzó Imrének a következő levelet:

„Ill. domine Comes. Hogy eddig kd szerelmes leánykájának keresztelésére képembeli emberemet nem küldhettem, oka az én szüntelenvaló sok gondaim s busulásim voltanak; Strasniczának megpróbálására is tegnap expediáltam az hadakat, magam gyalogiban is 400-at küldtem, gyalog ment által 1400, uj lovast is küldtem 1400-at által; ma 8 és 9 órakor kellene megpróbálni; immár mire adja az Úristen, azt csak ő felsége tudja. Most azért, kdhez való szeretetemnek megmutatásáért, szerelmes gyermeke keresztsége jelenlétére képemben expediáltam Bossányi uramat, mely keresztség, ha szintén végbenvitetett is, de affelől az komaságnak sakramentumit megtartsuk. Engedje az Úristen, hogy szép fiat is kereszt-

telhessünk kdnek ezután. Keresztleányomnak örömest kedveskedtem volna első beavatásának idején valami magához illendő szépséggel, de bizony semmi marhám velem nincsen, sohult jubilérokat sem találni pedig; egy lánczocskát találtak szerencséjére, melyet oda küldtem, de ha esik szerencséjével, mind magának és atyjának kedveskedő jóakaratommal nem szünöm kedveskedni.

Az tractatus mégis csak veszekedik, immár bizonyosan ezen a héten elválik. Horvát Istvánék egy kozák kapitánt fogtak, más főember lengyellel együtt; az kapitánt nekem hozták, az főembert kdnek rendelték mint generálisoknak, Musinczky öcscsének mondják. Erős ostrommal vöttek meg egy Fimkirker vagy mi ördög neven való várat, 150 muskatéros volt benne, levágták őket, pénzt hoztak többet tízezer rhenensis forintnál. Egy kerített várost is azon napon vöttek meg, sok embert vágtak le benne csumában.(?)

Végezetre kegyelmedet szeretettel intem, ne késsék, jőjjön alá, lathassunk dolgainkhoz; Rhédey uram is bizonyosan vasárnapon ide érkezik, az mult vasárnapon Rimaszombatban volt. Rákóczi uram is a mult hetfőn indult Ónodból, ma Osgyánban fog lenni. Feliciter valeat. Tyrnaviae die 25. februarii 1621. Gabriel.“ [1])

A Strasnicza elleni kisérlet szerencsésen ütött ki „tizenhét zászlót, pénzt, arany, ezüst, marhát mintegy százezer forintérőt nyertek el“ Bethlen hívei, de mind

[1]) Kismartoni levéltár: Variae litterae principum Transsylvaniae. Eredeti; Bethlen saját keze elejétől végig.

ez nem volt elégséges a lehangolt kedélyek felelevenitésére. A fejedelem hadjárata sokkal bensőbb összefüggésben állott a cseh felkeléssel, mintsem hogy ennek végbukása amannak is inát ne szegte volna. Tudván ezt Eszterházy és Forgács, a haimburgi értekezlettel párhuzamosan azon voltak, hogy Bethlen pártolói közűl a főbbeket, első sorban Szécsit magoknak, ügyöknek megnyerjék.

Ebbeli működésökre némi világot vetnek a következő okiratok.

‚Kedves Eszterházy, — irá 1621. februarius 19-én Bécsből Ferdinánd Haimburgban volt biztosának — mit nekem Questenberg Gellérd hadi titkárom által a jelen mozgalmak lecsillapítására irányzott különféle alkudozásokról és kisérletekről üzentetek, . . . helyeslem, ha az inditványozott eszközök és utak csakugyan czélhoz vezetők; s én nem mulasztandom el, mindazt megadni, mit nevemben e vállalatnál azoknak, kiknek segédével és közreműködésével legkivált élni fogtok a szándéklat végrehajtásánál, igérők lesztek, sőt azt császári királyi kegyelmességemből bőségesen még öregbítendem.‘ [1])

Egy, 1621. februarius 21-én kelt, Ferenczffi királyi titkár által másolt, deákra fordított jelentés ekkép szól :

‚Ezen órában érkezett ide Tapolcsányban Szécsi úr embere, a nádornéhoz intézett megbízó levéllel. Szécsi üzenete csak ennyiből áll: hogy ő már két ízben volt

[1]) Kismartoni levéltár : Diversae litterae Imperat. 1616—21. Eredeti, Ferdinánd által, kanczelláriai vagy kabineti ellenjegyzés nélkül aláírva.

a nádor úrnál; többször nem mer hozzámenni, mert különben is már széltiben hiresztelik, hogy ő elpártolt a fejedelemtől. Szécsi emberének neve: Horvát Ferencz. Követelései pedig ezek:

hogy ő felsége azonnal biztosító levelet küldjön, melyben Rákóczi György neve is bennfoglaltassék;

hogy a Lipcséről és Rozsnyóról s a négy falúról szóló beirati levelet küldje meg ő felsége;

hogy a nádor irjon az egri pasának, értesítvén őt, honnan eredett a visszavonás király és rendek között; s e levél párja közöltessék vele, Szécsivel, mert ő Rimaszombatba vagy más behódolt helyre fogja hívni a pasát, vele tisztába hozandó az egész ügyet;

hogy a nádor adjon Horvát Ferencznek megbízó levelet Allaghi úrhoz, ki szintén Regécz várába zárkozott, valamint Pethe György Szádvárba;

Jelenti továbbá: hogy ő Révai urral s a füleki, szécsényi és gyarmati kapitányokkal már végzett: ők a mely órában Szécsi kivánni fogja, általadandják a várakat; — egyszersmind kérdi: ha kell-e neki, mielőtt a német sereg megindul, hozzáfogni a dologhoz; vagy pedig mit kell tennie?

Összes holmiját a murányi várba szállítatta; van már ötszáz zsoldosa; a bányavárosok vele tartanak; kétezer ember hozzá fog csatlakozni, s ha kell, azonnal hatezer embere is leszen.

Azt is kérdi: ha kell-e néki, még a német hadak mozdulása előtt, elvinnie a koronát, mert van benne módja,[1]) csak juttassék kezéhez a biztosítólevél.

[1]) Bethlen a fehérhegyi ütközet után a koronát Zólyomra vitette.

Végre kivánja, hogy a nádornak ide (Haimburgból) ez országrészbe jöveteléig, azoknak jószágaikat, kik vonakodnak ő felségéhez átállani, tetszése szerint adományozhassa, — ez iránt is küldjön neki felhatalmazást a nádor.' [1])

Szécsi ezen követeléseit Eszterházy s magyar biztostársa e jegyzéssel kisérték :

‚Nádor úr úgy vélekszik, hogy a biztositéklevélből nem kell kihagyni a hitvallás felemlítését; mibe biztosok is beléegyeznek, ilyszabásu szerkesztésre kivánván részökről szorítkozni : hogy személyére nézve nem kell őt akadályozni a hitvallás ürügye alatt.

Azt is véli nádor úr, hogy lehet neki engedélyezni, miszerint a lázadók jószágait adományozhassa kellő megszoritással.

A falvakat, Rozsnyót sat. mi illeti, tudva van ugyan, hogy ezek az esztergomi érsekségéé; a dolgok jelen állásában mindazáltal megtörténhetnék a beirás, olykép azonban, hogy megjegyeztetnék, miszerint ő felsége ezeket adományozza néki, ha a jószágok olyasok, melyek ő felsége adományozási jogához tartoznak; ha pedig adományozásuk tilos, akkor vagy más jószágokat ir be neki, vagy a beirati öszletet kezéhez juttatja bizonynyal.' [2])

A nádor követeléseire és nehézségeire a következő jegyzék vet világot :

‚Jószágadományozási hatalmát illetőleg kétszáz

[1]) Kismartoni levéltár: Protoc. Palat. 1606—1629. [2]) Kismartoni levéltár : Prot. Palat. 1606—1629.

vagy legalább száz jobbágyot kíván felemlítetni, mivel különben is nádori tiszténél fogva joga van harminczkét jobbágyig adományozni.

A jószágok pótlására nézve, ha tudnillik alsómagyarországi jószágait elveszítené, szabatosan kivánja kitétetni, s biztosítatni kiván azirant: hogy azon esetre, ha jószágaitól elesik, mind hűséges szolgálatai mind veszendőbe ment jószágai fejébe Galgócz és Bajmócz várak urodalmai ugyanazon joggal adományoztassanak neki, melylyel az elvesztetteket birá vala. A biztosok véleménye szerint az adományozás olyas alkú mellett történhetnék meg : hogy azon esetre, ha nádor úr alsómagyarországi jószágait elveszítené, akkor a szenvedett kárért s hű szolgálatainak jutalmául mindkét urodalom adományoztathatik neki; ha azonban nem veszítené el, akkor a teendő hű szolgálatokért elégséges neki Galgócz várát adományozni. Ezen engedélyt annálfogva javasolják a biztosok, mert akkor talán nem fogja olyannyira sürgetni a lázadás főnökeinek is közvetlenül általa amnistiáltatását.

A nádor nézete szerint az amnistialis nyiltlevélben meg kell ékezni, hogy szabadságaikban fentartatnak a hazafiak, mert máskülönben semmit sem vél eszközölhetni. És ez a biztosoknak is nézete.

Abban is bajt lát a nádor : hogy általános, teljes amnistia meg nem adása esetében azokat névszerint kellene elősorolni, kiknek mint az ármány főnökeinek ő nem adhat amnistiát s kiket tehát ő felségéhez kell utasítania.

Az összes ügy ezen tengely körűl forog — mondja

nádor úr: hogy felséged serege Bethlennek a Fehérhegyen túl levő hadait visszaverje, és hogy midőn ő Bethlen biztosaival Pozsonyba érkezendik, felséged serege Pozsonyt körültáborolja, s ekkor azonegy időben mind Szécsi György mind az ő czélzataik foganatosíttathatnának. Mert ha Pozsonyba érkezvén a nádor (s ide minden esetre kellene neki jőnie), itt bezárkoznék, akkor Szent-György tájékáról és ennek szomszédságából Bethlen hadai által szünetlenül háborgattatnék s az egész terv meghiúsulna; akkor még nagyobb veszélyektől is kellene tartania, s hiszi, hogy ez esetben Pozsony városa sem fogná magát megadni.' [1])

A fejdelem sejdítette, hogy némi titkos tervek munkába vétettek ellene, de a vezérkezekről martius elejéig, úgy látszik, sejtelme sem volt. Ekkor már gyanítani kezdé a veszedelmet, mely őt fenyegeté vala. Követéhez, Rimaihoz, martius 20-án adott levelében olvassuk: hogy száztizenkét úr és nemes Buquoival ármányt szőtt ellene, s hogy e miatt Eszterházy Dánielt elfogatta.

---

[1]) Kismartoni levéltár: Protoc. Palat. 1609—1629. Fogalmazat.

XXIX.

Pécsi 1621. februarius 10-dike körül visszajött Haimburgba.

Martius 3-án a francziai közbenjárók monsieur de Puysieuxhöz adott levelökben írnak ekképen:

‚Bethlen az általunk inditványozott alkupontok közűl kettőt már elvállalt. Az egyik a katholikus vallásnak általános és teljes helyreállitása, visszaadásával az érsekeket, püspököket, főpapokat, kolostorokat, egyházakat illető jószágoknak; — a másik: hogy lemond egyszer mindenkorra a királyi czímről, hogy Magyarországra nem tart semmiféle igényt, akarván a császárt királyául ismerni és alattvalója lenni.

Pécsi ekkor a részletek megállapítása végett Nagyszombatban volt ismét a fejedelemnél, de ezt Szécsinek imént kiviláglott elpártolása, s mindenféle kósza, részben hazug hirek az ellene czélba vett merényletekről nagy mértékben ingerlékenynyé tették; annyival is inkább, mert a békeértekezlet felbontását látszott neki tanácsolni a Konstantinápolyból érkezett tudósítás: hogy a Porta a közte és Ferdinánd közötti háború folytatását ohajtja, — mit ő hajlandó volt egyjelentésünek tartani ezzel: hogy a Porta őt elvégre támogatni fogja Ferdinánd ellen.

‚Titkos mennyei segéd által — irá 1621. martius 5-én Pécsi Nagyszombatból a franczia közbenjáróknak — felfedeztük és nyomban meg is hiusítottuk a császári felség nehány párthiveinek veszedelmes szándékát, kik ő felsége Bethlen fejdelem ellen ármányt szőttek, akarván őt mind vas mind méreg által kiveszteni .... Értekezvén ma ő királyi felségével az ügyek jelen állásáról, egy nehézségre bukkantam. Ha a választott királyi felség amúgy meggondolás nélkül lemondván Magyarország azon részéről, melyet a császár neki a mult évben ajánlott és engedményezett, a töröknek tudta és megegyezése nélkül szerződik a császári felséggel: semmi kétség, hogy kézzelfogható veszedelemben forog, elvesznie hazájával és egész Erdélyországával együtt.‘

Aztán, — folytatja a levéliró, — mit a császár biztosai a fejdelemnek igértek, azok az urodalmak alig jövedelmeznek ötven, hatvan ezer forintot évenkint. Ha a császár nem nyújt egyebet, ő, Pécsi, bizony alig ha visszamegy Haimburgba, annyival is inkább, mert hitvese most halt meg Erdélyben, neki oda kell mennie a temetésre; s mert az a hire, hogy őket — Bethlen biztosai közűl egynehányat — el akarják fogni. [1])

A közbenjárók martius 9-én biztosították őt, ne féljen semmitől; de a fejdelem azelőtt való nap Nagyszombatból tudósította a követséget, hogy ő nem küldi kanczellárját még egy ízben Haimburgba, a vé-

---

[1]) Ambassade extraordinaire 509, 512.

gett, hogy ott semmit se csináljon s mások ott kötekedjenek vele; és Pécsi martius 10-én Pozsonyból ama nyugtató levél vétele után hírül adta a közbenjáróknak : hogy a magyar országtanács most gyülést fog tartani a török ügy bővebb meghányatására Pozsonyban, hová a nádornak is le kell jőnie. Ezen tanácskozmány berekesztése után ő, a kanczellár, s a nádor majd együtt mehetnek Haimburgba.

Forgács, látván, hogy czélzatairól már némi tudomása van a fejdelemnek, mentegetődzött, hogy egészségének változása miatt nem mehet le Pozsonyba; és az angoulémei herczeg s társai, kik a nádornak a haimburgi értekezlettel párhuzamosan folyt titkos kisérleteibe úgy nem voltak béavatva, mint nem Bethlen hasonló kisérleteibe a Portánál: Pécsire ráriasztottak, irván, hogy Forgács már azért sem mehet el, mert az sértené a közbenjárókat, kik ekkép szépen magokra hagyatnának a fejdelem részéről; s ha ő, a kanczellár, nem jő fel, és ha a nádor is távozni akar — folytatják a követek — ‚akkor mi még őelőtte fogunk távozni, és mi kénytelenek leszünk közhírré tenni, hogy a legkeresztyénebb király közbenjárása és tekintélye ellenére ti okoztátok ezen értekezlet felbontását.‘ [1])

Pécsi elment Haimburgba, s ekkor, 1621. martius 15-én, Ferdinánd biztosai a közbenjáróknak s általuk Bethlen biztosainak a következő alkupontokat kézbesítették :

‚A Bethlen Gábor által elfogadandó feltételek.‘

[1]) Ambassade extraordinaire, 528 s kk. ll.

‚Bethlen biztosai, urok nevében és személyében tegyék le egyszerüen és végleg, örök időre a királyi czímet, s Magyarország öszves közigazgatását, kormányzását és uralkodási jelvényeit, és igérjék meg elégséges biztosítás mellett, hogy Bethlen magának a mondott királyi czímből sat. semmit sem akar megtartani.

Az ország végházai s a magyarországi egyéb várak valamennyi ágyúval sat. adassanak az ő császári királyi felsége által e végre kinevezendő biztosok kezéhez, és a véghadak azonképen mint a többiek, kik Magyarországon hittel vannak Bethlennek lekötelezve, mentessenek fel ezen kötelezettség alól s tegyék le a hűség és engedelmesség esküjét ő felségének.

Mondjon le Bethlen azon szövetségekről, melyekre ő felsége s a dicsőséges ausztriai ház ellen lépett, s ezen szövetségleveleket küldje át azonnal és valósággal.

Igérje meg, hogy ő felsége és alattvalói ellen sohasem fog fegyvert fogni, hogy őket sohasem fogja bántalmazni, hogy kártékony czélzatokat ő felsége és hívei ellen sem nyílván sem titokban nem fog forralni, s hogy azokat, kik őt ujabb indulatokra és zavargásokra ösztönöznék, ő felségének, czélzataikkal egyetemben be fogja jelenteni.

Az ország szent koronáját valamennyi ereklyékkel és ékszerekkel vissza Pozsonyba küldje, hogy ott azonképen mint annakelőtte őriztessenek.

A pozsonyi és szepesi királyi kamarákat, s a kamarai jószágokat valamennyi irományokkal sat., az

aknákat és bányákat a hozzájok tartozó valamennyi szerekkel, minden felgyújtás és pusztítás nélkül visszsza fogja szolgáltatni.

Az indulata óta Magyarországon elfoglalt, elkobzott, beirt sat. akár egyházi akár világi jószágok és várak adassanak vissza előbbeni törvényes uraiknak egészen, ingyen és azonnal.

Néhai homonnai gróf Drugeth György örököseinek váraik s mind ingó mind ingatlan öszves jószágaik, ő felsége, mint végintézeti főgyám kezéhez szolgáltassanak.

Ügyekezzék Bethlen a jelen békealkváskor a vele tartó rendeket arra bírni, hogy külön, részletes kívánalmakkal most fel nem lépvén, csak az általánosokra szorítkozzanak, a részleteknek elintézését pedig a legközelebbi országgyülésre halaszszák.

A békekötés után vonúljon Bethlen haladék nélkül vissza Erdélybe.

A nála fogságban levő hazafiakat bocsássa szabadon haladék nélkül és tisztességgel.' —

‚Bethlen kielégitésére való ajánlatok.'

‚Ő felsége őt ismét kegyelmességébe fogadandja.

A vele és az erdélyi rendekkel kötött szerződések mindkét részről meg fognak újítatni.

Magyarországon ő felsége háromszázezer magyar forint értékü jószágokat fog Bethlennek és örököseinek beírni.

Mivelhogy a töröknek közelvolta miatt Bethlennek uraságát veszedelem érhetné, életének idejére az oppelni és ratibori herczegségeket fogja neki a felség

adományozni, mely herczegségek egy millió forintnál többre becsültethetnek, s melyek általa oly joggal, mint régebben Báthori Zsigmond fejdelem által birtokoltassanak; de az egyházi javak, a clerus jövedelmei és kiváltságai s a katholikus hitvallás épentartásával.

Czímül ez adathatik neki : ‚Méltóságos Bethlen Gábor úr, a római szent birodalom és Erdély fejedelme, a székelyek grófja, Magyarország részeinek ura, s az oppelni és ratibori herczegségek herczege‘; czímerül pedig Erdélyét és saját magáét viselheti.‘ —

‚Következnek a feltételek, melyek alatt ő felsége Erdély méltóságos fejdelmének négy megyét : Szatmárt, Szabolcsot, Ugocsát és Bereget adományozni méltóztatandik :‘

‚Hogy a rendekezen adományozáshoz megegyezésöket adják.

‚Hogy e megyékben a katholikus hitvallás s az egyházi hatóság szabadon gyakoroltathassanak.

Hogy az ezen megyékből a végházak fentartására szedetni szokott tizedek bérléséért ő felsége kielégítendi az egri püspököt; az egri káptalan és más egyháziak pedig tizedeiket és negyedeiket hézag nélkül szedhessék; valaminthogy ő felsége híveinek öszves jószágaik, miképen ez a békés időben történt, törvényes tulajdonosaik által háborítatlanul birtokoltassanak, különösen pedig Munkács vára s illetékei szabadon tartassanak, és törvényes birtokosai Erdély fejdelme hatóságának semmiben se legyenek alávetve.

Hogy a mondott megyék és maga Bethlen ezen megyékre nezve ő felségének felsőbbsége és jog-

ügyekben a nádor úrnak s az ország rendes biráinak hatósága alatt álljanak: s hogy ezen megyék lakosai az országgyüléseken szokott módon megjelenni és az ország közterheit viselni kötelesek legyenek.

Hogy Bethlen fejdelem, ő felségének megerősítése is hozzájárulván, ezen megyékből magszakadásból jószágokat adományozhasson, a hütlenség miatt elkobzott jószágok adományozása pedig ő császári királyi felségének egymagának legyen fenntartva.

Hogy a kapitányok és véghadak ezen megyékben ő felségének legyenek hittel lekötve, s hogy a hajdúk ő felségéhez tartozzanak és az ő hűségére eskettessenek.

Hogy Bethlen fejdelem biztosítékot nyújtson, miszerint a törökök vagy mások előtt nem fog dicsekedni e megyéknek általa fegyverrel történt elfoglalásával vagy birtoklásával, mert különben azokba is béavatkozhatnék a török, és idővel, mikép ez Erdélylyel történt, némi igényt tarthatna reájok.

Hogy a fejdelem aziránt is igéretet tegyen, miszerint ő felségének a magyar rendekkel való alkvásába egyáltalában nem fog avatkozni, vagy csak anynyiban, mennyiben netalán a rendekkel való kiegyezkedést elősegíthetné.'[1]) —

Bethlen a fenforgó körülmények között ildomosnak látta elvben nem szabódnia e pontok ellen, de egy úttal fegyvernyugvást kivánt a status quo alapján szent-Mihálynapig, mikorára az alku országgyülés elejébe terjesztendő s a török által is megerősítendő lenne.

[1]) Kismartoni levéltár: Protoc. Palat. 1606—1629. Egykoru másolat.

Forgács ekkor már nyiltan lépett fel Bethlen ellen, állitván, hogy a fejdelem a fegyvernyugvással csak halogatást kiván eszközleni, míg veszedelmes állásából ki fogott bontakozni; s hogy a békeügynek a Porta revisiója alá terjesztése az ország önállóságának megtagadása levén, Bethlen követei, kik ezt inditványozták, halált érdemelnek. Aprilis 9-én leérkezvén Bécsből az inditványt elutasító válasz, az értekezletnek vége szakadt, s Ferdinánd régi és új hívei támadólag léptek fel Bethlen ellen. Eszterházy Collaltóval egyesülve, Kőszeget, Körmendet, Rohonczot bevette, Magyar-Óvárt megszállotta. A Pálffy testvérek és Bosnyák Tamás a bányavárosokat szorongatták. Szécsi Füleket, a fátrántúli országrész kulcsát hatalmába ejtette.

Ekkor jött a Szent-Kereszttig visszavonult fejdelemhez Haimburgból Pécsi, magával hozva a franczia közbenjárók aprilis 22-én kelt levelét, melyben Bethlentől s a magyar rendektől elbucsuznak, sajnálkozásukat fejezve ki, hogy törekvéseik daczára az értekezletnek nem volt eredménye. Buzgalmukról tanuságot teend Pécsi, kinek ők, a követek, társul adták Casenauve-ot, hogy további szolgálataikat ajánlaná fel a fejdelemnek.

Bethlen aprilis 25-én kelt válaszában az eredménytelenséget a nádor ármányainak tulajdonította. Egész haragja most nem Eszterházy ellen, ki változatlanúl az maradt, a ki volt, hanem Forgács ellen fordult, kihez, szintén aprilis 25-én, e levelet intézte :

„Gabriel Dei gratia electus Hungariae etc. rex. Illustrissime comes, Domine nobis honorande. Salu-

tem et benevolentiam. Magamért nem volna szükség irnom, mert Isten velem lévén, magamra én gondot viselek, de az ország nyomoruságát szivemnek nagy fájdalmával szenvedem; melyre nézve akarom kegyelmedet ez irásom által requirálnom, mivelhogy kdet nemcsak becsületében hanem életének megtartásában is Isten után nem más hanem egyedül én oltalmaztam meg; mert bizony nem élne mostan és nem diktálna s adna istentelen tanácsot, és ezt a mostani factiót nem indította volna édes hazájának veszedelmével ellenem, hogyha én Istenre tekintvén, kd életét meg nem tartottam volna; melyet maga jól tud, ha recognoscálni akarja; és százszor való hitinek mondásával is mennyit ajánlotta magát a nékem való igaz szolgálatra, maga jól tudja; melyre nézve mi is azt remélettük sőt hittük is, hogy a kd sok esküvésit szentirás gyanánt kelletik hinnünk, de igen megfogyatkozánk kdben.

A római császár ő felségével való tractatusra mi kdet sok instantiájára úgy expediáltuk vala, mint ország főtagját, palatinusát, azt remélvén, hogy az országnak adott kötelességéről megemlékezik és sincere tractálja a szent békességet; melynek úgy is kellett volna bizonyára lenni, de ím másképen cselekedék contra omnium spem et exspectationem. Mert alattomban énellenem Szécsivel és több complicesivel conjurálván, factio által akarta ő felségének az országot kezében juttatni, mely ő felségéhez is mint illjék nem tudom; úgy egyfelől énvelem per tractatum látatott az országhoz jutni, másfelől a kd factiójához bízván,

többet a tractatust rettenetes rigidítással viselvén ő felsége, commissariusi által, és azokra nem mehetvén, minden eddig való actáknak renunciáltanak és retractálták; melyet magamért ugyan nem bánok, de az ország romlása, pusztulása forogván elmémben, szánkodtam rajta. Ezeknek kd lévén főoka, autora, mint adhat számot róla az Istennek szent szine előtt, megválik; de micsoda hire neve marad holta után is, mikoron ezeket a kd actáit apologiákban kibocsátják, megitélheti. Az ország micsoda szívvel lehessen ezért kdhez, ártatlan gyermekei mire fognak jutni, mindazokról kevántatott volna előbb gondolkodni, hogy sem mint elkezdette. Erre én kdnek soha okot nem adtam; de ezt ebben hagyom és nem traktálom tovább. Ha ezeket mégis tovább tagadná, mint cancelláriustól küldött levelében is esküvéssel tagadja, hogy sem Szécsi sem egyebek actáiban kd semmit nem tud, és ha szolgái az árulókkal magokat conjungálták, el nem szenvedi etc : ez ellen a Szécsi vármegyékre küldött levelei és Balogh Istvánnak beszterczebányaiaknak írt levelének pariája az kd igazságát megbizonyítják, császár ő felségének a beszterczebányaiaknak irott levele Révay uram requisitiójára gyalogadások felől bizonyságot tészen. Bezzeg, uram, nem így kell vala az ország szabadságát helyreállítani, nem kell vala ilyen malitiose, ily veszedelemre való factiót csinálni kdnek szegény nyomorult országnak, mert palatinushoz nem illendők ezek. Magyarázza az jesuita az ország szabadságiról adott conditiókat, melyek aut sunt extortae aut majestales; mely magya-

rázatból világosan megtetszik, hogy ő felségek Magyarországnak szabad akaratjok szerént soha ilyen szabadságokat nem adtak volna se nem adnak annálinkább. Nyilván mondja ez a jesuita : Non potest, inquit, sua caesarea majestas nec vult tam iniquam pacem inire, quin Hungari per modernam rebellionem ex libertatibus suis multa amittant. Ő felsége mellyére tévén kezét, esküvéssel mondotta a mediatoroknak, hogy három conditio nélkül a magyarokkal meg nem békéllik : 1) Hogy a bécsi pacificatióról meg se emlékezzenek; 2) a tizenkét conditióknak megtartására kötelesnek senki ne tartsa, mert ő felsége nem tartozik azoknak effectuálására ezután; 3) hogy minden várakban városokban német praesidiumot libere disponálhasson, valamint ő felsége akarja. [1]) És kd mindezek ellen mégis azt állatja és azt akarja esküvéssel hitetni, hogy megadja ő felsége az országnak minden szabadságit; s eszébe nem jut, hogy maga reménkedik és persvadeálja Thurzó Imrének irt levelében az státusoknak, hogy a német praesidiumnak bevételére igérjék magokat contra libertatem et firmissimum statum regni. Bizony szépen oltalmazza kd országa szabadságát.

No ezt ebben hagyom, hanem eddig való cselekedetének egy fructusát irom meg.

A fülekieket és szécsényieket elátatván a kd szolgái, Szécsivel együtt rebelláltanak; Rhédey Fe-

---

[1]) Hogy volt ilyes felekezet — a spanyol követé — az udvarnál, mely ez irányban működött, a franczia közbenjárók jelentéseiből is kiviláglik; de Bethlen igazságtalan Forgács iránt, midőn őt e felekezethez számitja.

renczet felverték, halálos beteg lévén meghalt a rabságban; a török császár és tatár ham követit levágták, és kettőt Fülekben vivén, azután Murányban, ebben a pasáknak hirek lévén, a budai vezér ágyúival készül, és bizonyos ez, hogy megszállja; nem akarja szenvedni a pártosokat Fülekben: ilyen praetextussal megyen alája, de másfelől magának megtartja. Szécsényt én visszavétettem. Sárfűi György és Salándi vagy ki ördög, megmondják, ki instructiójából cselekedték a szécsényiek az árultatást. Fülek azért ha oda lészen, Isten előtt adjon az számot róla, a ki oka az árultatásoknak. Elvesztétek, uram, Esztergomot, ím Füleket az ország palatinusa is elveszté jó gondviselésével. Nem tartoznám vele, nem is érdemlenék az benne való árulók, és érettek nem is cselekedném, — ím alája megyek és ha el nem akarja ő felsége veszteni, parancsoljon mindjárt Herencsényinek, Strucznak, menjenek ki belőle, bocsássák az előbbeni kapitány kezébe; nékem bátor ne adják az árulók, mert ezerszer eskünnének is, nékik nem hinnék; tartsák bátor ő felsége számára; csak az neve legyen, hogy az én kapitányom vagyon benne, és énszámomra megadták: így talán elvethetem róla a törököt és megoltalmazhatom: de alioquin mint tartsák meg, előttök leszen.

Végezetre, hallom, hogy kd Bécsbe ment, hogy dolgáért ment, noha annak nem kellett volna lenni, hanem a resolutióval meg kellett volna kteknek jőni; de én azt nem disputálom. De ha az ország dolgát akarja traktálni ott, megemlékezzék róla, hogy arra semmi plenipotentiája nincsen, valamint traktálni ab-

ban országnak hire akaratja nincsen, hanem csak magával egyet értő complicesinek. Én pedig noha most is ő felségével kész vagyok accordára menni, de tovább kd által semmit traktálni nem akarok, ezt megértse jól. Értem azt is, hogy generálisságot fog maga házájának fegyverrel ő felsége kezében való adása felől sollicitálni, mely ha lészen, igen örülöm, és kdet bizony bátran víg szívvel elvárom. Valeat. Datum in oppido nostro Sanctae Crucis, die 25. aprilis 1621. Gabriel.“ [1])

A végsorok daczára Bethlen aggodalmai élénken lépnek elönkbe e levélből; híveit, hadait egyiránt bomlóban látta mindenszerte. Innen van, hogy ugyanaznap kanczellárjával, Pécsivel, levelet iratott a közbenjáróknak, melyhez képest, ‚a fejdelem most is kész, folytatni az alkudozást Bécsben, oly feltétel alatt: hogy Jakusith hozzon az ő, Pécsi, számára menevédlevelet az udvartól; hogy a franczia követek egyike jőjön le túszul Pozsonyba; s hogy teljes fegyverszünet legyen; és a császári sereg ne lépjen át a határokon.‘ De Bécsben, hol ekkor már készületek tétettek Pozsony megszállására, hol május 1-én a nádor, Eszterházy és Szécsi teljhatalommal ruháztattak fel, Bethlen hiveit Ferdinánd hűségébe fogadni, elutasitották az inditványt, s a franczia követség még egy ízben bucsút vett Bethlentől, ‚a császár nem állván rá az ajánlott uj alkudozásra.‘

1621. május 2-án Ferdinánd amnistiát hirdetett

[1]) Másolatból. Eredetie a gróf Viczayak levéltárában.

mindazoknak, kik e mozgalmak alatt Bethlenhez állván, 1619. september 1-től fogva bármi bűnt követtek el királyuk ellen, feltéve, hogy a nádornál (s ennek albiztosainál Apponyi Pálnál és Jakusith Endrénél), vagy Eszterházynál, vagy pedig Szécsinél magokat jelentvén, legkésőbb május 30-ig hűséget fogadnak; s hogy azoktól, kikkel szövetkeztek volt, végkép elállanak. ‚Gonosz rágalmazóink azt hirdetik — mondja a zárszó — hogy mi ezen Magyarországunkat, hitvallás, szabadságok és kiváltságok nélkül a szolgaság jármába akarjuk fogni; mi pedig íme kinyilatkoztatjuk, hogy ez nem igaz. Mi semmit sem ohajtunk inkább, mint hogy Istentől reánk bizott Magyarországunk nyugalomnak és szabadságnak békén örvendhessen. Az országgyülést lehető legrövidebb idő alatt fogjuk összehívni, s a rendek nehézségeit és sérelmeit, mennyiben ilyesek felmerülnének, kiegyenlítetni fogjuk és eloszlattatni.‘ [1])

A mely nap Ferdinánd az amnistiát hirdette, az nap Thurzó Imre, litavai várából levelet irt Pécsinek, melyből látni való, hogy a mit Eszterházy 1619. decemberben, eljárására nézve jósolt neki, az még hamarabb teljesedett, mint talán maga a jósló várá vala.

„Az én kicsiny tetszésem szerint — irja Thurzó — valami bizonytalan hadért avagy ugyan nagy victoriáért is a békességnek véghezvitelére talált szép utnak continuálását miért kölljen abscindálni és félbenhagyni, a bizonyos békességnél a bizonytalan diadalt inkább választani (nem látom.) Holott a ki elmulatja az al-

[1]) Kismartoni levéltár: Prot. Palat. 1606—1629. Eredeti.

kalmatosságot, viszont elmulattatik az alkalmatosságtól . . Az ország teljességgel megunakodik s el is pusztul, és a státusok közűl is sokak ő felségétől idegenednek, a mint volt eddig is; szabadságunk is penig és religiónk is periclitálni fog. Bizony azért, kicsiny boszuságért, haragért s bizonytalan hadért az bizonyos traktát nem köllene abscindálni . . Hogy azért országunk megmaradhasson s hitünk és szabadságunk is helyreállapodhasson, magunk is el ne romoljunk és a státusoknak is kedvek és szivek urunk ő felségétől el ne idegenüljön, kegyelmedet, édes apám uram, meg is kérem : legyen mindenképen azon kd, hogy a tractatus continuáltassék tovább is, talám Isten jó végét adja s császárnak is szivét megszelidíti; ne öntődjék, uram, ennél is több keresztyén vér, sőt elpusztult hazánk is épülhessen meg, hogy úgy a szép békességben Istenünket is csendes szívvel és jó lelkiismerettel szolgálhassuk . . . A mit meg nem oltalmazhatunk, azt mért nem kellene resignálni bonis et cautis conditionibus? Édes apám uram, bizony valamit jure belli obtineál, annak ő praescribál conditiókat; félek attul, hogy igen biztatjuk magunkat, de bizony heven teszik alánk. Ha csak el akarjuk veszteni, pusztítani az országot, most vagyon jó mód benne; de ha meg akarjuk tartani, az Istenre, igaz conscientiádra, nemzetedhez való kötelességedre, hozzámvaló jó akaratodra obtestállak, édes apám, intsed az fejedelmet magát hiveivel együtt ne periclitáltassa tovább . . . .“ [1])

[1]) Gr. Mikó I. Erdélyi tört. adatok, II. 381.

Bethlennek már többször volt alkalma észrevennie a változást, melyen Thurzó lelkülete általment, mióta a fehérhegyi ütközet annyi vérmes reménynek szárnyait szegte; de a kivált hitsorsosai között nagybéfolyásu ifju férfit kíméleni tanácsolta neki az ildomosság. Thurzó meghittjével, Pécsivel, másként vélt eljárhatni, s midőn nehány nappal később Buquoi s a nádor Pozsony városát és várát visszafoglalták, midőn Nagyszombat, Nyitra és Magyar-Óvár ismét Ferdinánd kezébe estek, kanczellárját a fejdelem boszuságból, vagy mert csakugyan kiviláglott, hogy Ferdinánd tanácsosai által megvesztegettetett, elzáratta és foglyúl Erdélybe küldötte.

XXX.

Eszterházy előbb az ország dunántúli részeiben működött, mint Ferdinánd teljhatalmu biztosa, majd — meghalálozván junius végén a nádor — Pozsonyban s Csallóközben fáradozott koronás ura mellett; hol a Bethlentől elállottakat menevédlevéllel sőt jószágadományozással jutalmazva, miben veglai Horvát Gáspár, Ostrosith István és Kohári Péter voltak segédtársai, hol Buquoi táborában s ennek halála után Lichtenstein Maximilián oldala mellett működve.

Egy császári hadosztály garázdálkodása a Csallóközben, az Eszterházyak ősi honában, éles vádlevelet iratott vele Bécsbe. ,Visszatetszéssel értesültünk — válaszola neki 1621. augustus 31-én Ferdinánd — nehány magyar nemes elfogatásáról, kiknek ártatlansága mellett leveled tanuságot teszen. Az, a háborúk és lázadások természete, hogy a nembűnösök is, néha eszélytelenség miatt, gyakrabban fátumból, szenvedik a makacsokra és hűtlenekre szabott fenyitéket. Nem kevéssé sajnáljuk, hogy azokat hasonló sors érte, kikről leveledben szót tészsz, de kiknek haladék nélküli szabadonbocsátását elrendeltük, mihelyest leveledet vettük vala. Vigasztald s intsd őket, hogy maradjanak meg hűségökben : lesz majd alkalom, mi-

kor bő jutalmakat vesznek azért, mit az idők mostohasága miatt szenvedtenek. Azt is megparancsoltuk, hogy a csallóközi jobbágyoktól elszedett igás marhák sat., mennyiben még lehetséges, nekik visszaadassanak, s gondunk leszen, hogy azért, a mi veszendőbe ment, híveink igazságos kárpótlást nyerjenek.‘ [1])

Junius elsején kevés megye követeit lehetett látni a Bethlen által Eperjesre hirdetett országgyülésen; de utóbb koronkint reá mosolygott ismét a szerencse, hadnagyai Zólyomnál és Érsekujvárnál diadalmasan vívtak meg Ferdinánd hadaival, s a fejdelem, noha Pozsony visszafoglalása nem sikerült neki, előnyös állást fogott a morva széleken. Ily körülmények között Bécsben ismét hajlam mutatkozott a békealkvásnak aprilis végén elejtett fonalának ujabb felfogására. 1621. augustus 18-án gróf Erdődy Kristófnak, ki mind a fejdelem mind Thurzó Imre nevében békeinditványt tett, Ferdinánd e választ adatta:

‚Ő felsége mindig komolyan és őszintén kivánta a békét, hogy ennyi nyomoruságnak s ennyi keresztyén vérontásnak vége szakadjon valahára. És valamint ő felsége épen nem szolgáltatott okot, alkalmat e belmozgalmakra: úgy a zavarok támadása után semmi alkalmat sem mulasztott el azoknak lecsillapítására; innen van, hogy már annyi ízben békebiztosokat nevezett ki, s hogy az utolsó haimburgi értekezlet alkalmával oly bőségesen ajánlkozott Bethlent kielégíteni.

És noha az annyi ízben ismételt értekezleteknek

[1]) Kismartoni levéltár : Diversae litt. Imper. 1616—21. Eredeti.

nem volt sikerök, ő felsége még sem idegen a békétől, ha az őszintén szándékoltatik megköttetni; ez esetben ő felsége kész Dietrichstein bíbornokot ő méltóságát az értekezlet megnyitására másokkal együtt kiküldeni, kik ő felsége tetszéséhez képest neki társakúl fognak adatni; valamint Bethlen fejdelem is kiket akar, társakúl adhat gróf Thurzó Imrének.

Egyébiránt, hogy ismét minden eredmény nélkül ne oszoljék el a bizottság, várassék be, mily sikerrel találkoznak Ditrichstein s az e végre Bécsből még gróf Erdődynek felérkezése előtt menevédlevéllel ellátott Thurzó, Szakolczán egymással; ha ezen találkozás után reményt táplálhatni a békekötéshez, ő felsége nem fog késni a biztosok kinevezésével.

A felség nem kétli, hogy a rendekkel megköthetni a békét, hisz neki nem volt s nincsen szándéka őket szabadságaikban, jogaikban és kiváltságaikban háborgatni; de nem ok nélkül tarthatni, hogy Bethlen akadályokat fog a békekötés elébe gördíteni, mert Haimburgban is, mikor a béke már már meg volt kötve, Bethlen fejdelem nem elégelvén személyének roppant kielégitését, késett az országból való kimenetellel, s állítani kezdte, miszerint a törökök megegyezése nélkül békét kötnie nem áll hatalmában.

Mivelhogy tehát gróf Thurzó úr inditványából látni való leszen: ha akarja-e Bethlen valósággal a békét, s ha olyasok-e személyes követelései, melyeket kielégíthetni: szükséges, hogy ama találkozás megelőzze a bizottság kineveztetését.' [1])

---

[1]) Hatvani Mihály: Magyar Történelmi okmánytár, IV. 262.

A találkozás reményt nyujtott, hogy a békeértekezlet, ha még egy ízben megnyílik, nem fog meddő maradni, mint a haimburgi, a beszterczei sat. ‚Miután magunkat kegyelmesen elhatároztuk — irá 1621. september 21-én Eszterházynak Ferdinánd, — s azt akarjuk, hogy részt végy amaz értekezletben, mely Dietrichstein bíbornok s udvarunk egyéb küldöttei között egy részről, és Thurzó Imre s társai között más részről a morva széleken meg fog nyilni, ... akkép rendezd ügyeidet, hogy második felszólításunkra oda késedelem nélkül útnak indulhass.‘ [1]).

[1]) Kismartoni levéltár: Diversae litt. Imperatorum 1616—1621. Eredeti.

XXXI.

Az értekezlet helyéül eredetileg Rabensburg volt kitűzve, — parányi erősített hely a Thája vize mellett.

‚Értésünkre esvén — mondja Ferdinándnak a fejedelem biztosai számára Bécsben 1621. september 27-én kelt menevédlevele, — hogy betlenfalvai gróf Thurzó Imre, szlavniczai Sándor János, Kassai István, Fráter István, s hozzájok adandó más személyek Rabensburgba fognak jőni, a békéről értekezendők: számukra ezen menevédlevelet akartuk kegyelmesen kiadni, mely által biztosítva, a béke eszközeiről őszintén szeretett híveinkkel, Krisztusban főtisztelendő atyáinkkal, Dietrichstein Ferencz bibornok s olmüczi püspök, és Pázmány Péter esztergomi érsek, . . . nemkülönben tekintetes és nagyságos Breuner Szigfríd Kristóf alsóausztriai marsalk, . . gróf Collalto Reginbald hadi tanácsos, . . és galantai Eszterházy Miklós zólyom- s beregmegyei főispán, főudvarmester sat. urakkal, valamint másokkal is, kiket a mondott bíbornoknak és érseknek társakúl adandunk, értekezhessenek és tanakodhassanak: . . Magunkra vállalván és megigérvén, hogy a magyar táborra szolgálandó országutat minden ellenséges támadástól megovandjuk, s hogy két mérföldre tilos leszen kato-

náinknak Rabensburg környékét bántaniok, t. i. azon környéket, mely egy oldalról Sasvárat, a másodikról Kruth várát, a harmadikról Nikolsburgot, a negyedikről Podivánt foglalja magában.' [1])

Ferdinánd biztosai october 1-én Nikolsburgban együtt voltak Dietrichsteinnál, s más nap Rabensburgba készültek; ekkor értésökre esett, hogy Bethlen biztosai még nincsenek ott, mert Thurzót betegsége Sobetistyében, Berencsváralja mellett marasztja. Dietrichstein nem akarván kényelmes nikolsburgi lakását a szük rabensburgival felcserélni, october 2-án biztostársaival levelet iratott Ferdinándnak, melyben előrebocsátatván, hogy Rabensburg — mert a fejdelem Szakolczát elfoglalta, Straszniczát megszállotta — úgy szólván az ellenség kezében van, elősoroltatik, mily szűk, mily kényelmetlen, mily egészségtelen e hely, s mind ennél fogva felhatalmazás kibocsátására kéretik fel Ferdinánd, hogy ők, a biztosok, Nikolsburgban tarthassák az értekezletet, ha Bethlen nem ellenzi. Bécsben megadták nekik a kivánságot; s midőn Thurzó october 7-én elvégre Rabensburgba érkezett, Pázmány, Eszterházy és Collalto átmentek hozzá, inditványukat vele is elfogadtatni. Ő egész készséggel ajánlotta a helycserét Bethlennek, mert betegsége mindinkább sulyosbulván, a helyiség néki sem lehetett ínyére; s megérkezvén october 9-én Bethlentől a válasz, mely biztosainak itéletére bizza: mélyik helyiség legyen alkalmasabb az értekez-

[1]) Kismartoni levéltár: Act. Palat. 1606—1629. Eredeti.

letre, más nap megannyian együtt voltak Nikolsburgban. [1])

A tanácskozások october 11-én nyiltak meg a városház tanácsteremében.

Thurzó, annak előrebocsátása után, hogy ő már régebben hívta fel Dietrichsteint az elvégre megnyilt értekezlet kieszközlésére, s hogy a bibornok őt szintén már régebben bizonyossá tette a császári felség békehajlamáról, — Ferdinánd biztosait felkérte: jelelnék ki a módokat és eszközöket, melyek által az áhított béke s nyugalom elérethető volna. Őket illeti az első nyilatkozás, mint a keresztyén világ első monarchájának, a császári méltóságnak képviselőit.

Mire Dietrichstein és társai, — mint october 12-én Ferdinándhoz adott jelentésökben irják, — megemlékezvén utasitásukról és a korábbi értekezletek eljárásáról, mely szerint azok, kik az alkudozásnak mintegy szülő okai voltak, előbb fejtegették nézeteiket; s megjegyezvén még azt is, hogy a császári méltósághoz illik, miszerint előbb ő hallgasson meg másokat, s aztán nyilatkozzék a hallottak, az elejébe terjesztettek iránt, — Bethlen részéről vártak inditványt.

A fejedelem biztosai rövid külön tanácskozás után, visszajövet, Thurzó által előadatták: hogy miután ő fennsége nem kénytelenségből, hanem egyedül a keresztyén vérontás megszüntetésére kiván bé-

[1]) Hevenesi XLV. k. Eszterházynak és társainak 1621 oct. 2-án és 8-án kelt leveleik Ferdinándhoz. Kismartoni levéltár: Act. Palat. 1606 - 1629.

két kötni, szerintök az volna a legbiztosabb békeeszköz, ha a császári felség az ő fejedelmöket s őket, a rendeket, magokra hagyván, velök jó szomszédságban élne; ez esetben részökről készek, a császárt bárki ellen is megvédeni.

Ferdinánd küldötteinek abbeli válasza után: hogy ilyesmiről felesleges volna tanácskozni, mert urok az Istentől nyert országot soha sem fogja oda hagyni, sőt mindenkép azon fog lenni, hogy minél teljesebben hatalmába ejthesse, — Bethlen biztosai inditványukat ekkép fogalmazták:

Szilárd békéhez első sorban az kivántatik, hogy általános legyen. Birja tehát az ő fennséges urok tisztességes alapon az országot. A lakosok tartassanak meg vallásukban, szabadságaikban. A szövetséges országok is foglaltassanak be a jelen békeműbe, sőt kívülök még a török is olyképen, hogy a vele kötött húszévi fegyvernyugváson a legparányiabb csorba se üttessék; a keresztyén országok pedig állandó, őszinte békében éljenek egymással, az elégedetlenség végszikrája is eloltandó lévén, mert egyetlen-egy szikra elégséges, új, veszedelmes lángnak szítására.

Ő császári királyi felsége — válaszolák Ferdinánd biztosai — kész a fejdelmet mind bőséges birtokkal, mind fényes czímekkel kielégíteni; kész a rendeket szabadságaikban megtartani; kész a törökkel sértetlenül folytatni a fegyverszünetet, mely különben is bomlás nélkül állott fenn eddiglen; s már utban lévén a Porta követei, kik ezen fegyverszünet

meghosszabbítását ő felségénél szorgalmazni fogják, — ez ügynek a jelen értekezletbe bevonására semmi szükség. A szövetséges keresztyén országokat a mi illeti, ha ezek alatt Csehország, mindkét Ausztria, Morva és Szilézia értetnek, ezekről szót tenni felesleges, hiszen meghódoltak már ő felségének. Feladatunk: a fejdelemmel s a vele tartó magyarokkal egyezkedni; szorítkozzunk tehát a magyar ügyekre, elmellőzvén az idegeneket; még Pozsonyban, még 1619-ben, amaz első békeértekezlet alkalmával sem volt szabad ezen különféle ügyeket együvé keverni.

Én nem arra czéloztam — monda Thurzó, — hogy az ő felségének már meghódoltak is foglaltassanak ezen értekezletbe, hanem egyedül azok, kik még a fejdelem körül vannak, (czélzás különösebben a jägerndorfi herczegre, ki ekkor hadával Bethlen táborában volt) kiket a fejdelem el nem hagyhat, s kiket ő a császári felséggel örömest kiengesztelne. — Mire Dietrichstein: azok a német birodalom tagjai, alkalmazkodjanak ama birodalom törvényformáihoz; kegyelmességét senkitől sem fogja megtagadni a császár, mennyiben az csak tőle függ egymagától; de Bethlen szövetségesei közül egynémelyeknek csak a német választó-fejdelmek megegyezésével adathatik kegyelem; ha a fejdelem erőnek erejével akarja a Jägerndorfit és társait befoglalni az értekezletbe, akkor ez megszakad mindjárt kezdetben, mert ezen alapon tilos nekünk minden alkudozás. — S most Thurzó, annak érintése után, hogy lesz még alkalom szóba hozni később ez ügyet, a következő napra kivánta

halasztani a tanácskozmány folytatását, — s e kivánságához képest az ülés eloszlott.

Másnap — october 12-én — ismét együtt voltak mindkét fél biztosai.

Ekkor Thurzó:

Már tegnap mondatott, hogy a fennséges fejdelem nem kénytelenségből lépett ez értekezletre; mindamellett, egyezkedési hajlamát tanusitandó, kinyilatkoztatja, hogy elégli az ország dunáninneni részeit, Pozsony várát és városát is ideértve, a dunántúliakat és Szlavoniát Ferdinándnak ajánlván fel; kinyilatkoztatja továbbá: hogy nem fogja magát megkoronáztatni, s a koronát kész oda szállítani, hová hogy szállítassék, kivánandja az ország; kinyilatkoztatja végre: hogy ügyét nem fogja a státusokétól különválasztani, a közös ügynek közös elintézése szükséges.

Ferdinánd képviselői megjegyezvén részökről: hogy az ő urok sem kényszerítetett az értekezlet elfogadására, hanem csak keresztyén szeretetből nyúlt e szelíd eszközhöz, — figyelmeztették Thurzót és társait, miszerint az országlás s a királyi czím osztakozást sehol sem tűr ugyan, de kivált Magyarországon nem, mely, megcsonkítva bár, még mindig előfala a keresztyénségnek, s csak ennek veszedelmeztetésével osztathatnék kétfelé. S különben is, ezen inditvány visszavettetett már Haimburgban, még pedig nemcsak a császári királyi felség, hanem a közbenjárók által is.

Mire ismét Thurzó:

Miután valamennyi inditványaink elvettettek, most már a másik felen a sor saját inditványaival fellépni.

Ekkor Eszterházy és társai a következő inditványt tették:

Adja vissza a fejdelem mindazt, mit erőhatalommal elfoglalt, mondjon le a királyi czímről. Viszonzásul ő felsége feledésbe meríti a történteket, s a fejdelmet nemcsak méltóságához illő czímmel diszíti fel, hanem pénzbeli kielégitéséről is királyi bőkezüséggel gondoskodik. A státusok, az összes ország ügyét mi illeti, ő felsége Magyarországot szabadságainak szentültartásával, mint törvényes fejdelem fogja kormányozni, —

Most Bethlen biztosain volt a sor, mondani: hogy ezen indítvány már Haimburgban elvettetett; aztán, utasításukban bennáll, hogy urok nem elégli a pénzbeli kárpótlást. A státusok ügyére nézve rövid idő mulva be fogják nyujtani az ország kivánalmait.

Inditványunk — mondák Ferdinánd küldöttei, — két tagból áll; az első, a fejdelem lemondása az országról s a királyi czímről; a második, a fejdelem személyes kielégitése. Amarra nézve, ugy látszik, megvan az egyezés; a másodikon van tehát a sor, a kielégítésen; ha az általunk inditványozott mód nem találtatik helyesnek, hadd halljunk helyesebbet.

S most Thurzó és társai tagadták, hogy az elsőre nézve már megvan az egyezés; de tegyük fel,

mondák, hogy megvolna, miből áll ez esetben ő fennségének személyes kielégitése?

Ha kegyelmeteknek még kétségök van a lemondás iránt — válaszolá a másik fél — tudakozódjanak iránta a fejdelemnél, mert a kielégités, a kárpótlás csak e lemondáson, mint sarkponton állapítathatik meg.

Bethlen biztosai e végre Sándor Jánost és Kassai Istvánt csakugyan a fejedelemhez bocsátották, ki most ismét Nagyszombatban volt, honnan a küldöttek, hogy az utasítással öt nap mulva visszajövendők, bizonyossággal igérték [1]).

S öt nap mulva valósággal Nikolsburgban voltak ismét a küldöttek; és october 18-án megtartatott a harmadik ülés.

Ebben először is szó volt Thurzónak annyira súlyosbult kórságáról, hogy szükségesnek látszott, helyét mással pótoltatni a fejdelem által; aztán Sándor és Kassai ilytartalmu utasítást mutattak be:

‚Ő fennségének ugyan mind oka, mind módja volna a királyi czímről és jogról le nem mondania, de a keresztyén vér további omlásának megelőzésére kész letenni a királyi czímet, kész lemondani a királyi jogról oly feltétel alatt, hogy ez áldozatáért mind ő mind az ország rendei kielégítessenek.

Nevezetesen ő fennsége személyét mi illeti: engedélyeztessenek mind ő fennségének, mind utódainak és hagyományosainak örök joggal a Fátrántúli

[1]) Kismartoni levéltár: Act. Palat. 1606—1629. Egykoru napló. Firnhaber: Aktenstücke zur Aufhellung der ungr. Gesch. 13—17. l.

megyék és a tiszántúliak, melyek Pozsonyban is engedélyeztettek, összes kormányostul; továbbá: a munkácsi, ecsedi és szatmári várak, a hozzájok tartozó urodalmakkal egyetemben.

Méltóztassék a császári felség a végházak fenntartására s a véghadak fizetésére a bányavárosok jövedelmeiből vagy a Szilezia által fizettetni szokott segédpénzből ő fennsége kezéhez évenkint százezer forintot, kiadásainak pótlására pedig egyszer mindenkorra százezer aranyat fizettetni.

Adományozza az oppelni és ratibori herczegségeket mind ő fennségének, mind a fejdelem fogadott fiának, ifjabb Bethlen Istvánnak.

Méltóztassék őt a császári felség e czímmel felruházni: „a római szent birodalom, ugy Magyarország és Erdély fejedelme, Oppeln és Ratibor herczege, s a székelyek grófja", és szerezzen neki széket és szavazatot a birodalom gyülésében.

Méltóztassék az arany gyapjat is ő felsége kieszközölni számára, s nemzetségi czímeréhez és ahoz, mely Erdély fejedelemségével jár, ama herczegi tartományok után még mást is adományozni neki.

Ha pedig ő fennségét idő multával a török erő mind Erdélyből, mind a neki engedélyezendő tartományokból kiszorítaná, méltóztassék neki ő felsége Csehországban Pardubitz várát és városát illetékeivel egyetemben adományozni.

Továbbá, ha a törökök akár a jelen békekötés miatt, akár más ürügy alatt fegyverrel támadnának ő fennségére, ez esetben oltalmaztassa őt a császár

mind saját, mind a spanyol és lengyel királyok s a német birodalom összes erejével.

Végre, méltóztassék a császár, mihelyest a béke megköttetik, ő fennségének közbenjárására a most vele lévő német urakat tekintetbe venni s kegyelmébe fogadni, őket előbbeni állapotukba visszahelyezvén.'

Ferdinánd biztosai másnap külön tanácskoztak e pontok felett, s végzést hoztak, hogy választ nem adnak magoktól, hogy a felség elébe terjesztik.

Midőn october 20-án Eszterházy Bethlen ezen indítványával Bécsbe lovagolt, Thurzó már nem élt; azelőtt való nap húnyt el a fényes tehetségü ifju férfi, ki, ha a sors életének kedvez, talán nehány év mulva, talán épen mint Forgács Zsigmond közvetlen utóda foglalja el a nádori széket.

Mind Bethlen, mind a Bethlen körül volt országos rendek, october 26-án Magyar-Bródon kelt leveleik által gróf Thurzó Szaniszlót, Szepesmegye örökös főispánját, Magyarország dunáninneni részeinek főkapitányát sat. választották az elhúnyt helyébe biztosúl, s a rendek tiz pontból álló utasítást adtak ki számára, mely szerint:

1) Az 1606-dik évi bécsi békekötésnek 1608-ban az országgyülés által inkább kifejtett és megerősített czikkelyei, minden pontjaikra, záradékaikra és összes foglalatukra nézve, néhai Mátyás császár és király hitlevelével a vallás szabad s templomokkal való gyakorlatáról egyetemben megtartandók lévén, ezeknek erejénél fogva Győr várába is bocsátassék

be evangelikushitszónok; és valamennyi templom azoknak, kiktől elvétettek, névszerint pedig a szentgyörgyi és bazini polgároké adassanak vissza haladék nélkül a közcsend fenntartására. Szintezen okból a jezsuiták is kivétel nélkül számüzendők.

2) Azon tizenhét alkupont, melyeket ő császári királyi felsége választása alkalmával elfogadott, iktattassának a legközelebbi országgyülés alkalmával az ország végzeményeibe, terjesztessenek és hajtassanak végre időmulasztás nélkül. Mivel pedig a nádori tiszt jelenleg üresen áll, siettesse ő felsége az országgyülésen a törvényes mód szerint eszközlendő nádorválasztást, kinek hatásköre Győr és Komárom várakra is terjedjen ki.

3) Szüntessenek meg mindenekelőtt az ország valamennyi sérelmei a többször említett országgyülésen, melynek helyét és határnapját a jelen értekezletből kell kitűzni, s ha megszüntetve lesznek a sérelmek, és az alkupontok be lesznek töltve, adassék által tettleg és azonnal ő császári felségének az ország.

4) Mivel az ország végzeményei tiltják a birtoktalan nemeseknek s czimzetes püspököknek dietára királyi levelek által meghivását: szükséges, hogy a prépostok és apátok ne birjanak káptalanaiktól külön székkel és szavazattal, hanem ezentúl káptalannak és prépostnak csak együtt legyen mindössze egy szavazata; a káptalan és convent nélküli prépostok és apátok pedig szavazattal épen ne birjanak.

5) A királyi ügyek igazgatója csak olyas pereket indíthasson, melyek a törvények szoros értelmében illetik a fiscust; holmi ürügyek alatt egyéb ügyeket ne vonhasson körébe; valamint mások se avathassák be magokat a fiscus által indított perekbe, hanem a törvény rendes utján keressék a magokét.

6) A jelen zavaros időközben történt adományozások és beirások terjesztessenek a jövő országgyülés elébe, hogy látván és értvén azokat a státusok, érvényességökről itéletet hozhassanak.

7) Nehogy a kül- és belháborúk által már roppantul meggyérült magyarság végveszedelmével az ország újabb háborúnak szolgáljon székhelyül: ujra és ujra kivánjuk, hogy a törökkel szilárdul és csorbítatlanul tartassék meg a béke.

8) A véghadakat pontosabban kell fizetni, a végházakat jobb karban kell tartani, korábbi végzemények is így kivánván.

9) Az amnistia vagyis a császári felség között egyrészről s az ország és ennek lakosai között másrészről beállandó feledése mindannak, a mi 1618-ik évi martius 4-dike óta mindkét oldalon történt, őszintén és szentül állapítassék meg, s abba bé legyenek foglalva a mindkét fél hadai által a háború jogával elkövetett valamennyi cselekmények és erőszaktételek, de a fosztogatási, nyerészkedési czélokra gonosz szándékkal s oly remény fejébe, hogy büntetlenül maradnak, egyesek által elkövetett kártételek kirekesztve legyenek belőle.

10) Hogy pedig mindezen pontok nagyobb erővel bírjanak, s a bizalmatlanság gyökerestül tépethessék ki a hazafiak szivéből, ő császári királyi felsége levelet fog kibocsátani, melylyel, mint fejdelem és mint keresztyén, valamennyi ágazatnak megtartását hittel fogadandja, s azonfelül bizonyos és elégséges kezességekkel is fogja a rendeket biztosítani [1].

Az ekkép történt ujabb biztos választás és utasítás felemlítése után, — térjünk vissza a Nikolsburgban maradottakhoz.

[1]) Következik huszonhét úri s nemesi és tizenegy városi küldött aláirása. Egyszerü másolat. A nemzeti muzeum kéziratgyüjteményében, 2213. fol. lat.

XXXII.

Eszterházy 1621-ik évi october 24-én Bécsből visszaérkezett; 25-én társaival tanácskozott, 26-án közös ülés volt.

Ebben Ferdinánd biztosai a másik féltől elökivánták a megbízó levelet, készeknek nyilatkozván, részökről is előmutatni a magokét. Felolvastatott mindkettő, s miután Bethlen magát ‚választott király'nak írta, és Pázmány Pétert nem nevezte érseknek: Dietrichstein óvást tett, hogy Ferdinánd biztosai sohasem járultak megegyezésökkel ama czímhez, s most sem a választott király, hanem azon fejdelem képviselőivel alkudoznak, kitől, mint még Thurzó Imre életében nyilvánitották, a ‚serenissimus', a ‚fenséges' czímet megtagadniok nincsen utasításuk. Pázmány pedig kinyilatkoztatta, hogy ő, esztergomi érsek lévén, az érseki czímet nem engedi magától elvítatni, s hogy a beszterczebányai végzés, melynek ő felsége ellenmondott, nem bír érvénynyel. — Aztán felolvastatott Ferdinándnak a fejedelem kivánalmaira adott nyilatkozata, mihezképest a császár-király Bethlen kielégítésére több rendbeli feltételek alatt ajánlkozik, nevezetesen:

a) miután a fejdelemnek királylyá választatása törvénytelen, érvénytelen, s mind közjogilag mind Magyarország municipalis jogából indulva ki, semmis volt: Erdély fejedelme, mint ezt már mégigéré vala, le fog mondani a bitorlott királyi czímről, az ország kormányáról, igazgatásáról és a főhatalom minden jelvényeiről, teljesen és végleg; igérvén, hogy ezekbe semmi ürügy alatt sem fog többé avatkozni;

b) azt is fogja megigérni, hogy a végházakat és más magyarországi várakat azonnal és tettleg, az ágyúkkal, a lőporral sat. egyetemben, a mely karban jelenleg vannak, az illető biztosok kezéhez adandja; a kapitányok és véghadak pedig, a tisztviselők s mindazok, kik magokat a fejdelemnek Magyarországon hittel kötelezték, ezen eskü alól, mint melyre nem voltak hivatalosak, mentek legyenek, újból letévén ő felségének a hitet;

c) a fejedelem le fog mondani a szövetségekről, melyekre e mozgalmak alkalmával vagy okáért lépett vala; megigérvén egyszersmind, hogy ezentúl ovakodni fog ilyetén szövetkezésektől, s az okleveleket a császári királyi felség kezéhez adván;

d) fogadja, hogy Magyarország karaitól és rendeitől örökre külön marad; ő felsége és hűséges alattvalói ellen fegyvert soha sem fog; ő felsége s a fennséges ausztriai ház, valamint ő felségének szövetségesei s ezeknek alattvalóik ellen semmit sem forral, sőt a kik őt ilyes mozgalmakra nógatnák, azokat és terveiket bejelenti ő felségének;

e) a koronát valamennyi ereklyékkel és ékszerekkel együtt sértetlenül hagyja, s mihelyest a felség által aláirt békeokmány neki átadatik, nyolcz nap lefolyása előtt a koronaőrök által vissza, Pozsonyba szállítatja. Nemkülönben a végházakat, várakat és városokat is az ő felsége által kinevezendő biztosok kezéhez adja, kik,— vagy helyettök mások, szintakkor általadandják a fejdelemnek azon területeket és erősségeket, melyek ő felsége által neki engedélyeztetni fognak;

f) igérje meg, hogy a szepesi kamarát s a fiscalis jószágokat és jövedelmeket valamennyi irományokkal, továbbá az aknákat és mindennemü érczbányákat, összes szereikkel, minden károsítás nélkül azonnal és tettleg által fogja adni;

g) valamennyi vár, fekvő jószág és okirat — akár egyháziakat akár világiakat illessenek, — melyek a fejdelem vagy a vele tartók által 1619. september 1-jétől kezdve elfoglaltattak, elkoboztattak, beirattak, adományoztattak, zálogba vettettek, becseréltettek vagy elidegenítettek, nyomban és tettleg korábbi birtokosaiknak visszaadassanak ingyen, még pedig nemcsak Magyarországon, hanem Erdélyben is azokra nézve, kik ő felsége iránti hűségök miatt szenvedtek; továbbá a káptalanok és conventek pecsétjeit is adja vissza;

k) néhai homonnai gróf Drugeth György örököseinek váraikat s öszves ingó és ingatlan jószágaikat tettleg fogja ő felségének mint legfőbb végintéz-

fogja a fejdelemnek ő felsége olyképen, hogy azt a fejdelem életében ne lehessen visszaváltani, de halála után igenis, az átadás alkalmával készitendő leltár szerint.

A fejdelem második kivánalmára nézve:

Miután a mondott megyék és jószágok a fejdelemnek engedélyeztetnek, méltányos, hogy jövedelmeikből fizettessenek a véghadak: mi pedig a fáradságokért és költségekért való százezer aranyat illeti, azoknak lefizetése egy év lefolyta alatt, de nem kész pénzben, hanem jószágokban igértetik, — a békeoklevélben arról szó nem tétetvén.

A harmadik kivánalomra:

Miután a töröknek szomszédsága miatt veszedelem érhetné a fejedelmet: ő felsége ez esetre is gondoskodni kivánván róla, életének idejére az oppelni és ratibori herczegségeket fogja neki, minden joggal és hatósággal, melylyel azokat Báthori Zsigmond birtoklá vala, adományozni, az egyházi javak és jövedelmek, a clerus kiváltságai s a katholikus hitvallás gyakorlata épségben maradván, és semmiféle más vallás semmiféleképen bé nem hozathatván.

A negyedik kivánalomra:

Miután a fejdelem megigérte, hogy a magyar királyi czímről és összes jogról le fog mondani; s miután nyilvánvaló, hogy a királyi tekintély csorbulása nélkül Magyarország fejdelmének czímét senki sem bitorolhatja: ő felsége a ‚Magyarország fejdelme‘-féle czímre nézve egyáltalában meg nem adhatja a kivánalmat; azt azonban nem ellenzi, hogy ‚a római

szent birodalom és Erdély méltóságos fejedelmének, a székelyek grófjának, Magyarország részei urának s Oppeln és Ratibor herczegének‘ czímeztessék.

Az ötödik kivánalomra:

A fejdelem, úgy hiszszük, tudni fogja, hogy a németbirodalmi gyülésen széke és szavazata csak annak van, a ki czímének megfelelő joszágokkal bír Németországban; nem is függ ő felségének kényétől, azt megigérni.

A hatodik kivánalomra:

A rend alapszabályainál fogva csak katholikusoknak adományoztathatik az arany gyapju.

A hetedik kivánalomra:

Ő felsége meg fogja engedni, hogy Erdély, az oppelni és ratibori herczegségek és saját nemzetségi czímerével élhessen a fejdelem. Hogy pedig a neki engedélyezendő urodalmakat, különösen a megnevezett megyéket czímerébe iktathassa, abba ő felsége semmikép sem fog beléegyezni.

A nyolczadik kivánalomra:

Azon esetre, ha a fejdelmet ő felsége iránt tartozó hűségéért s a keresztyénség védelmezéséért támadná meg a török, s Erdélyből és a neki engedélyezendő országrészekből kiforgatná: Pardubitztzal egyértékü jószágok fognak neki életének idejére Csehországban adományoztatni.

A kilenczedik kivánalomra:

Ő felsége megegyezését adja, hogy a nagyszombati szerződés megujíttassék.

A tizedik kivánalomra nézve:

Miután mi csak a fejdelemmel s Magyarországnak vele tartó rendeivel való alkudozásra küldettünk ki: Magyarországot nem illető egyének ügyeiről értekeződnünk tilos. —

Midőn october 28-án Bethlen biztosai Ferdinándéival a tanácsteremben találkoztak, óvást tettek a tegnapi válasz némi zordonabb kifejezései ellen, kinyilatkoztatván, hogy ilyesek, kivált az oklevél fogalmazásakor nem lesznek alkalmazhatók, mert ilyenkor mindkét fél méltóságát kell tekintetbe venni.

Mire Eszterházy és társai válaszul adák, hogy azon kifejezések, melyeket a fejedelem biztosai zordonoknak találtak, nem a személy ellen, hanem a királyi jog védelmére iktattattak a nyilatkozatba; egyébiránt az alkupontok fogalmazásakor tekintet leszen a személyekre, hogy kinek-kinek méltósága illetetlenül maradjon.

A fejdelem biztosai Ferdinándéit most arra kérték, hogy a válaszadásban kövessék az inditványozás rendét. Midőn a mi fennséges urunk — folytaták — a királyi czímről és jogról lemondott, nyomban a kielégítéséről szóló kivánalmakat is előadtuk. Követeli ezt maga az alkudozás természete, hogy előbb tétessék le az alap, s aztán soroltassanak elő a feltételek, mert ha az alapra, azaz: a mi felséges urunk kielégítésére nézve nem eszközöltethetik egyezkedés, akkor a feltételek szerkesztésére pazarlott összes fáradság hijábavaló volt. Szükséges volna tehát, hogy mindenekelőtt ő fennségének kivánalmai fogadtassanak el.

Mi a feltételeket nem a végett bocsátottuk előre, — válaszolák Ferdinánd biztosai — mintha ezeken előbb akarnánk általesni, hanem hogy a kielégités minősége s a feltételek körül azonegy időben folyjon a tanácskozás, — mert az egyik a másik nélkül nem egyéb szóhalmaznál. A fejdelem kielégítését illetőleg épen köszönetet remélettünk. Lám, pfalzi Fridrik, noha rokona a császárnak, noha császári helytartó volt a Németbirodalomban, noha maga a spanyol király is közbenjárt érette, mégis nem hogy jószágokat, de még kegyelmet sem nyerhetett eddiglen. A fejdelem pedig méltóságokkal és javakkal halmoztatik el; mit egyébiránt csak a magyar nemzet iránti szeretetéből teszen ő császári királyi felsége.

A várt köszönetre nézve megjegyezzük, — viszonzák amazok, — hogy fennséges urunk, ha majd kivánságához képest kielégítetik valósággal, a történt kielégítésről nem fog megfeledkezni. A mi fennséges urunk állása más mint a Fridriké. Mutassa tehát a császári királyi felség a mi urunk iránt most ugyanazon nagylelküséget, melyet iránta Pozsonyban mutatott vala.

Az idők és ő felsége viszonyai — válaszolá a másik fél — tetemesen megváltoztak azóta. Akkor Csehországon kivül még ő felsége örökös országai is feltámadtak ellene, akkor a németbirodalmi fejdelmek össze-visszaszövetkeztek egymással. Most örökös tartományait és Csehországot békén birja ő felsége; most a németbirodalmi fejdelmek mindnyájan kiegyezkedtek vele; egykori szövetkezéseikről, benyujtván

ő felségének a hitleveleket, lemondottak. Ő felsége tehát nem akarja a pozsonyi szerződést megujítani és Kassát nem adhatja oda: 1) mert ez nemcsak fele volna az országnak, hanem nagyobb része; 2) mert Kassa fejdelmi székhely, honnan a magyar király mind Lengyel-, mind Törökország felé szokott őrködni; 3) mert a török gyengének itélné ő felségét, mint ki ily nagy tartományt volt képes odaadni; 4) mert rosz neven vennék neki a spanyol király s a németbirodalmi fejdelmek, kik Fridrikért siker nélkül vetették magokat közben ő felségénél.

XXXIII.

Thurzó Szaniszló 1621. october 30-án érkezett Nikolsburgba.

Más nap, a kölcsönös üdvezletek után Bethlen biztosai ujra a fejdelem teljesebb kielégítését sürgették; Ferdinándéi pedig a fejdelem s az ország által Thurzó számára kiadott megbízó leveleknek, s a státusok kivánalmainak előmutatását kivánták, miszerint ez irányban is működhessék az értekezlet. A kielégítésre nézve már nincs mit mondaniok, szeretnék tehát tudni, ha hozott-e ezen tárgyra nézve ujabb, elfogadhatóbb indítványt gróf Thurzó magával.

Thurzó előmutatta mindkét megbízó levelét; s biztostársai kinyilatkoztatván, hogy a státusok követeléseinek előadását akkorára halasztják, midőn fennséges urok kielégítése inkább fogott előhaladni, ezen kielégítést sürgetve sürgették.

Ferdinánd küldöttei elolvasván a megbízó leveleket, ezúttal is Bethlennek királyi czíme s a Pázmány neve mellett kihagyott érsek szó miatt óvást tettek, és a státusok kivánalmainak előadását még egy ízben szorgalmazták. Mire Bethlen biztosai iménti nyilatkozatukhoz ragaszkodván, az ülés eloszlott.

November 1-jén, — Minden-Szentek napján, — november 2-án — Halottak napján — nem volt ülés. A november 3-dikai értekeződés eredményeit Eszterházy és társai november 7-én ekkép irták meg Ferdinándnak:

‚F. h. 3-án Bethlen küldöttei felemlítették, hogy valamint az értekezlet első kezdetétől fogva mindig őszintén jártanak el, úgy mihelyest fejdelmök kivánalmaira választ vettek, azt nyomban elküldték neki, hogy magát iránta elhatározhassa; Thurzó Szaniszló megérkezése után pedig ujból irtak neki, elősorolva mindazon indokokat, melyek őt az egyezkedésre, a békére buzdíthatnák. A fejdelem elvégre felelt nekik, s csudálkozását fejezte ki, hogy felséged, noha ő magát annyira megalázza, noha a királyi jogról és czímről lemond, noha a városokat, várakat, végházakat visszaadja, — hogy felséged, ki mind ennek birtokába vér és költség nélkül jő, vonakodik kivánalmaihoz járulni, holott ő amaz országrészeket csak életének idejére követeli, s egy-két vár kivételével örök jogon semmit sem kiván. Kéri tehát felségedet, hogy miután az ő követelései méltányosak, méltóztatnék őt teljesebben kielégíteni, s a Pozsonyban igértek megadása által őt magának lekötelezni; ő és alattvalói a nagylelkü eljárást bőséges szolgálatokkal fogják viszonozni. S ezzel sietni kell, — mondák — mert a török és tatár segédhadak már útban vannak, mit ő, a fejdelem, csak azért üzen meg, hogy őszinte békehajlamát ez által is bizonyítsa, portai követének (Toldalaginak) oct. 20-án kelt levelét is közölvén e végre.

Ezekre választ adván, részünkről biztosítottuk őket, hogy őszinteségöket hasonló őszinteséggel viszonoztuk s viszonozandjuk ezentúl is. A fejdelem kivánalmait illetőleg, úgy hiszszük, hogy felséged ajánlatai igazságosak, tisztességesek és elégségesek, hogy magokban foglalnak mindent, a mi megadathatónak látszik. Egyébiránt leszen mód, a fejdelmet, ha a keresztyénség ügyének oltalmazása által felséged kegyességét mindinkább kiérdemli, még bőségesebben jutalmazni. A pozsonyi ajánlatok, mint már több ízben mondatott, feltételesek voltak; az akkori viszonyok között felséged nagyobb engedélyeket tehetett anélkül, hogy a keresztyén világ megrovásától kellett volna tartania; most azonban változván a körülmények, császári királyi felséged méltósága ilyesmi ellen tiltakozik, de tiltakozik egyszersmind az ország érdeke, melyet — a különben is már megnyesettet — még inkább feldarabolni s gyengíteni vétség volna. Minden józan ember egy hiten lesz velünk, hogy a fejdelem felséged igazságos és bőkezü ajánlatait elégelheti; s jó lesz neki még egy ízben megirni: hogy felséged megtett, megadott mindent, mit az országnak és saját méltóságának csorbítása nélkül megtehetett, megadhatott. A törököket mi illeti, bizony, sajnálatra méltó Magyarország sorsa, ha ennyi nyomoruságnak közepette, még mindig új-új veszélyt von magára: de ha ilyesmi bekövetkeznék, felséged nem felelős érette; miért nem akar a fejdelem békén maradni a maga tartományaiban; miért nem akarja az ország részét biztosan bírni; miért vonakodik azt

elfogadni, mit néki Sziléziában, sőt magában Csehországban ritka szerzeményül igértünk? Itéljék meg tehát a fejdelem és követei, ha igazságos, ha üdves dolog-e, végveszedelembe ejteni a hazát. — A közlött levél hitelességét nem vonjuk kétségbe, de mégis erős dolog volna feltennünk, hogy a török, ki eddig a békeszerződéshez hiven ragaszkodott, a fejdelem kedvéért felbontandja a fegyverszünetet; feltennünk most, mikor itt van Cesare Gallo jelentése, melyben irja, hogy a Porta már-már utnak inditotta gazdag ajándékokkal a követséget, mely felségeddel megujítsa a békét; s hogy azok bünhödni fognak, kik felséged ellen a szultán tudta nélkül segédet adtak a fejdelemnek.

Mire Bethlen biztosai külön vonulván, visszajövet említették, hogy volna még elégséges érv annak bizonyítására, miszerint felséged a fejdelem teljesebb kielégítésére méltán reáállhatna, de ám legyen, elhallgatják urok ujabb nyilatkozatának beérkezéseiglen; intézkedjünk azonban mi is, hogy akkorára felségedtől válaszunk legyen, melynek folytán tovább haladhassunk a békekötés ügyében. S ezzel az ülés eloszlott.‘

November 6-án a két fél küldöttei ismét találkoztak egymással, mert Bethlentől levél érkezett az övéihez, melyben több ok soroltatik elő, mik Ferdinándot a fejdelem kivánalmainak elfogadására birhatnák. Ugyanis

Először: Bethlent eddig sokan annak tartották, ki az ellenséghez inkább szít, mint a keresztyénség-

hez; ha kivánalmai teljesítetnek, mind ő császári királyi felségéhez mind a keresztyénséghez inkább fog ragaszkodni;

másodszor: ennek következésében a lehető legjobb módon fog mind Ferdinánd, mind a keresztyénség irányában kötelezettséget vállalni;

harmadszor: szabad fejdelemből hűbéressé fog válni, s mint ilyes kénytelen leend Ferdinánd barátjait támogatni, Ferdinánd ellenségeiben sajátmaga ellenségeit is látni;

negyedszer: ő császári királyi felsége az ország koronáját és tetemesebb részét minden fáradság s minden vérontás nélkül nyerendi vissza, — valaminthogy

ötödször: a törökök ellen is hatalmasan biztosítatik; mert ha ők a jelen háború miatt valami merényletet vettek czélba: mihelyest a kibékülés tudomásukra fog jőni, mindjárt magok is békére hajlanak;

hatodszor: ha a német birodalom s a császári királyi felség egyéb tartományaiban még némi maradványa van a belháborúnak, ha találkozik még, ki lázadást forral: rögtön mindnyájan lecsillapodnának, s elrekesztetvén a forrás, a patakok kiszáradnának;

hetedszer: bekövetkezvén a kiengesztelődés, a spanyol király is szabadabb kézzel viselhet háborút, ideszánt segédpénzét és segédhadát saját ügyeire fordíthatja;

nyolczadszor: ezen kiengesztelődés által összes

gondjai alól mentetvén fel ő császári királyi felsége, az egész keresztyénség arbiterévé válik;

kilenczedszer: az ország ezen ideiglenes különválasztása által az egész országot biztosítja magának és utódainak;

tizedszer: Ferdinánd e részben ősének példáját a császári méltóság koczkáztatása nélkül bölcsen utánozhatja. A boldogemlékezetü császár és király, I. Ferdinánd, követvén V-dik Károly tanácsát, kibékült János királylyal, az ország részét neki engedélyezvén. Ezen üdves felosztás által megtartatott az ország. A bölcs fejdelmek bölcsen belátták: hogy két veszekedő között egy harmadik fogja magához rántani s tenkre tenni az országot' [1]). —

Ferdinánd biztosai, választ adandók, előbb külön tanácskoztak, aztán közös ülésben ekkép nyilatkozván:

Az elősorolt indokok között olyasok is találtatnak, melyek ő felsége magán kényelmét, magán érdekét czélozzák, már pedig a császári királyi felség, mint nyilvános személy nem sajátmaga érdekét, hanem az összes keresztyénségét keresi. A török ügyet illetőleg már megjegyeztetett, hogy Cesare Gallo jelentése szerint a Porta hajlandó ezentúl is megtartani a békét. János király példája nem illik ide. Ő azonkép koronás királya volt az országnak, mint Ferdinánd, sőt ennél előbb választatott, előbb koronáztatott meg. Magyarország akkor nagyterjedelmü, Er-

[1]) Kismartoni levéltár: Protoc. Palat. Eszterházynak és társainak november 7-én Ferdinándhoz adott levele, Firnhabernél.

dély Magyarországba bekeblesített tartomány volt. A megnyesett, megnyirbált országot most nem lehet roppant veszedelem nélkül kétfelé osztani. Érje be a fejdelem középszerü birodalommal, ez, ha biztos, több a nem biztos roppantnál. Viselje maga előtt Isten igazságát, vegye tekintetbe a köznép elnyomatását, Magyarország nyomoruságait, a háború bizonytalan fejleményét: mind ez ellen óvszerül szolgál az inditványozott tisztes kielégítés.

‚Méltóztatik kegyelmesen megérteni felséged,— mondják Eszterházy és társai mindjárt az ülés eloszlása után Ferdinándhoz irt levelökben — hogy noha már több ízben nyilvánítottuk, miszerint Bethlennek semmiképen sem engedélyeztethetik egész a Fátráig az ország, küldöttei mindamellett nem állanak el követelésöktől. Határozza el tehát kegyelmesen magát felséged, mitevő leszen, ha ők ezentúl is fentartják abbeli igényöket. Továbbá tisztünknek tartjuk, azt is alázatosan megemlíteni, hogy miután az egész eljárás után itélve a békének megkötése igen bizonytalan, s miután napról napra uj nehézségek keletkeznek, tanácsos, más eszközökről is idején gondoskodni‘ [1]).

November 11-dikéig a két fél nem értekeződött egymással. Az nap Bethlen küldöttei Ferdinándéit értesítvén, hogy uroktól levél érkezett, közös ülésben a tanácskozmány megnyílt ismét.

‚Felséges urunk, — mondá Kassai — előbbeni nyilatkozatához ragaszkodik, de nem balszándékból, nem is a békekötéstől idegen lélekkel, mert azon

[1]) Firnhaber az id. h.

esetre, ha komoly szándékot lát valóságos kielégitésére, kész még mérsékelni is kivánalmait.

Mi nem nyilatkozhatunk a kielégítés ügyében, — volt a válasz, — mert nincsen tudomásunk, ha akar-e a fejdelem Kassáról s a fátrántúli megyékről lemondani. Ha igen, akkor van, mivel korábbi ajánlatainkat megtoldhatjuk. Ő császári királyi felsége bőségesen akarja a fejdelmet kielégíteni, kész még annál is többet adni, mennyit I. Ferencz Francziaország királya, hogy fogságából szabadon bocsátassék, V. Károlynak adott vala. De több megyéket, új megyéket nem ajánlhatunk.

Mi pedig — mondák Bethlen küldöttei — az ajánlott várakat megyék nélkül nem elégelhetjük.

‚Erre mi fel akartunk hagyni a további értekezlettel — mondja Ferdinánd küldötteinek november 11-én kelt tudósítása — de mivel Thurzó utána vetette, hogy mihelyest felséged ama négy már engedélyezett megyéhez még kettőt vagy hármat hozzáad, uroktól bővebb nyilatkozatot fognak hozni: kijelentettük, miszerint mi e megjegyzést úgy értelmezzük, hogy a fejdelem az országnak a Fátráig követelésétől eláll, ha még két vagy három megye engedélyeztetik neki.... De most Thurzó szükségesnek látta említeni, hogy ő ezt csak magától mondotta, hogy erre neki nem volt utasítása; társai pedig kijelentették, hogy világos utasításuknál fogva egész a Fátráig kell kivánniok az országot; készek azonban ujabb nyilatkozatért ujból írni a fejdelemnek, — mire az ülés eloszlott.

Ezeket kellett mindkét rész eljárásáról felségednek alázatosan előadnunk. Mivelhogy azonban némi jelenségek merültek fel ez ügyben, melyeket felségednek terjedelmesebben kell felfedeznünk, azokat bizottsági tagtársunktól, Eszterházy úrtól, kit e végre felségedhez küldöttünk, méltóztatik alázatos véleményünkkel együtt bővebben megérteni.'

XXXIV.

Eszterházy november 13-án Bécsbe érkezett, 21-én ismét Nikolsburgban volt. Az értekezlet eznapi ülésében Ferdinánd biztosai, mielőtt a szőnyegen lévő tárgyhoz szólanának, bejelentendőnek vélték, a mi következik:

‚Ő császári királyi felsége kezéhez jött a fejdelemnek és a jägerndorfi herczegnek november 5-én kelt s a sziléz rendekhez intézett levelök, melyben intik a szilézeket, hogy tartsák meg hűségöket Fridrik, mint törvényes koronás királyuk iránt; — oly dolog, mit maga Fridrik sem követel tőlök, kész lévén megelégedni a Pfalzzal, ha kegyelmet nyerhetne a császártól. Mi több, még azt is irják: hogy a török Fridriket és a szövetséges tartományokat oltalma alá vette. Ezen levél különbféle gondolatokat ébresztett a császárban s a biztosokban:

a) a fejdelem íme alkudozik a békéről, s hű szolgálatokra ajánlkozik ő császári királyi felségének: jelen levél pedig egyébre mutat;

b) ő felségének rövidségével Fridriket Csehország törvényes királyának nevezi, holott még Fridrik sógora, az angol király sem mondja annak;

c) a törökről úgy szól, mint Fridrik védőjéről.

Ez két észrevételre nyújt alkalmat:

1) a fejdelem, ha a török hadak felérkeznének, talán tőlök venne irányt a békekötésre nézve;

2) attól is lehet tartani, hogy a szerződés megállapítása után azt majd a törökhöz fogja felebbhívni oly czélzattal, hogy életbeléptetését megakadályozhassa, valamint ezt Haimburgban cselekvé vala. Szükséges volna tehát bizonyos módot feltalálni, mely biztositékot nyújtson, hogy a fejdelem nem fogja személyének kielégítése után az alkupontokat revisio végett a Porta elébe terjeszteni.

Bethlen követei ekkép válaszoltak:

Mi nem mondjuk, hogy a mi fennséges urunk ama levelet irta; azt sem mondjuk, hogy nem irta. Lehet hogy igen, lehet hogy nem; de a levél gyanút semmi esetre sem gerjeszthet az értekezletnek bejelentett békeszándéka iránt. Hiszen a felek nem léptek fegyverszünetre egymással; hiszen a háború, a dúlások, a gyujtogatások folyton folyván, a háború ilyes levél irásához is teljes jogot adhatott urunknak. Köttessék meg a béke, akkor megszünnek a száguldozások, a pusztítások; akkor majd ilyetén levél sem fog iratni. — A kivánt biztositékot mi illeti: a császári királyi felség küldöttei látták, olvasták a mi felhatalmazó levelünket, melynek erejével az alkudozáshoz fogtunk; aztán, világos szavakkal bennáll utasításunkban, hogy a fejdelemnek nem szándéka bármit is a Portához felebbezni.

Mire amazok megjegyezték, hogy az érintett

felhatalmazó levelek nem ruházzák fel teljhatalommal a követeket, kik ez oknál fogva mindig küldőjöknek még csak beérkezendő nyilatkozatára hivatkoznak. Szükséges tehát, hogy a fejdelem új biztosítékmódról gondoskodjék. Ilyes biztositékmód volna: a) külön nyiltlevél aziránt, hogy ügyét nem fogja a törökhöz felebbhívni; b) hittelfogadás, hogy azt nem fogja tenni; c) a vele tartó megyék kezeskedhetnének, hogy kielégítése esetére nem fogja a békéllést felbontani, máskülönben megszünnek őt támogatni; d) hasonló eljárást követhetne a fejdelem, minőt 1605-ben Illyésházy, midőn a törökök Érsekujvárat megszállották: biztosítékul német őrségeket fogadhatna be az erősségekbe, kik innen meg' kivonulandók, ha nem találna megalakulni a béke.

Bethlen biztosai ismételték a már mondottakat és sürgették a kielégítési nyilatkozatot, hozzáadván, hogy a biztosítás ama fajait még csak szóba sem mernék hozni a fejdelemnél.

Ám legyen, mondák amazok, általtérünk a kielégitésre. Feltéve, hogy a fejdelem a feltételeket (a koronának visszaadását sat.) betölti: ő felsége nemcsak jelenleg, hanem ezentúl is bőkezűnek fog iránta mutatkozni. Most pedig azokhoz, mik már korábban felajánltattak, még hozzáadatnak: Tokaj vára jószágainak, Tarczalnak és Keresztúrnak visszaváltása 140,000, 80,000 és 40,000 forint erejéig. Egy év lefolyása alatt mind a három urodalom visszaváltatik és a fejdelem kezéhez adatik, a tokaji várnak kivételével, melybe a császári kirá-

lyi felség saját hadaiból akar őrséget szállítani. És ezen urodalmak nemcsak a fejdelemnek, hanem fogadott fiának is, Bethlen Istvánnak adományoztatnak olyképen, hogy a fejdelem életében vissza ne váltathassanak, halála után pedig fogadott fia köteles legyen azokat amaz öszletekért visszabocsátani. Ezeken kivül még a ratibori és oppelni herczegséget is, nemcsak a fejdelem személyének, hanem fogadott fiának is, éltök hoszszára adományozandja. A czímer öregbítésére is adand valamit, de nem Magyarország czímeréből. Pénzsegélyt is fog adni évenkint bizonyos feltételek alatt a várőrségek fizetésére. Ha a bizodalom helyreáll, még többet remélhet ő császári királyi felségétől. A biztositéklevél kiadásának szükséges volta ismételtetik.

A fejdelem biztosai más nap, november 22-én válaszoltak.

Uj biztosítéklevelet tőlök nem követelhetni, mert megbízó levelök már érvényesnek találtatott. Aziránt, hogy az ő fennséges urok nem akarja az ügyet a Portához felebbhívni, felolvasták utasításuk hetedik pontját. A felajánlott urodalmakat illetőleg ő felségének nézetét bevárják. Felolvasták továbbá a fejdelem kétrendbeli levelét arra nézve, hogy őt egy pár várral nem lehet kielégíteni, kivánjanak tehát a biztosok nagyobb, nemcsak várakban álló kielégítést.

Ferdinánd biztosai az utasítás illető pontját, s a felolvasott levelek némely helyeit irásban kivánván magoknak kiadatni, megjegyeztetett nékik, hogy ez nem lehet, ezt tiltja a szokás; de nincsen ok, miért ne

lehessen ama pontot s ama helyeket még egy ízben felolvasni, — mi meg is történt.

November 23-án Eszterházy és társai előterjesztették: hogy látván, miszerint a fejdelem várakat nem kiván, mindaz a mi Tokajról s a két herczegségről mondatott, feledékenységbe merítessék; ő felsége másként akarja nagylelküségét nyilvánítani. S ekkor titkáruk (Szentkereszti) által felolvastatták, és utóbb Bethlen biztosainak irásban is adták a következő ajánlkozást:

‚Miután a fejdelem úr nemcsak arra ajánlkozik, hogy az ország koronájának visszaadása, és a végházak, városok, bányák és minden egyébnek, mit Magyarországban birtokol, — kivévén mik a jelen szerződés folytán neki engedélyeztetnek — visszaszolgáltatása mellett, a királyi czím s a királyi jog minden igényeiről örökre lemond; hanem arra is, hogy a császári, és német, magyar, cseh királyi felségnek, a mi legkegyelmesebb urunknak, kedves szolgálatokat teend; sőt ő felségének hűséget, mint hűbéres, esküvel igérkezik fogadni; ehezképest ő felsége is nagyobb kegyekkel és méltóságokkal akarván a fejdelmet feldiszíteni: a neki már előbb életének idejére bizonyos feltételek s a visszakerülés biztosítása mellett igért vármegyéken kivül, ugyanazon feltételek és óvások mellett, még két más megyét, Zemplént és Borsodot engedélyezi élethoszszára a fejdelemnek, ha jó hiszemmel fogja megtartani, a mi következik. Először: hogy az ama megyékben létező bármily neven nevezendő egyházi jövedelmek és jószá-

gok háborgatás nélküli használatában és élvezetében azokat meghagyja, kiket e jövedelmek és jószágok jogszerüleg illetnek; s hogy az ama megyékben lakozó egyháziakat nemcsak személyeikben bántatlanúl, hanem régi jogaikban, szabaditékaikban és szokásaikban is csorbítatlanúl megtartandja, a katholikus hitvallás szabad gyakorlatával együtt. Másodszor: hogy a királyi patronatusjog alapján ő császári királyi felségétől függjenek az ama megyék területén egészben vagy részben létező egyházi javadalmak valamenynyi adományozásai. Harmadszor: hogy a tokaji és szendrei várakban ő császári királyi felsége őrséget tartson, s tehát ennek zsoldjáról is ő felsége gondoskodjék. Negyedszer: hogy néhai gróf Homonnai jószágai azonnal és tettlegesen a végintézetileg kinevezett gyámok rendelkezésére bocsátassanak, s azoknak igazgatásában és jövedelmeik szedésében a mondott gróf tisztei ne háborítassanak.‘

Más nap, november 24-én Bethlen biztosai közül Kassai István ezen új ajánlkozással a fejdelemhez utazott; s visszaérkezéseig, illetőleg december 2-ig nem volt ülés. Időközben, november 27-én, Eszterházy és három társa, — a negyedik, Breuner, Bécsben volt, — e levelet irták Ferdinándnak:

‚Felségednek f. hó 25-én kelt kegyelmes levelét mai nap alázattal vettük, látván belőle felséged kegyelmes akaratát az alkuvás további folyamata iránt; és hogy azon esetre, ha a státusok követelései lehetségesek és méltányosak lesznek, s ha nem kell attól tartani, miszerint Bethlen személyének kielégítése

után, más czím alatt történik meg a bomlás: akkor azon bajok megváltására és megelőzésére, melyek miatt felséged magát nagyobb engedélyezéseckre kegyelmesen eltökélette, Bethlen biztosainak élesebb sürgetéseire a harmadik megyét is megadhatni; — mihez mi magunkat mindenképen alkalmazni mély alázattal törekedendünk.

Egyébiránt felséged ezen kegyelmes levelének másik pontját illetőleg, melyben nézetünk előadását kivánja: ha az ügy körülményei között valószinü-e, hogy a békekötés be fog következni, mert máskülönben könnyü lengyel hadról kell gondoskodni, — kötelesek vagyunk ebbeli véleményünk alázatos előterjesztésére.

Mi nemcsak a jelen értekezlet folyamatából, hanem egyéb körülményekből is azt következtetjük, hogy a harmadik megyének felajánlása sem szolgál biztos eszközül a béke eléréséhez; mert valamint azt Bethlen őszintén annakelőtte sem akarta soha, úgy jelenleg is csak színre látszik alkudozni, hogy e közben ármányait folytathassa, mit többrendbeli jelenségekből következtetünk. Ugyanis, vannak kik olyatén levelét látták, melyben világosan irja, hogy, ha fogoly volna, még azon esetre sem irná alá a haimburgi feltételeket, melyekkel őt most másod ízben kinálták meg. Továbbá, hogy ő búcsút mond ugyan királylyá választatásának, de azt a békeoklevélben nem engedi érvénytelennek, foganatlannak, a törvényekkel ellenkezőnek bélyegeztetni, — oly nyilatkozat, mely mennyire legyen Magyarországra nézve veszedelmes,

szabadságaira nézve kártékony, s a felséges ausztriai ház jogaira nézve sérelmes, semmi szükség bővebben fejtegetni. Továbbá, küldöttei gyakrabban nyilvánították, hogy ő azért sürgeti a békét, miszerint, ha az meg lesz kötve, a tatárokat távol maraszthassa, mert nem leszen hatalma békét kötnie, ha azok hozzá fogtak érkezni; — már pedig, noha ő ezen hadra előbb ráirt, hogy vonuljon vissza, most hír szerint ismét felhívta, hogy jőjön hozzá minél sebesebben.

Ezekhez még számos más nehézségek járulnak, részint az elejébe szabott feltételeket illetőleg, melyek közül még egyetlenegyet sem fogadott el, részint a státusok ügyeire nézve, melyek közt az, hogy Bethlen csak valamennyi sérelemnek országgyülésileg történt orvoslása után köteles vissza országába menni, különösebben feltünt; s hogy a Jézus szerzetebeli atyák az országból örökre számüzessenek, még eddigi állapotukban sem maradhatván meg benne; és több ilyetén nagynehézségü pont.

Mindezekből felséged könnyen méltóztatik általlátni, hogy bizton semmit sem várhatni ezen alkuvástól. És noha mi az értekezlet folytatását tanácsoljuk, miszerint kivilágoljék, hogy felséged mindenkép törekedett a békét helyreállítani: de ily nagy, ily súlyos ügyeket, melyektől annyi ország fennmaradása s üdve függ, nem kell a véletlenre bízni; szükség, biztosabb eszközökről is haladék nélkül gondoskodni. Ehezképest alázatos véleményünk, hogy időmulasztás nélkül kell elégséges számu lengyel katonaságról gondoskodni annálfogva, mert Bethlen is

nehány ezer tatárt mondatik magához várni,... miáltal azon hír is, mely az embereket engedelmességben tartja iránta, hogy t. i. a minapi lengyel-török békekötés tiltja a lengyel segédadást Bethlen ellen, önmagától fog elenyészni. Noha, felséged mezei hadának is jobb karba helyeztetése szintén kiválólag szükségesnek látszik, miszerint felségeitek egyesült erővel nagyobbszerü sikert idézhessenek elő; — hogy a dolgok jelen változatlan állásában nem nagy eredményre lehet szert tenni, azt az eddigi tapasztalás is mutatja. És ezen okoknál fogva csakugyan tanácsosabbnak látszik, a költségeket nem kimélni, és lengyel zsoldosokat fogadván, az ügy fejleményét siettetni. Azt pedig, hogy további halogatások nélkül, vagy béke vagy háború útján elvégre megfejtessék a dolog, — arra felségedet ismételve alázatosan kérjük. És miután Bethlen küldötte (Kassai) holnapra vagy holnaputánra visszaváratik, reméljük, hogy felséged a mi társunkat, Breuner urat is hozzánk minél hamarabb visszaküldendi' [1]).

Kassai november 29-én csakugyan megjött Bethlen nyilatkozatával, melyet a fejdelem biztosai december 2-án ekkép fogalmazva terjesztettek a másik fél elébe:

‚A mi fennséges fejdelmünk és legkegyelmesebb urunk bőségesen megértette, mint nyilatkozott legyen az ő kivánalmaira és fényes ajánlkozásaira a császári felség. Noha pedig ő fennsége, ha önkénytes lemondását

[1]) Firnhabernél az id. h. 25. l.

a királyi jogról s Magyarország valóságos birtokáról, s annyi ajánlkozásait a császári felség ajánlkozásaival egybevéti, az utóbbiakat sokkal kisebbeknek találja, mintsem várá vala: mindazáltal, hogy a közbékére irányzott szilárd hajlamát tanusitsa, ő felsége érdekében előbbeni követeléseitől nem kis mértékben elállván, a következő, ő felségétől bizonyos feltételek alatt, melyek hátrább elősoroltatnak, megadandó kivánalmakra száll alá.

1) Méltóztassék ő császári királyi felsége a korábban felajánlott tiszántúli és tiszáninneni hat megyéhez még más kettőt Tiszán inneu, ugymint Ungot és Abaujt Kassa városával és valamennyi fiscalis jövedelemmel, nemkülönben az egyházi jószágokkal s ezeknek is jövedelmeivel, Leleszt kivéve, mely a konventbelieké marad, ő fennségének élte idejére, tökéletes kormányzással és teljes hatósággal engedélyezni;

2) Tokaj várát, Tokaj, Tarczal és Keresztúr mezővárosokkal s más jószágokkal egyetemben, visszaváltani, és ugyanannyi pénz erejéig, mennyi a jelen beiratási öszlet, mindjárt és valósággal ő fennségének kézbesítetni; Munkács várát valamennyi tartozandóságaivál három, Szatmárt pedig kétszázezer magyar forintban ő fennségének s utódainak és hagyatékosainak oly feltétel alatt beírni, hogy mig ő életben lesz, ne váltathassanak vissza; az ecsedi várat végre valamennyi jószágaival egyetemben, örök jogon, de mégis mások jogának fenntartásával, mind ő fennségének mind utódainak és hagyatékosainak adományozni;

3) Az oppelni és ratibori herczegségeket szintén ő fennségének s utódainak, és ilyesek nem létében, fogadott fiának, ifjabb Bethlen Istvánnak, összes jövedelmeikkel és hatóságaikkal egyetemben; s

4) A végházak fenntartására és az őrségek fizetésére neki évenkint százezer magyar forintot kezéhez szolgáltatni.

5) Mindennemü kereskedések és kalmárkodások valamint szolgálások is valamennyi karoknak és rendeknek szabadok legyenek mindkét félről, annak hozzáadásával: hogy azon esetre, ha valaki az egyik féltől a másikhoz akar általmenni szolgálás végett, azt előbb a főkapitánynak vagy az illető főispánnak jelentse be.

6) Magyarország bányáiban s aknáiban és ezeknek kamaráikban évenkint kétezer márka ezüstöt és háromszáz mázsa rezet, azon áron, mint ő felségének fiscusa, vásárolhasson.

7) Nemkülönben kézmüveseket is ő felsége birodalmaiból zsoldba vennie szabad legyen.

8) Szabadjon neki egyszer mindenkorra ő felsége birodalmaiból hatezer puskát, szintannyi pisztolyt vagy karabélyt, és hasonlókép hatezer mellvasat és sisakot méltányos áron venni, s onnan, valamint más országokból is, vámfizetés nélkül beszállítani.

9) A költségekért felajánlott százezer forintot méltóztassék a felség ő fennségének teljesértékü s keletben lévő pénzekben tettleg lefizettetni.

10) Mivelhogy ő felsége Pardubitz adományo-

zásához nem járulhatott, ezzel egyértékü jószágok adományoztassanak Csehországban ő fennségének és utódainak, ha Erdélyből a törökök által kiforgattatnék.

11) Mielőtt azonban ő fennségének ügyei enynyire jutnának (mit Isten kegyelmesen távoztasson): ő felsége nemcsak az ő, a fejedelem, hanem egész Magyarország fentartására idejekorán küldjön segédet.

12) Erdélyi szokott czímén kivül, a római szent birodalom és Magyarország fejdelmének, nemkülönben Oppeln és Ratibor herczegének czímét is méltóztassék neki adományozni.

Ha ezeket ő felsége meg fogja adni és az ország rendeit ki fogja elégíteni, ő fennsége a következő ajánlkozásokat legeslegnagyobb készséggel teljesítendi:

1) A királyi czímről és választásról lemond, s Magyarország közigazgatásába és kormányzásába nem avatkozik, azoknak kivételével, melyeket a jelen szerződés ád meg neki. De az erről szóló czikkelyt, a kedélyek kölcsönös elkeserítésének kikerülésére, illendő kifejezésekkel kell megírni.

2) A városokat, végházakat és más várakat Magyarországon, valamennyi ágyúikkal, hadi eszközeikkel és bármily lőszereikkel a jelen szerződésben kitűzendő határidőre általadandja; ezen, ő felsége számára fenmaradó várakból és erősségekből csakis azon ágyúkat vitetvén ki, melyeket a had mezején elnyert vala. A kapitányok pedig és általában mindazok, kik magokat Magyarországon ő fennségének hittel lekö-

telezték, alóla ama határidő bekövetkeztével felmentetteknek fognak nyilvánítatni.

3) Miután azon tartományok, melyekkel szövetségek köttettek, a császári biztosok előadása szerint, már ő felsége hűségében vannak, szövetkezéseikkel felhagytak, s az eziránt kiadott okleveleket eredetieikben visszaküldték: feleslegesnek tartja ő fennsége, ezen ügyet még különösebben megékezni; váltig elégséges, ha ezentúl semmiféle ellenségeskedést sem követ el ő felsége ellen, s ha ellenségeit semmikép sem segíti; de különben is ama szövetkezések oklevelei nincsenek ő fennsége hatalmában.

4) Megigéri, hogy épségben maradván ezen, Isten segédével most megállapítandó szerződés, Magyarország karaitól és rendeitől különvált fog maradni, olyképen, hogy azokat ő felsége, a fennséges ausztriai ház s ennek hű alattvalói ellen soha sem lázítandja, ellene veszedelmes dolgokat czélba soha sem veend; — ő felségétől s a fennséges ausztriai háztól önmaga és utódai iránt hasonló jóakaratot és szíves hajlamot várván.

5) Az ország szent koronáját, valamennyi ereklyékkel és ékszerekkel, sértetlenül visszaadandja, hogy az őrzők által, — bekövetkezvén a felebbi határidő, — a státusok részéről kijelelendő őrizéshelyre vitessék. A végházak, várak és városok általadása mindkét részről biztosok által fog történni.

6) Valamennyi fiscalis jószágokat és jövedelmeket, a szepesi kamaránál őriztetni szokott minden irományokkal, aktákkal, regestraturákkal sat. egyetem-

ben, ha t. i. olyasok felmerülnének, melyek a császári felség kezében maradandó megyékhez tartoznak, minden hézag nélkül visszaszolgáltatandja; valamint az aknákat is és mindennemü érczbányákat, a hozzájok tartozó eszközökkel együtt minden rontás és silányítás nélkül visszaadandja.

7) Mind az egyházi mind a világi személyek valamennyi váraikat és bármily néven nevezendő fekvő jószágaikat előbbeni uraiknak és utódaiknak, úgy Magyarországon, mind az ő felsége által neki engedélyezendő területeken visszaszolgáltatja és viszszaadja; azok kivételével azonban, melyek eleddig valakinek beirattak vagy adományoztattak, vagy melyek ő felsége által ő fennségének engedélyeztetnek.

8) Néhai gróf Homonnai György örököseinek váraikat és öszves fekvő jószágaikat természetes és törvényes gyámnéjok, t. i. a hátrahagyott özvegy kezéhez adandja. Ezen jószágok okmányairól nincsen tudva ő fennsége előtt, hogy hová lettek.

9) Ő fennsége a békeoklevélnek kezéhez vétele s kielégítésének mindenképeni megtörténése után nem fog késni a császári felség birodalmából kivonulni, s nem fogja megengedni, hogy visszavonulásakor katonái erőszakot vagy kárt tegyenek.

10) A foglyoknak minden váltságdíj nélkül szabadonbocsátatásuk iránt emlékeztetnek a császári biztosok, hogy ő fennsége is mindjárt az alkudozás kezdetén az eddig vele tartó német urak visszahelyeztetését szorgalmazta, kiknek ügye mellett mivel

ezentúl is ő felségénél a méltóságos biztos urak által fog közbenjárni, akkor a foglyok kiszabadításáról is alkalom lesz értekezni. —

Az ő felsége által engedélyezendő megyék kormányzására és birtoklására vonatkozó feltételekhez ő fennsége a következő módon fog alkalmazkodni (a státusok megegyezése e tekintetben épen feleslegesnek látszik, a Bocskaiféle kibékülés példája is világosan mutatván, hogy ilyetén megegyezés nem szükséges):

1) Ő fennsége megyéiben a katholikus hitvallás szabad gyakorlata s az egyházi hatóság háborgatás nélkül engedtessenek meg, Magyarország más megyéinek módjára.

2) A mondott megyék az ország végzeményeinek és törvényes tárgyakban a nádor s az ország rendes birái hatóságának legyenek alávetve. Követeket is fog küldetni az országgyülésekre ezen megyékből a fejdelem, s a státusokat öszvesen és fejenkint szabadságaikban és kiváltságaikban megtartani.

3) A magszakadásból az ország szent koronájára háramlott jószágokat, valamint azoknak is jószágaikat, kik az ország rendes birái által az ország köztörvényeihez képest örök hűtlenség vétségében fognak elmarasztatni, úgy a más módon is a koronára háramlandó bármely jószágokat, ő felségének helyeslésével adományozandja. De ezen adományozások megerősítése.kell hogy minden bizonynyal történjék

ő felsége részéről, s az okleveleket ingyen köteles kiadni a kanczellária.

4) A fő- és alispánok s a végházak kapitányai és várnagyai ő felségének biztosai előtt különösen ezen pontokra fogják letenni a hitet: Hogy ő fennségének életében sem fognak a felség, a dicsőséges ausztriai ház s ő felségének országai és alattvalói ellen bárkinek parancsára valami ellenségeskedést elkövetni. Hogy, továbbá, török háború támadván, azonkép mint Magyarország többi megyéi és véghadai híven kötelesek a felséget szolgálni. Végre, hogy ő fennsége halálának esetére azonnal és tettlegesen különválnak Erdélytől, s ő felségének és utódainak, Magyarország törvényes királyainak engedelmes hűségére teljesen visszatérnek, és az ország ezen részeiből semmi ürügy és semmi szín alatt semmit sem engednek át és adnak oda a töröknek ő felsége világos beléegyezése és akarata nélkül. A végekről is erejéhez képest úgy fog gondoskodni, hogy azokat az ellenségeskedés semmi veszélye se érhesse. Végre, egész Erdély biztosítani fogja a felséget és törvényes utódait, hogy ő fennségének halála után a mondott nyolcz megyére semmi jog- vagy öröködésigényt nem tart.

5) Az oppelni és ratibori herczegségekben az egyházi jószágok és jövedelmek, a clerus kiváltságai s a katholikus hitvallás szabad gyakorlata sérelem nélkül hagyatnak, s ő fennsége által semmiképen sem háborgattatnak.

Miután a néhai felség között egy részről, s Er-

dély státusai közt a másikról kötött majdnem valamennyi szerződések annyi hadviselés által változásokat szenvedtek, s azokban számos külön és magánügy is foglaltatott, melyeknek ideje már lejárt: annálfogva megengedi ő fennsége, hogy a mostani királyi felség és az erdélyi rendek között más általános szövetkezés alakúlhasson meg. [1]

[1]) Kismartoni levéltár: Acta Palat. 1606 – 1629.

XXXV.

1621. december 5-én a státusok kivánalmai mutattattak be az értekezletnek.

‚Az ország karainak és rendeinek — mondja az emlékirat — az lett volna kivánságuk, hogy sérelmeik más úton egyenlítetvén ki, ezeknek felhalmozásából ily súlyos s ily sokféle veszélyek ne keletkezzenek; kivánják is ezeknek minélelőbbi megszüntetését, s ez oknál fogva közösen ő fennségével, legkegyelmesebb urokkal, szentül törekesznek, hogy üdvességes szerződés által mind a jelen mozgalmaknak vég vettessék, mind a sérelmek anyaga megszüntetvén, s a béke mintegy vissza, székébe, helyeztetvén, az országok és tartományok nyugalma erős alapra fektettessék.‘

S most elősoroltatnak a felebb [1]) közlött utasításban foglalt pontok némi módosításokkal.

Ugyanis, az első pontnak a jezsuitákat illető záradéka ekkép fogalmaztatott :

‚A jezsuiták pedig, mivel az ország megegyezése nélkül, sőt a közvégzeménynek és néhai méltóságos gróf Thurzó György, Magyarország nádora, mint a

[1]) XXXI. fejezet. 217—220. l.

királyi felség után főfő magistrátus ünnepélyes tiltakozásának ellenére jöttek be az országba, s collegiumokat, ingatlan jószágok képére, bitoroltak és birtokba vettek, megannyian az országból számüzessenek.'

A második pontba, mely Ferdinánd koronázási hitlevelének tizenhét ágazatáról szól, pótlékul még e hely iktattatott:

,Mely tizenhét alkupont minden oldalról sértetlenül és csonkítatlanul tartassék meg mindenkor, mintha csak Magyarország azon állapotban maradott volna meg, melyben ő felségének választásakor és koronázásakor volt.'

A hatodik pont, mely az adományozásokat és beirásokat revisio végett az országgyülés elébe rendeli terjesztetni, kihagyatván, ezzel pótoltatott:

,A baronatusi és országfőgeneralatusi tiszteket valamint a végbeli kapitányságokat adományozza ő felsége érdemes, és régi családból származó személyeknek minden valláskülönbség nélkül.'

A véghadakról szóló pont ekkép pótoltatott:

,A végházak kapitányai pedig a királynak s az országnak hittel lesznek kötelezve; és utasításaik olyasok legyenek, melyek a közvégzeményekkel s a nemesi szabadságokkal nem ellenkeznek.'

A kilenczedik pontból végre, mely az amnistiát tárgyazza, e záradék: ,de a fosztogatási, nyerészkedési czélokra gonosz szándékkal s oly remény fejébe, hogy büntetlenül maradnak, egyesek által elkövetett kártételek kirekesztve legyenek belőle',— ki van h[illegible]

[1]) Kismartoni levéltár: Acta Palat. 1606–1629.

XXXVI.

1621. december 6-án Ferdinánd biztosai a fejdelem kivánalmaiban és feltételeiben némi nehézségeket s némi lehetetlenségeket találtak; egynémelyikről pedig úgy vélekedtek, hogy a felség kötelességével és esküjével nem fér meg. Aztán előkivánták a biztosító levelet.

Bethlen küldöttei, annak bépanaszlása után, hogy Ferdinánd ajánlatai eleve kihireszteltettek a német birodalomban, még pedig többféle variánsokkal, kinyilatkoztatták: hogy igenis készek előmutatni a biztosító levelet, miután ő fennségének valamennyi kivánalmai együtt fognak tárgyaltatni. El is olvasták a levelet, s párban közölték Ferdinánd biztosaival, kik most Bethlen kivánalmai közűl azokat, melyeket szerintök kötelességérzetében nem teljesíthet a felség, elősorolván, megjegyezték, hogy csak ezeknek kihagyása után járulnak a többiekhez.

Ugyanis:

1) Ő felsége, koronáztatásakor hittel fogadta, hogy az egyházi urakat is jogaikban megtartandja, a hazai törvények s a cánonok is úgy kivánván, hogy azokból semmi sem idegenítessék el.

Válasz: A törvény nem ellenzi, hogy az or-

szág közszükségeire ideiglenesen fordítassanak, s hazai példák sem hiányzanak e tekintetben, hogy másokat ne említsünk. Juthat tehát az egyházi uraknak is valami, a fejdelemnek is valami.

2) A kielégítési pontoknak a státusok általi helyeseltetése elejétől fogva a többi feltételeknél is inkább követeltetett; ő felségének tilos, az országból valamit elidegeníteni, az országot kisebbíteni. Igérjék meg tehát Thurzó Szaniszló és Sándor János külön okiratban, hogy ezen kielégítést az ország rendei helyeslik.

Válasz: Az ország rendei már előbb megbízó levelökben fogadták, hogy a mit végezők leszünk, azt helybenhagyandják.

Mire Ferdinánd biztosai:

A rendek a tizenhét pontban az ország területének épségben tartását kivánják; most pedig némi megyéknek elidegenítését.

Válasz: Ez nem elidegenítés, hanem a jövedelmeknek ideiglenes engedélyezése.

3) Hogy ő felsége híveinek a fejdelem által másokra szállított jószágaik birtokczíme érvényesnek ismertessék, ez is ellentétben áll ő felségének kötelezettségével, mint ki híveit jogaikban megvédeni tartozik.

Válasz: Ezt is az országgyülésre kell halasztani, a Bocskaiféle kibékülés példájára.

4) Ecsedre nézve van közvégzemény, melyet ő felsége köteles megtartani, s melyet megerőtleníteni nem áll hatalmában; Szatmárt, az ország közvégzeményei-

nek s az ő felsége által azokra letett eskünek ellenére némi pénzöszletért nem lehet elidegeníteni.

Válasz: Ecsed mások jogainak fenntartásával kéretett fel, s ama közvégzemények ő fennségét is fogják kötelezni, miután ‚a kié a dolog, azé a terher‘. Szatmárt előbb is magánszemélyek birtokolták, névszerint a Báthoriak, még pedig örök jogon.

5) A kézhezadás ideje nem lévén szabatosan meghatározva, kivánják Ferdinánd biztosai, hogy mindjárt az oklevelek kicserélése után küldessenek ki azok, kik az országot urok részére birtokba veendik; ő felsége még csak le sem jöhetne az országgyülésre, ha biztosai akkorára át nem vették volna az országot.

6) Ezen czím, ‚Magyarország fennséges fejdelme‘ könnyen gyanút gerjeszthetne, hogy ez által valaminek megtartása szándékoltatik; szokatlan, lehetetlen dolog; csak a királyok fiainak jár ki a ‚serenissimus‘ czím.

7) A különválás Magyarország státusaitól történjék egyszerüen és végleg, ne feltételesen; különben is azt, hogy ő felsége fogadását netalán nem tarthatná meg, — még csak gondolni sem szabad a lelkismeretes fejdelemről.

8) Az oklevél fogalmazásakor szerény szavakkal kell élni, de mégis olyasokkal, melyek a teljes lemondásról ne hagyjanak kétséget.[1])

[1]) Kismartoni levéltár: Acta Palat. 1606—1629.

XXXVII.

Eszterházy december 8-án a fejdelem nyilatkozatát s a rendek kivánalmait Bécsbe vitte, honnan nyolcz nap mulva visszatérvén, december 18-án és 19-én ismét ülések tartattak. Ezekben nehány pontra nézve megtörtént az egyezkedés, mások felebbhivattak a küldőkhöz. Bethlen követei nem ellenezték, hogy Ferdinánd biztosai első sorban ismét a feltételeket hozzák szóba, — megjegyezvén azonban, hogy ezekre nézve a kielégítés bejelentése előtt nem hozathatik véghatározat.

Ehezképest Ferdinándnak, vagy, mint akkor szokás volt mondani, ‚a felső párt' követei, a kielégítési pontokra is általtérvén, miként azokat a fejdelem formulázta, előadták:

Az elsőre nézve:

E helyett: „teljes kormánynyal stb." ezt kellene tenni: „a törvényszolgáltatás és kormányzás az alább kijelelendő feltételek szerint történjék." Aztán, az egyházi javadalmak adományozása lényegesen királyi jog lévén, bocsássa vissza a fejdelem a neki engedélyezendő részekben az egyházi jószágokat kivétel nélkül. A követelt két megyét s Kassát mi illeti, csu-

dálkozik ő felsége, hogy a fejdelem nem éri be a korábbi nagyszerü ajánlatokkal; mindazonáltal, hogy ezen kivánalma körül is tapasztalhassa a fejdelem Ferdinánd nagylelküségét, ő felsége ehez is akar alkalmazkodni a lehetőségig, feltéve, hogy a fejdelem is mérsékeltnek fog mutatkozni a többi főtárgyakra különösebben pedig azokra nézve, melyek a felség lelkismeretében és becsületében járók.

A másodikra nézve:

Munkács várát mint annakelőtte úgy most is kész ő felsége háromszázezer forintban a fejdelemnek s utódainak és örököseinek olykép hagyni, hogy a fejdelem életének idejében vissza ne váltathassék, de igen halála után, bárkinek hagyományoztatik, a felebbi öszlet lefizetésével. A felség megengedi, hogy Tokaj várát, Tarczallal és Keresztúrral, saját pénzén visszaválthassa a fejdelem, s azt is úgy, mint Munkácsot, és oly feltételek alatt, mint a jelen birtokosok, bírhassa. Ecsed várát százezer forintban akarja ő felsége a fejdelemnek beírni, mások jogainak épen tartásával, s olyformán, hogy az illető törvényczikkelyekhez képest ama vár jogviszonyai megvizsgáltatván, ha kitünnék, hogy a magyar királyi fiscusnak joga van hozzá, életének hosszára birtokoltassék a fejdelem által, s örököseitől is csak ama százezer forint letételével váltathassék vissza; ha pedig Magyarország királyának ama várhoz semmi joga sem volna: ez esetben százezer forint fizettetik a fejdelemnek. Szatmárt, mivel országos végház, esküszegés nélkül sem el nem idegenítheti, sem be nem irhatja ő

felsége, hanem — ám legyen — éljen vele s a megyékkel a fejdelem, míg él.

A harmadikra nézve:

Az oppelni és ratibori herczegségek a fejdelemnek, s halála után két személynek, egyik fiának tudnillik, s ilyes nemlétében, fogadott fiának, ifjabb Bethlen Istvánnak engedélyeztetnek.

A negyedikre nézve:

A fejdelem országrészeiben lévő véghadak fizetéséhez ő felsége évenkint ötvenezer rajnai forinttal fog a németbirodalmi adózásokból járulni, oly feltétel alatt, hogy ő felségének mustramestere ezen pénzt a fejdelem emberének jelenlétében fizesse ki a hely szinén az illetőknek.

Az ötödikre nézve:

A kereskedési közlekedés soha sem volt megtiltva, valamint hogy most sem tilos. Az országoknak és tartományoknak jó szomszédságban kell élniök egymással. A gonosztevőkről és szökevényekről iktattassék be a bécsi békekötéskor alkotott illető czikkely.

A hatodikra nézve:

Az ezüstnek és réznek a bányákból vásárlása oly módon, mint inditványoztatik, lehetetlen, mert tönkre tenné a bányamívelést. A bányák a szoros értelemben vett királyi jövedelmekhez tartoznak.

A hetedikre és nyolczadikra nézve:

A puskák és más hadi szerek vétele a fejdelem számára, nem fog akadályoztatni jó egyetértés esetében; annyiszor történhetik vásárlás, mennyiszer ki-

vántatik. A kézművesek és művészek bérbenfogadása sem fog ő felsége által gátoltatni.

A tizedikre nézve:

Jelenleg nem nevezheti meg ő császári királyi felsége a jószágokat, melyeket Csehországban Pardubitz helyett adand, hanem külön oklevélben kész a fejdelmet irántuk élte idejére biztosítani.

A tizenegyedikre nézve:

A felség, íme, felajánlja szükség esetére segédét a törökök ellen a fejdelemnek; a státusoknak pedig már tiszténél fogva köteles segédet nyújtani. Az erdélyi ügyekről kész, mihelyest kivánják, velök a szerződéseket megujítani.

A tizenkettedikre nézve:

A fejdelem kivánságát, hogy Magyarország fejdelmének czímeztessék, lehetetlen megadni, ez örökös viszálynak szolgálna forrásul s némi trónkövetelést foglalna magában; hanem előbbi czímei még a római szent birodalom s az oppelni és ratibori herczegségek fejdelmeével fognak megtoldatni. A „fennséges“, „serenissimus“ czímet nem adhatja neki a császár, valaminthogy a világi választó-fejdelmeket, a szász és bajor herczegeket sem czímezi a császár ‚fennséges‘-eknek, hanem ‚illustrissimus‘-oknak, de a kit ‚méltóságos‘-nak ír a császár, azt ‚fennséges‘-nek czímezhetik az övéi.

A mi a feltételeket illeti, — folytaták Ferdinánd biztosai — az elsőre, a királyi czím lemondására nézve kivánja ő felsége, hogy ezen három szó közül: ‚praetensum‘ követelt, ‚usurpatum‘ bitorolt, ‚vendicatum‘

magához ragadott, — valamelyik bemenjen az oklevélbe.

A másodikra, a városok általadásáról stb. szólóra nézve: hogy ez mindjárt az oklevelek kicserélése után történjék s ne halasztassék el az országgyülésig, mert ehez lehetetlen volna járulnia. Az ágyúkat illetőleg: az erősségekben levők bennhagyassanak; a harcz mezején szerzetteket pedig nem kell a fejdelem biralmaiból kiszállítani. Az ország átadása tizenöt nappal az oklevelek kicserélése után történjék, választatván e végre mindkét részről biztosok, úgy a dunáninneni mint a dunántúli megyékben.

A harmadikra, a szövetkezésekről és hitlevelekről sat. szólóra nézve: most is sürgeti ő felsége, hogy ezek adassanak át, vagy pedig ő felsége biztosainak színe előtt égettessenek meg s tépettessenek el; és ha nem volnának a fejdelem kezénél, adjon külön megismervényt, hogy lemondott rólok s hogy nem akar velök élni.

A negyedikre nézve:

Iktattassék ezen czikkely máshová; a rendektől való megválásról nem kellene külön czikkelynek szólani.

Az ötödikhez — a korona visszaadásáról — hozzáadandó: hogy nyittassék fel a koronaőrző urak jelenlétében ő felsége biztosai által a láda; leltároztassék minden a mi benne találtatik; s adassék aztán a koronaőrző úr kezéhez, és kísértessék a fejdelem emberei által Eperjesig, hol már ő felségének emberei fognak rá várakozni, hogy vagy eddigi helyére vi-

gyék vissza vagy pedig Trencsénbe szállítsák, itt az országgyülés megnyilásáig lévén a koronaőrzők által tartatandó.

A hatodikra nézve:

A császári királyi felség azon biztosa, ki a koronáért fog küldetni, az a kassai kamara könyveit s egyéb holmiját is fogja leltározni; s ezek maradjanak Kassán, mindkét félnek hittel kötelezett egyén őrizete alatt.

A hetedikre nézve:

Kivánja ő felsége, hogy valamennyi, bármiként történt adományok és beirások azonnal és tettlegesen semmisítessenek meg.

A nyolczadikra nézve:

Homonnai úrnak várai és fekvő jószágai adassanak a törvények értelmében, vissza, hátrahagyott özvegyének és árváinak; s ha szükséges lesz irántok rendelkezni, történjék ez, az ország jogaihoz képest. Kiváltságleveleik nyomoztassanak mindenszerte, s azokat a fejdelem úr is, lajstrom mellett és hiteles személyek által adassa vissza a mondott gyámnőnek.

A kilenczedikre nézve:

Ezen czikkely az alkudozás végére halasztatik, valamint eziránt már megegyeztek a felek.

A tizedikre, a fejdelem mellett lévő német katonákra nézve:

Valamint előbb, úgy most sincsenek felhatalmazva a császári királyi felség biztosai e tekintetben igéretet tenni; hanem kerestessék meg ama katonák által a fel-

ség annak módja szerint, s ők is fognak kegyelmet nyerni kétségkivül. A fejdelem s a státusok közbenjárása erre nézve nagy súlylyal fog bírni. A foglyokat illetőleg pedig, valamint azelőtt úgy most is követeli ő felsége, hogy azok a nemzetközi joghoz képest váltság nélkül bocsátassanak szabadon. —

A kormányzás körüli feltételek iránt Ferdinánd biztosai ekkép nyilatkoztak :

Az elsőre nézve :

Fogalmaztassék a fejdelem inditványához képest, e szavak kihagyásával : ‚Valamint Magyarország más megyéi.‘

A másodikhoz adassék pótlékul : ‚követeik a fejdelem tudtával felmennek az országgyülésre, valamint azok is mind, kiket szokás arra meghívni.‘

A harmadikra nézve :

Az egyházi javak adományozása a királyi patronatus jogalapján, tartassék meg az ország törvényeinek ertelmében, s ezen jószágokat adományozza a király. A magszakadás jogczímével pedig a fejdelem által történjék az adományozás ; s itt hozzá teendő : ‚csak a királyi felségért magoknak érdemeket szerzett személyeknek‘ ; ezt pedig a kiengesztelődés után történendő adományozásokra kell érteni s nem korábbiakra.

A negyedikre nézve :

A főispánok, az alispánok sat., és átalában mindazok kötelezzék magokat hittel ő felségének, kik a fejdelemnek letették az esküt.

Az ötödik pótoltassék ekképen :

‚sem maga nem akadályozza, sem mások által nem engedi zavartatni.'

Hatodszor, még azt is kivánták Ferdinánd biztosai : hogy azon esetre, ha valamelyik mágnás vagy nemes mindkét fejdelem alatt bir jószágokat, szabadságában álljon, itt is ott is lakoznia. —

S ezek történtek december 18-án.

Más nap Bethlen biztosai ismét a fejdelem kielégítésének megállapítását szorgalmazták mindenek előtt.

Ferdinánd küldöttei válaszul adták : hogy noha volna ok az ellenkezőre, mégis akarván a császári királyi felség békehajlamát tanusítani, ám legyen, felajánlják Abaúj vármegyét is Kassával egyetemben, de csak azon esetre, ha a felebbi feltételeket elfogadja a fejdelem, továbbá ha azon leszen, hogy a statusok kivánalmaiból maradjon ki az, mit lelkiismeretének sérelme nélkül meg nem adhat a felség ; s ha végre, Abaúj vármegyét kapván, most már nem kivánja Borsodot.

A mi fenséges urunk — mondák Bethlen biztosai — szintén ahítozza a békét; a császári királyi felség által neki engedélyezendőket köszönettel és hálával veendi, viszonozandja; de ahoz nincsen remény, hogy valamiről lemondjon, a mi már megigértetett néki.

Erre Ferdinánd biztosai Borsodot is felajánlották, de a felebbiek értelmében s oly alku mellett : hogy valamennyi tized, a tiszáninneniek azonképen mint a tiszántúliak, s az egyházi jószágok és jöve-

delmek ő felségét s a többi birtokosokat illessék. Bethlen biztosai erre kinyilatkoztatták : hogy a fejdelem igenis kész a tiszáninneni tizedeket ő felségének hagyni, s kész az egyházi férfiaknak visszaadni valamennyi egyházi jogokat Liszka és Kisfalud kivételével.

Erre Pázmány hosszasan fejtegette, hogy Liszkát és Kisfaludot nem hagyhatni a fejdelem kezében, mert ez a király lelkismeretének sérelmével járna, mint ki megesküdött a főpap uraknak, hogy őket jószágaik birtokában megtartja. Ő, a szóló, nagy áron vevén meg a liszkai tizedet, tetemes kárt szenvedne, s a szepesi prepostság és a szepesi káptalan elpusztulnának, mert egyébünnen nincsenek jövedelmeik sat.

Hosszasabb fejtegetések után végzés hozatott, hogy ezen ügy Ferdinándhoz és Bethlenhez felebbhivandó; Eszterházy és társai pedig észrevételeiket a fejdelem kielégítésére vonatkozó pontokról ekkép folytatták :

A másodikra :

A törvényszolgáltatás s a közkormányzás történjék a feltételek szerint.

A harmadikra :

A Munkácsról, Szatmárról, Ecsedről, Tokajról s a herczegségekről szóló pont maradjon, mint tegnap mondatott.

A negyedikre :

Az általadás eszközöltessék a bécsi békekötés példája szerint mindjárt az oklevelek kicserélése után, és választassanak azonnal kettős biztosok — dunán-

inneniek és dunántúliak. — Eközben Kassára mehet a fejdelem, s oda, meghatározott napra, a megyebelieket, őrségbelieket s a kiket netalán még szükséges volna, meghívhatja. Azon biztosok által, kik az ország koronájáért fognak küldetni, történjék a fejdelem beiktatása megyékbe és várakba; e biztosok egyéb szükségesekben is járjanak el, vegyék szemügyre a koronát s a többi ereklyéket, és hozzák el ezeket a koronaőrzőkkel egyetemben s a fejdelem részéről Eperjesig kisértetve.

Az adományokra s a beiratásokra nézve azt kivánván Ferdinánd biztosai, hogy a fejdelem által adományozott és beirt jószágok azonnal ingyen adassanak vissza előbbeni birtokosaiknak; Bethlen biztosai pedig, a bécsi békekötés képére, az országgyülés elébe valónak állitván ez ügyet: erre nézve is felebbhivás történt Ferdinándhoz s a fejdelemhez [1]).

[1]) Kismartoni Levéltár : Acta Palat. 1606—1629.

XXXVIII.

Ferdinánd biztosai, szintén december 19-én, urok nyilatkozatát a státusok kivánalmaira irásban adták elő, a mint következik:

‚Ő császári királyi felsége a mi legkegyelmesebb urunk, kivánván elődeinek, a dicsőséges ausztriai házból való császároknak és királyoknak dicséretes nyomain járni: a veleszületett kegyelmesség által is vezéreltetve, egész szorgalommal és buzgósággal mindig azt eszközlötte, hogy a Mindenható által ő felségére bizott országokat és tartományokat törvényszerüleg és senkinek sérelmével igazgassa. Ez oknál fogva, noha ő felsége semmi okot vagy alkalmat nem szolgáltatott Magyarországának jelen mozgalmaira: mindazáltal, hogy az ártatlanköznép elnyomása szünjék meg, hogy Magyarországa pusztulásának és veszélyének eleje vétessék, s hogy öszves alattvalói ő felsége atyai hajlamát tettleg is tapasztalják: következő módon, íme, kegyelmesen kinyilatkoztatja magát, erős bizodalommal, hogy a királyi nagylelküség ezen ajánlatait hálás szívvel veendik és általuk kielégítve érzendik magokat a hazafiak.

Először: Ő császári királyi felsége, legkegyelmesebb urunk, az öszves karokat és rendeket szabad-

ságaikban és kiváltságaikban kegyelmesen meg akarja tartani. A bécsi békekötés czikkelyeit s az 1608-ban boldogemlékezetü Mátyás császár és király koronázata előtt és után hozott végzeményeket (úgy mindazáltal, hogy a bécsi czikkelyekben a katholikus hitvallás s az egyházi státus mellett megállapítottak világosan ismételtek gyanánt tartassanak,) az ő felsége szerencsés koronázata előtt megengedett és elfogadott alkupontokkal együtt kegyelmesen megtartandja s másokkal meg fogja tartatni, egyesegyedűl a tizenkettedik és tizenharmadik alkupont kivételével, melyek közűl amaz már nem szükséges, miután Csehország s más szomszéd tartományok, melyek Magyarországgal előbb szövetkezve voltak, nemcsak kibontakoztak ilyetén szövetkezésök terhéből, hanem az irántuk készült okleveleket is ő felségének kezeihez juttatták; az utóbbi pedig a státusok kivánalmainak hetedik pontjával s Magyarország fentartásával egyenesen ellenkezik. Mert ha Magyarország a keresztyénségnek előfala, valamint hogy az is tagadhatlanul: joggal kivántathatik a keresztyén országoktól és tartományoktól segély evégett; miután azonban ezen országok és tartományok megtagadnák a segédet, ha elvül állítatik fel, hogy hadaik a végvárakból épen kirekesztve legyenek, — követeli az ország fenntartása, úgy látszik, hogy ezen feltétel vagy hagyassék ki, vagy módosítassék.

Másodszor. Ő felsége kegyelmesen megadja az amnistiát vagy az általános feledést, az 1619. martius 4-dike óta ellene bármikép elkövetett minden kicsa-

pongásokért, valamennyi karoknak és rendeknek, kik előrebocsátottképen vele kiengesztelődtek; s kegyébe és kegyelmességébe fogadja őket, olyformán, hogy a mindkét fél hadai által egymás ellen akárhogy elkövetett gyilkosságok, rablások, fosztogatások, várelfoglalások, város-, mezőváros-, falu- és jószágpusztítások, s minden erőszaktételek és hatalmaskodások általában, egyszerüen és magoktól elenyésztetve legyenek; a hazafiak pedig magokat ő felségének és utódainak, Magyarország törvényes királyainak, örök hittel és engedelmességgel kötelezzék, megsemmisítvén az ő felsége és akármily rangu s állapotu hivei ellen a közelebb lefolyt években bármiként hozott ellenkező végzeményeket, és fogadván, hogy ezentúl elpártolást, lázadást, felkelést, közbékebontást, a szomszéd tartományok megrohanását és pusztítását, belső és külső összeesküvést, a törököknek, tatároknak és ő felsége bármely ellenségeinek Magyarországba és a szomszéd tartományokba bevezetését, külön gyülekezéseket, s ő felsége és utódai, Magyarország törvényes királyai ellen holmi határozásokat soha sem vesznek czélba s bármily szín vagy ürügy alatt nem művelnek.

Harmadszor. Ő felsége minélelőbb, még pedig a szerződés kötésének napjától számítva hat hónap lefolyása alatt tartandó országgyülést fog kihirdetni, s abban az öszves státusok valamennyi sérelmeiket a második alkuponthoz képest tettlegesen meg fogja szüntetni.

Negyedszer. Annak eszközlésére, hogy az ország

végházai erősítessenek s az őrségbeliek zsoldja az eddiginél jobb módon fizettessék: a szükséges lépések megtétetnek, s ő felsége ezekre nézve a római szent birodalom legközelebbi gyülésén az ország karainak és rendeinek folyamodásához képest kegyelmesen méltóztatandik intézkedni.

Ötödször: A török békét mi illeti, — noha ez ő felsége részéről soha sem bontatott fel, mindazáltal kegyelmesen gondoskodandik a felség, hogy az ezentúl is a kitűzött határidőig hasonló szorgalommal tartassék meg.

Ezeket ő felsége kegyelmesen engedélyezi a közbéke érdekében; a többi kivánalmak részint ujak lévén, részint olyasok, melyek ő felsége esküjének és méltóságának épségben tartásával semmiképen sem adathatnának meg.' [1])

---

[1]) Kismartoni levéltár: Act. Palatin. 1606—1629.

XXXIX.

1621. december 21-én Ferdinánd küldöttei Nikolsburgból ekkép írtak uroknak :

‚Nehány napja már, hogy vévén általam, Eszterházy Miklós által, felséged kegyelmes elhatározását, fáradhatlan szorgalommal mindenkép azon vagyunk, hogy felséged kegyelmes szándékához képest mind Bethlennel mind a vele tartó státusokkal minél jobb módon végezhessünk. Bethlen kivánalmai nagyjából már elintéztettek, nehány pont, melyek iránt nem történhetett egyezkedés, Bethlen ujabb nyilatkozatának beérkezéseiglen függőben hagyatván amiatt is, hogy azon esetre, ha az alkudozásnak fel kell bomlania, Bethlen személye legyen, mennyire lehetséges, a bomlás oka. Ma a státusok kivánalmairól tanácskozunk.

. . . Vékony belátásunk szerint tanácsos volna ezen értekezlet lefolyásáig tartó fegyverszünetre lépni, hogy ezáltal mind Morva és Ausztria a magyarok naponkinti száguldozásai elől biztosítassanak, mind az erdőségekben éhség és fagy miatt halálának elejébe néző köznép némileg megvigasztaltassék, mind pedig felséged a maga hadainak fizetéséről és

hasznavételéről gondoskodhassék, mely hadak most alig tesznek egyebet, mint hogy a nyomorú köznépet még inkább megnyomorítják.‘ [1])

Ferdinánd december 29-én Izabella infansnőnek már himezés nélkül irta Brüsszelbe, hogy esze azon jár, ‚miszerint Bethlen Gáborral s magyar státusaival és alattvalóival végre békét kössön, akarván ezáltal is Magyarországot a keresztyénség ellensége, a török elől biztosítani‘: [2]) de urok ezen eltökélett szándékáról még kétkedhettek Dietrichstein, Pázmány és Eszterházy, midőn december 30-án Nikolsburgból ekkép irtak Ferdinándnak :

‚Alázatosan jelentjük felségednek, hogy Kassai tegnap visszajövén Bethlentől, ennek biztosai ma gyülést kivántak tartatni. Midőn összejöttünk, felolvasták Bethlen kielégítéséről a pontokat, melyek ezzel felséged elébe terjesztetnek; külön mindenikhez vékony nézetünket is odairtuk. Mi ugyan ismételve hívtuk fel őket, hogy a státusok ügyei iránt szintén nyilatkozzanak, miszerint azonegy időben ezekre nézve is értesíthessük felségedet, s kegyelmes elhatározását minél hamarabb vehessük; de mind híjába. Válaszuk az volt : hogy előbb nyilatkozatunkat akarják venni Bethlen kielégítésének pontjai iránt, aztán majd, eddigi szokásukhoz képest, a státusok ügyeit is előadandják. Innen nem nehéz hozzá vetnünk, hogy rejtekben tartanak vagy a templomok, vagy a jesuiták, vagy más ilyesmi iránt némi pontot, melylyel csak Bethlen kielégítésének biztosítása után akarnak előlépni.

[1]) Firnhaber az id. h. 27. l. — [2]) Brüsszeli Okmánytár, IV. k. 267. l.

Ezek így lévén, miután most felséged mind Bethlen elhatározását — mert Kassai ultimatumnak mondja az iratot, — mint nézeteinket e kivánalmakról tudja, birja, alázatosan esedezünk: méltóztassék eltökélett szándékát velünk gyorsan még pedig e futár által tudatni. Mert Bethlen emberei nagyon sürgetik az értekezlet befejezését, és szigorú utasitásukra hivatkoznak: tiltakoznak minden további halasztás ellen, miután Bethlen a már megérkezett tatárokat kénytelen vagy haza küldeni vagy felséged ellen vinni. Kérjük tehát felségedet, méltóztassék — mivelhogy Breuner úr sem jött még vissza, s tehát minapi jelentésünkre sem vettük legfelsőbb intézkedését — velünk végelhatározását tudatni.' [1])

Ezen végelhatározás nyomban e levél kelte után, valószinüleg még ugyanazon nap érkezett Nikolsburgba, mert Khevenhiller naplójába iktatta: hogy Eszterházy 1622. januarius 1-én este lovagolt be a nikolsburgi béke örömhírével a bécsi Burgba; s mert a kismartoni levéltár egyik okiratában olvassuk: „tudni köll azt is, hogy a végzés ultima decembris concludáltatott.“ [2])

Az örömhírt nehány nap mulva a szerződési oklevelek aláirása és kicserélése követte; a Bethlen által kiadott példány itt következik:

‚Mi Gábor, Isten kegyelméből a Római Szent Birodalom és Erdély fejdelme, Magyarország részeinek ura, a székelyek grófja, s Oppeln és Ratibor herczege.

---

[1]) Firnhaber az id. h. 28. l. — [2]) Kismartoni levéltár: 1622—1625.

Emlékezetül adjuk jelen levelünk által értesítvén mindeneket, kiket illet, hogy a Magyarországban minap keletkezett mozgalmak lecsendesítésére, némi biztosainknak, ugymint méltóságos és nagyságos bethlenfalvai gróf Thurzó Szaniszlónak, Szepesfölde örökös grófjának s ugyanazon megye főispánjának, Magyarország dunáninneni részei generálisának s az érsekujvári erősség főkapitányának; továbbá, nemzetes szlavniczai Sándor János, Kassai István és Fráter István tanácsosainknak teljhatalmu leveleket adván, — ezen biztosok, miután a rómaiak szentséges császári, s Német-, Magyar- és Csehországok királyi felségének szintén teljhatalmu levelekkel ellátott biztosaival, úgymint: a méltóságos és főtisztelendő urakkal, Dietrichstein Ferenczczel, Isten irgalmasságából a római szentegyháznak Sanctus Sylvester in Campo Martio czímü bibornokával, olomuczi püspökkel sat., és Pázmány Péterrel, az esztergomi főegyház érsekével és ugyanazon hely örökös főispánjával, Magyarország primásával, született szentszéki követtel, fő- és titkos kanczellárral, — belső tanácsosokkal, — továbbá: tekintetes és nagyságos stubingi, fladnitzi és rabensteini báró Breuner Szígfríd Kristóf sat. az Enns alatti ausztriai főherczegség elöljárójával, és kamarással; gróf Collalto Reginbálddal, Sancto Salvatore, Rey Credare és Musestre urával, udvari hadi tanácsossal, kamarással és kiküldött kapitánynyal; galantai Eszterházy Miklóssal, Zólyom és Bereg vármegyék főispánjával, Magyarországon királyi udvarmesterrel s aranysar-

kantyús vitézzel és kamarással[1]) — ugyanazon császári királyi felség tanácsosaival — a morva őrgrófságban kebelezett Nikolsburg városában összejöttek volna: az ezen mozgalmak és ujdonságok megszüntetésére és lecsendesítésére mindkét félről tartott s irányzott több rendbeli és különféle értekeződések után, a mondott szentséges császári és királyi felséggel, a béke és kölcsönös kiengesztelődés alulirt egyességében, ajánlkozásaiban és feltételeiben állapodtunk meg; — melyek ekkép következnek :

A fejdelem úr egyszerüen és teljesen leteszi, lemondván rólok örökre, a királyi czímet, valamint Magyarország öszves igazgatását, kormányzását s jelvényeit; és soha semmi szín alatt sem fog az ország igazgatásába és kormányzásába avatkozni s beléelegyedni, azokat mindazáltal kivévén, melyek jelen szerződés erejénél fogva a fejdelem úrnak engedélyeztetnek.

A fejdelem úr az ő felségének hagyandó városokat, várakat és végházakat valamennyi ágyúkkal, lőporral, erősségi és hadiszerekkel, úgy a mint most vannak, a felség biztosai kezéhez adandja, azoktól semmit ki nem vivén s el nem szállítván.

A fiscalis jószágokat és öszves jövedelmeket, nemkülönben a szintén ő felsége részére visszatartandó aknákat és mindennemü érczbányákat is, az ezekhez tartozó minden eszközökkel egyetemben, minden károsítás és rontás nélkül ő felsége ezen biztosainak ke-

---

1) Kamarássá, cubiculariussá mikor neveztetett legyen Miklós, azt a kismartoni levéltár irományaiból nem nyomozhattuk ki ; a kinevezési oklevél nincsen meg.

zéhez adandja és juttatandja. És ezentúl nem is fog ilyetén jövedelmeket bitorolni vagy elfoglaltatni.

Mindezeknek átadására és foganatosítására pedig még ezen értekezletközben mindkét részről biztosok neveztessenek hasonszámmal, s közűlök, az oklevelek kicserélésétől számítva tizenöt nap alatt, mások az ország dunántúli s ismét mások az ország dunáninneni részeire utazzanak, s a fejdelem biztosai mindkét helyütt az ő felsége részére visszamaradó valamennyi városokat, várakat, végházakat és területeket a felség biztosainak adják át, aholott a kapitányok is, és egyéb tisztek s véghadak, és minden mások, kik magokat a fejdelem úrnak hittel kötelezték, ezen hit alól felszabadultakúl és felmentettekűl fognak a fejdelem úr mondott biztosai által nyilvánítatni.

Továbbá, ő felségének az ország dunáninneni részeire rendelt biztosai egyenesen Kassára menjenek, s ott ezen várost, a megyéket, várakat, végházakat s az ő felsége által a fejdelem úrnak engedélyezett egész területet, ezen szerződés s ő felségének iránta készített oklevele rendeletéhez képest ugyancsak a fejdelem úrnak adják által, a felebbi megyék, végházak, városok, fő- és alispánok, kapitányok s követek jelenlétében, kik oda a fejdelem úr által meghivandók lesznek.

Az ország szent koronáját mondott fejdelem úr, valamennyi ereklyékkel és ékszerekkel, még mielőtt ő felsége említett biztosai Kassára érkeznek, oda fogja vitetni, s ő felsége biztosai által megtörténvén az őrző urak jelenlétében szorgalmas megvizsgálásuk és fel-

ismerésök, a mondott koronát és az ereklyéket amaz őrző urakkal és ő felsége biztosaival saját biralomterületéből sértetlenül kivitetni és Trencsén városába szállítatni; tisztességes kiséretet is fogván azon őrző és biztos uraknak ő felsége birodalmáig adatni; a mely szent korona amaz őrző urak által mondott Trencsén városában lesz őriztetendő, addig tudnillik, míg a legközelebbi országgyülés alatt, Pozsonyba, mint az őrzéséül azelőtt kijelelve volt helyre, kellő módon visszavitetik.

A szepesi kamara levéltárát is vizsgálják meg és leltározzák ő felségének s a fejdelem úrnak szintezen biztosai, s bízzák azt némi, mind ő felségének mind a fejdelem úrnak hittel kötelezett személy őrizetére; és ha belőle valamire szüksége leszen ő felségének, vagy a mondott fejdelem úrnak a neki engedélyezett megyék részére és számára, őrző úr adja ki párban hűségesen.

Az ezen mozgalmak közben akár egyháziaktól akár világiaktól elvett s elfoglalt valamennyi várakat és bármi neven nevezendő fekvő jószágokat kibocsátván a fejdelem, — előbbi uraiknak és birtokosaiknak, az ország visszaadásának ezen határideje alatt, halasztás és ellenszegülés nélkül, az ő felsége által neki engedélyezett területeken is, visszaadandja, valamint a leveleket és okiratokat s a káptalanok pecséteit is, ha ilyesek találtatni fognak, de mindazok kivételével, melyek eddiglen netalán valakinek beirattak vagy ajándékoztattak, és melyek a fejdelem úrnak ő felsége által engedélyeztettek.

A mi pedig a világi s egyházi jószágoknak egyszerü és szolgálatokért tett adományozásait illeti, azokat az ország valamennyi státusaiból ő felsége, a fejdelem úrnak engedélyezett területekre nézve, pedig őáltala kinevezendő és átküldendő biztosok — köztök az országnak még fennlevő rendes birái is, és ha időközben ő felsége országbirót nevez, ennek elnöklete alatt — az oklevelek kicserélésétől számitva két hónap közben vizsgálják meg és hajtsák azonnal végre.

A beirványok s a fejdelem úr által elzálogosított jószágok maradjanak érvényességben, míglen a státusok e javakat a közelebb tartandó nyilvános ország-gyülésen felszabadítandják, ésazokat, kik a pénzt adták, kielégítendik; ezentúl pedig semmiféle beirványok, bár mi czím vagy ürügy alatt, ne történjenek többé.

A fejdelem által történt nemesítések maradjanak érvényességben, úgy mindazáltal, hogy a mondott legközelebbi országgyülésen az illető oklevelek bemutattassanak, miszerint a nemesség tudva legyen s e tekintetben csorba ne üttessék a törvényeken.

Néhai gróf Homonnai György örököseinek váraikat és jószágaikat a fejdelem úr az ország általadása után azonnal a gróf hátrahagyott özvegyének, mint természetes és törvényes gyámnőnek, s az árvák kezéhez adandja. Ha pedig a mondott jószágokra nézve további intézkedést kell tenni, történjék ez az ország jogai szerint; az ezen jószágokat tárgyazó levelek és okiratok is gondosan fognak nyomoztatni, s az előkerültek leltár mellett, hiteles személyek előtt a gyámnő s az árvák kezéhez adatni.

A foglyokat, azokat t. i. kik szabadságuk viszszanyerése iránt még nem szerződtek, a fejdelem úr minden váltságdíj nélkül elbocsátandja s hajdani szabadságuknak visszaadandja.

Igéri továbbá a fejdelem úr, hogy ezentúl a császári királyi felség, a fennséges ausztriai ház s ennek hű alattvalói ellen sohasem fog ellenségeskedést elkövetni s fegyverhez nyúlni; nem is fogja őket háborgatni; veszedelmes dolgokat nem fog ellenök forralni; ellenségeiket sem fogja semmi módon segíteni; ő császári felségének s a dicsőséges ausztriai háznak hasonló jóakaratát és jóvoltát a fejdelem úr önmaga és törvényes utódai iránt is várván.

A császári királyi felség viszontag a fejdelem urat, jogánál és császári hatalmánál fogva, a római szent birodalom fejdelmévé teszi és nyilvánítja. Azonkívül Sziléziában két herczegséget, Oppelnt és Ratibort, a czímek és czímerek szabad használatával, s mindazon joggal, hatósággal és jövedelmekkel, melyekkel azokat a néhai fejdelem somlyai Báthori Zsigmond birá, birtoklá és élvezé vala, a fejdelem úrnak és saját ágyékából s törvényes házasságból származandó fiai egyikének, ilyesek nemlétében pedig, fogadott fiának és öcscsének, ifjabb Bethlen Istvánnak, élte hosszára kegyelmesen adományozza; az egyházi jószágok, s a clerus jövedelmei, mentességei és hatóságai, s a katholikus hitvallás gyakorlata ezen herczegségekben is épségben és sérelem nélkül maradván, és semmi áron sem levén szabad akár a fejdelemnek akár más valakinek azokat más hitvallás

behozatalával vagy egyébképen változtatni vagy zavarni.

A czímre nézve kegyelmesen megegyezik ő felsége, hogy Erdély fejdelmének szokott czímén kivül, a római szent birodalom méltóságos fejdelmének s Oppeln és Ratibor herczegének czímével is élhessen.

Ezekhez ő felsége a mondott fejdelem úrnak az ország Tiszán túl és Tiszán innen fekvő hét egész megyéjét, úgymint: Szatmárt a hasonnevü erősséggel, Szabolcsot, Ugocsát, Bereget, Zemplént, Borsodot, Szendrő kivételével (az ottani harminczad jövedelmei mindazáltal a fejdelem úr részére maradván), és Abaújt Kassa városával, öszves régi széleikkel és határaikkal a Tiszán innen s a Tiszán túl, jövedelmeikkel és fiscalis járandóságaikkal, teljes törvényhatósággal és kormányzással egyetemben, de még is a következendő feltételek alatt, életének napjaira bírni és birtokolni engedélyezi:

A fejdelem úrnak engedélyezett, — felebb említett hét megyében a katholikus hitvallás s az egyházi hatóság békén maradván, mindenütt szabadon gyakoroltathassanak.

A fejdelem úr az öszves tiszáninneni tizedeket az egyháziak s a törvényes birtokosok részére hagyja.

A mondott megyék az ország törvényeinek, s igazságszolgáltatási ügyekben a nádornak s az ország rendes biráinak legyenek alávetve a szokásos végrehajtásokkal; s követeiket is szokott módon az országgyülésekre küldjék és utalják, hol a mágnások

s az oszággyülésekre meghivatni szokott mások is jelen legyenek, de mégis a fejdelem úr tudtával, ki az országgyülés tartásáról is fog ő felsége által bizton értesítetni. Ezen megyék egyébiránt szabadságaikban és kiváltságaikban meg fognak tartatni. Az egyházi jószágok adományozása pedig s a patronatusjog ezen megyékben ő felsége részére épségben maradjon.

A Magyarország szent koronájára magszakadásból, vagy olyasoktól, kik az ország rendes birái által az ország közvégzeményeihez képest örök hűtlenség vétségében fognak elmarasztatni, vagy bármi más törvényes módon jogszerüleg háramlandó jószágokat érdemes személyeknek, ő felsége helyeslésének bevárása mellett, adományozhassa a fejdelem úr, melyeknek megerősítése engedélyeztetni fog ő felsége által és kanczelláriájában ingyen kiadatni.

A mondott megyék főispánai, valamint a végek és hajdúk kapitányai és várnagyai is, a városok és kíváltságos mezővárosok birái és tanácsnokai, a jelenvalók s a jövendőben levők, kik az ország általadására kitűzött határidő alkalmával a fejdelem úrnak esküsznek, ő felsége biztosai előtt is különösen e pontokra fognak esküнni:

Hogy a fejdelem úr életében is ő császári királyi felsége s utódai, Magyarország törvényes királyai, és Magyarország s az ő hív alattvalóik ellen, ellenségeskedést senkinek parancsaira és szorgalmazásaira sem fognak elkövetni;

és noha ő felsége a törökkel kötött békét a ki-

tűzött határideig meg akarja tartani: ha mindazáltal török háború állana be, a fejdelem úrnak engedélyezett ama megyék lakosai és véghadai, nemkülönben mint az ország többi megyéi, ilyetén háborúban hűséges és ernyedetlen szolgálatot kötelesek tenni ő felségének és utódainak, Magyarország törvényes királyainak;

végre, hogy a fejdelem úr halála esetére, ő felségének és utódainak, Magyarország törvényes királyainak, teljes engedelmességére s az országgal egyesülésre azonnal és tettleg vissza fognak térni, s a törököknek, az ország megirt részeiből, semmi ürügy és szin alatt, egyáltalában semmit sem fognak odaengedni vagy általadni. Mely végekről a fejdelem is erejéhez képest úgy fog gondoskodni, hogy az ellenségeskedés minden veszélyétől mentek maradjanak. Azonfelül Erdély is biztosítani fogja ő császári felségét és utódait, Magyarország törvényes királyait, hogy a mondott hét megyére és Kassa városára, jog- vagy öröködés czímmel nem tart semmiféle igényt, s azokban ő felsége kegyelmes megegyezése nélkül nem is fog katonákat toborzani.

Munkács várát valamennyi jószágaival és bár minemü tartozandóságaival ő felsége háromszázezer magyar forintig beirja és elzálogítja a fejdelem úrnak s örököseinek és utódainak valamint hagyatékosainak is, azon feltétel alatt, hogy magának a fejdelemnek életében még a tőkepénz lefizetésével se váltathassék vissza, az ő kimultával pedig, az örökösöktől és utódoktól, vagy a kiknek hagyományozni fogja, más-

kép ne, hanem csak a mondott háromszázezer magyar forint leolvasásával vétethessék el és váltathassék ki.

Beléegyezik továbbá ő felsége, hogy a fejdelem úr Tokaj várát, a jelenleg hozzátartozó valamennyi jószágokkal, nemkülönben Tarczal és Keresztúr mezővárosokkal együtt mostani birtokosaiktól, ugyanazon feltételek alatt, a mint ők birtokolják, sajátmaga és örökösei, utódai s hagyatékosai számára, letévén amazoknak a pénzt, visszaválthassa; melynek visszaváltásához ő felsége a fejdelem úrnak saját bőkezüségéből százezer magyar forintot ajánl fel, mik az oklevelek kicserélésének napjától számítva három hónap lefolyása alatt leolvasandók.

Ecsed várát ő felsége szintén százezer magyar forintban engedélyezi a fejdelemnek olyképen, hogy azon esetre, ha a Báthori-család és a többi jogkövetelők azt törvény útján megnyernék, ő felsége, mielőtt az ekkép megnyert várat és jószágokat a Báthori-családnak általadná a fejdelem, néki, a mondott százezer magyar forintot kész pénzben fogja lefizettetni. Ha pedig ama vár és jószágok ő felsége részére itéltetnének, ez esetben azokat a fejdelem úr, életének idejére, örökösei pedig és utódai s hagyatékosai addig tarthassák és birhassák, míglen a mondott öszlet nekik ő felsége vagy utódai, Magyarország törvényes királyai által öszvesen és egészen le fog olvastatni és kifizettetni. Hozzáadván még azt is, hogy a Szatmár és Ecsed várakhoz tartozó, elzálogított jószágokat saját pénzén, a mely jogon azokat a jelen birtokosok

birják, tőlök maga, örökösei, utódai és hagyatékosai számára visszaválthassa, a visszaváltási öszletnek egészen és hiány nélküli átadása mellett.

A fejdelem úrnak engedélyezett megyékben létező végházaknak s ezek őrségeinek fenntartására ő felsége a németbirodalmi adózásokból évenkint ötvenezer rénes forintot — egyet-egyet hatvan krajczárral számítva — fog szolgáltatni, úgy azonban, hogy a mondott öszlet ama végbelieknek ő felsége biztosai által, a fejdelem úr biztosának jelenlétében fizettessék ki.

Mindennemü kereskedések és kalmárkodások, a törvényesen fizetendők fizetése mellett, valamennyi karoknak és rendeknek szabadok és megengedettek legyenek mindkét részről, annak hozzáadásával, hogy a kik az egyik részről szolgálás végett a másikhoz akarnak átmenni, ezt előbb a főkapitánynak vagy pedig a főispánoknak, kiknek tisztsége alatt tudnillik állanak, jelentsék be, s az átmenetel ezeknek megegyezésével történjék.

Ha ő felségének vagy némi státusoknak tisztei és szolgái kártételt vagy gonoszságot követvén el, Erdélybe, vagy az ehez kapcsolt részekbe, vagy a jelenleg a fejdelem úrnak engedélyezett megyékbe szöknének át, ez esetben ilyesek mind ő felségének megkeresésére mind bármily rendek panaszára, ott minélelőbb törvény elébe állítassanak s a kártételekért az ország törvényeihez képest büntettessenek. Szintez ő császári királyi felsége részéről is történjék.

Határozatba ment az is, hogy azon esetre, ha a fejdelem úrnak engedélyezett biralomban jószágokat tartó országlakosok és nemesek közűl egynémelyek ő felsége biralmaiban akarnának lakozni, az nekik szabad legyen, a fejdelem úr biralmában levő öszves javaik épségben maradván; mi ő felsége részéről is fog engedélyeztetni.

Valahányszor a fejdelem úrnak kivánsága leszen ő felsége országaiban és biralmaiban bárminemü fegyvereket, szükségeihez képest venni, megszerezni és onnan saját biralmába szállítani; ez neki, ő felségének elöleges megkeresése után, szabad legyen, a csak ő felségét illető vámnak minden fizetése nélkül.

Szintúgy szabadságában álljon a fejdelem úrnak, a maga használatára és szükségére, bármily mesterségbeli és állapotu kézműveseket ő felsége országaiból és biralmaiból felfogadni és meghívni.

És noha a törökkel mindkét részről megtartandó a béke: ha mindazáltal ő, a török, a jelen békekötés miatt magának a fejdelem biralmából némi végeket és végházakat kivánna adatni, mi tőle erősen fog megtagadtatni; és ha e miatt haddal menne a fejdelem ellen: akkor ő felsége mind saját, mind a római szent birodalom, Spanyolország katholikus királyának s más külföldi királyok és fejdelmek kieszközlött erejével és támogatásával idején segédére leszen a fejdelemnek, feltéve, hogy, a fejdelem idejekorán értesíti ő felségét, ki nem mulasztandja el viszont az ügyet a birodalom fejdelmeinél és státusainál s a katholikus ki-

rálynál szorgalmazni, s akaratukról és segélyeikről a fejdelem urat minélelőbb bizonyossá tenni.

A történt békeszerződésről és megállapításról ő felsége tudósítani fogja Lengyelország fennséges királyát, megkeresvén őt, hogy közte és a fejdelem úr, s országaik és tartományaik között jó s biztos szomszédság uralkodjék, de a fejdelem úr is ügyekezzék kellőképen alkalmazkodni.

Hogyha az ő felsége által a fejdelem úrnak engedélyezett végházakat és várakat szükség lesz kijavítani: ő felsége, mihelyest a fejdelem úr által megkerestetik, biztosokat küldend, kik azokat szemügyre vegyék; s ha némi épitkezésnek szükséges volta kiviláglik, ezen biztos urak jelentésére és értesítésére, a kellő költségeket a fejdelem úrnak kezéhez fogja szolgáltatni.‘ [1])

[1]) A Firnhaber által közlött eredeti után.

XL.

A Magyar-Bródra „a választott királyi felség által békeeszközlés végett egybehivott“ s itt az ősz óta országos hizottságképen együtt volt Karok és Rendek, kik még 1621. december 19-én hagyták meg követeiknek, hogy az amnistiát tárgyazó pont kirekesztőleg a bécsi békekötés amnistiájának képére alkotandó, [1]) — ez oklevelet vették Ferdinándtól :

‚Mi Ferdinánd sat. Emlékezetül adjuk sat. Mivelhogy mi a Magyarországunkban minap támadott belmozgalmak békességes lecsendesítésére némi biztosainknak, úgymint tisztelendő sat. tanácsosainknak teljhatalmat adtunk, s ezen biztosaink a méltóságos Bethlen Gábor úrnak sat. szintén teljhatalmu levéllel ellátott követeivel, úgymint tekintetes sat. a mondott fejdelem tanácsosaival, a morva őrgrófságunkban létező Nikolsburgban találkoztanak : e mozgalmak s ujságok megszüntetésére s lecsillapítására mind két részről irányzott több és különféle értekeződések után, a nevezett fejdelem úrral szövetkezett Karokkal és Rendekkel a béke és kölcsönös kiengesztelődés

---

[1]) Nemz. Muzeum Kéziratgyüjteménye, 2213. fol. lat.

ezen alólírt egyezkedésére, ajánlkozásaira és feltételeire léptünk kegyelmesen; mely is ekkép következik:

I. Hogy az öszves Karokat és Rendeket szabadságaikban, mentességeikben és kiváltságaikban kegyelmesen megerősítendjük; a bécsi békekötés czikkelyeit, a Mátyás császár és király koronázata előtt, az Úrnak 1608-dik esztendejében kiadott határozmányokat, a szerencsés koronázásunk előtt külön hitlevél mellett általunk megengedett, elfogadott és megerősített tizenhét alkuponttal együtt kegyelmesen megtartandjuk s mások által megtartatandjuk; s a mondott tizenhét alkupontot a közelebb beállandó országgyülésen a törvényczikkelyek közé iktattatni és kihirdettetni méltóztatandunk; —

II. hogy valamennyi Karoknak és Rendeknek, kik felségünkkel kiengesztelődve lesznek, mindannak amnistiáját és feledését, mi 1619. martius havának 4-dik napjától fogva mostanig innen s tulnan történt és elkövettetett, kegyelmesen megadjuk, úgy hogy minden gyilkosságok, rablások, fosztogatások, várelfogások, városok, mezővárosok, falvak és jószágok elfoglalásai, általábán pedig az ezen időközben tett és elkövetett öszves erőszakok, senkinek, bármily állásu, rendü és kitünésü legyen, be ne tudassanak, hanem magoktól és egyszerüen elenyésztetve legyenek, és soha semmi időben, bármily keresett módon vagy szín alatt, a miatt sem a mi felségünk és utódaink, Magyarország törvényes királyai, sem a kárvallott országlakosok egymás irányában, se nyilván, se titkon, sem törvényszéken sem annak kivüle, sem közvetve

sem közvetlenül se nem akadályoztathassanak se bármiképen ne terheltethessenek. Sőt ezek megannyian, a mondott időközben elkövetett tetteikre nézve, akármily felperesek, ügyészek és perlekedők elől, mind törvényszéken mind ennek kivüle, szabadok legyenek s egészen felmentettek, és szabadokúl s felmentettekűl tartassanak; felettök ne is itélhessen s ne merjen itélni semmiképen bármily rendes biró, hanem csak felségünknek s a többi uraknak és nemeseknek számadásra köteles szolgáik felett, kik innen kivétetvén, csakugyan számadásra fognak vonatni. Ha úgy találtatik, hogy tőlök akár a mi, akár a státusok jövedelmei fegyverrel vagy erőszakosan vétettek el, ez esetben ilyetén jövedelmek visszaadására ne legyenek kötelesek. Ha a mondott Karok és Rendek közűl egynémelyek bármily várakat, kastélyokat vagy erősségeket önkényt vagy kénytelenül adtak is volna által a magyaroknak, és külföldiek, törökök vagy tatárok segédével nekünk, vagy a szomszéd tartományoknak kárt tettek, nemkülönben szabad városokat, bányákat, mezővárosokat, falvakat, pusztákat, taksákat, vámokat és bármily neven nevezendő jövedelmeket el- és lefoglaltak s mások részére bitoroltak volna, legyenek ők is azonképen mint a többiek, felmentve, úgy azonban, hogy ilyesektől teljességgel tartózkodjanak ezentúl. Valamint viszont Magyarország lakosai s a hozzátartozó tartományok és megyék nekünk és utódainknak, Magyarország törvényes királyainak, örök hittel, hűséggel és engedelmességgel országosan kötelezendik le magokat:

miszerint épségben maradván az ország jogai és szabadságai, elpártolást, lázadást, felkelést, közbékebontást, szomszéd tartományokra támadást s pusztítást, belső vagy külső összeesküvést, törököknek, tatároknak s más bármily ellenségeknek Magyarországba és a szomszéd tartományokba bevezetését, s magán gyülekezéseket ellenünk és az ország java ellen művelők nem lesznek soha mindörökké, s ilyeseket bármily szín vagy ürügy alatt meg sem kisértenek; —

III. hogy mondott Magyarországunkban minélelőbb s legfelebb hat hónap alatt ezen oklevél kicserélésétől számítva, tartatandó országgyülést, ha előbb nem volna hozzá alkalom, kihirdetendünk, s abban az öszves státusoknak valamennyi sérelmeiket, a második alkuponthoz képest foganatosan megszüntetendjük; —

IV. hogy minden alkalmas és szükséges eszközhöz fogunk nyulni, miszerint mondott Magyarországunk véghelyei megerősítessenek s az őrhadak zsoldjukra bizton számot tarthassanak; —

V. hogy buzgón azon leszünk, miszerint a törökkel kötött béke ezentúl is a kitűzött határidőig megtartassék, — ajánlkozunk.

Mi tehát, kik természetünknél és állásunknál fogva kedvesebb és hozzánk illőbb dolgot soha sem ismertünk, mint a reánk Istentől bizatott népek jólétéről és nyugalmáról kegyesen gondoskodni: a felebbirt czikkelyeket öszvesen és egyenkint s mindent a mi bennök foglaltatik, együtt és külön, biztos tudomásunkból és érett meggondolás után, elfogadunk,

helyeslünk, javallunk és megerősítünk, biztosítván a felebbirt Karokat és Rendeket császári királyi szavunkkal s keresztyén hitünkre fogadással, hogy a felebbi czikkelyeket öszvesen és különegyenkint valamennyi pontjaikban, ágazataikban, záradékaikban sat. mind magunk megtartandjuk, mind mások által meg fogjuk tartatni. Minek megtartására utódainkat is, Magyarország törvényes királyait, kiket tudnillik ezen szerződés hogy illet megismerszik, kötelezetteknek akarjuk, ide függesztett titkos pecsétünkkel, melyet mint Magyarország királya használunk, megerősített jelen levelünk hatásánál és tanutételénél fogva. Kelt Bécs városunkban, Ausztriában, január 7-én, az 1622-dik esztendőben, országlásunknak, a rómainak harmadik, a magyarországinak s a többieknek negyedik, a csehországinak pedig ötödik esztendejében. Ferdinánd. — Lépes Bálint választott kalocsai érsek. Ferenczffy Lőrincz.' [1])

[1]) Nemz. Muzeum kéziratgyüjteménye, 2213. fol. lat. Pray—Miller: Gabr. Bethlen Principatus Transsylv. I.

XLI.

Bethlent, ki a nikolsburgi békekötést 1622. januarius 6-án Szakolczán irta alá, s kinek, e békekötés értelmében Ferdinánd birodalmából, haladék nélkül a magáéba kellett vonulnia, januarius 14-én Nagyszombatban, 17-én Belusban találjuk, honnan időmulasztás nélkül Kassára indult, a békekötés pontjainak foganatosítására kiküldött dunáninneni biztosok működését saját személyében ellenőrizendő. Igy történt, hogy martius 16-án Ung, Torna, Szepes és Sáros megyék, úgy Lőcse, Eperjes, Kisszeben és Bártfa, martius 20-án a korona átadattak Ferdinánd biztosainak.

Dunántúl Nádasdy Pál, Szécsi Mihály, Sennyey Gáspár és Szepsi János voltak a fejdelem végrehajtó biztosai; Ferdinándéi : Eszterházy Miklós elnöklete alatt, Bánfi Kristóf a Kanizsa elleni erősségek főkapitánya, Sennyey István boszniai püspök, Szentkereszti Jakab a pozsonyi kamara tanácsosa és Szombathelyi György mosonymegyei alispán, kik januarius 12-én következő utasítással látattak el :

‚Januarius 23-án az Eszterházy, mint a bizottság elnöke által kitűzendő helyen megjelenvén, tudósít-

sák Bethlen biztosait tisztökről: a várakat, erősségeket, végházakat, városokat és megyéket ő felsége részére általvenni;

a fiscusnak s a törvényes birtokosoknak szolgáltassák vissza az illető jószágokat, s ezek iránt értesítést gyűjtsenek;

a tisztviselőkkel tétessék le az esküt; kihirdetvén az amnistiát, hűségre intsenek mindenkit; s a zsoldot szorgalmazóknak reményt nyújtsanak, valaminthogy egy havi zsoldot kezeikhez szolgáltattunk valósággal;

a zavargások közben erőszakosan elfoglalt templomokat adassák vissza mindenütt a katholikusoknak;

gondoskodjanak, hogy a veszprémi püspökség, a vasvári káptalan, a szalavári és kapornaki apát és más egyházi személyek ismét jószágaik, lakházaik, tizedeik és negyedeik s jegyzőkönyveik és pecsételk birtokába helyeztessenek.' [1])

Eszterházy Győr városát jelelte ki találkozáshelyül, s a bizottság innen küldte ki albiztosokúl „nemzetes és vitézlő Balogh István uramat, tatai főkapitányt, Zichy János uramat és Visy-Nagy Pál uramat a veszprémi, pápai, cseszneki, vázsonyi, csobánczi, szigligeti, tihanyi és keszteli végházakba, hogy ott az mi kegyelmes urunk és koronás királyunk számára elfoglalván az végházakat, az bennek levő főtisztviselőket megkötelezzék."

---

[1]) Kismartoni levéltár: Act. Palat. 1606—1629. Eredeti.

Az albiztosok ezen eljárására s általában a dunántúli végházak akkori viszonyaira világot vetnek „az pápai, beszprémi, cseszneki, vázsonyi, csobánczi, szigligeti, tihanyi és keszteli végházbeliektől az commissáriusok eleiben irattatott artikulusok,“ számra huszonnyolcz, melyek közűl a lényegesebbeket, az Eszterházy és társai által reájok adott válaszszal együtt ideiktatjuk.

1. „Mivelhogy minket az változásra nem prédának avagy ragadománnak való örülésünk, sem pedig valaki jószágára való aspirálásunk és vágyódásunk készerített: hanem nemzetségünkhez való igaz szeretetünk, hogy azokkal országunk szabadságának, igazságának oltalmazásában és helére való állatásában, sőt ki legnagyobb, hitünknek igaz és szabados vallásában egyet értsönk: annakokáért kevánjuk, hogy az fejedelmek és országok között elvégeztetett amnistia szerént, minket közönségesen, hitünknek életünknek szabadsága és tisztességünknek helén való megmaradása felől verbaliter is az commissarius urak császár ő fölsége nevével assecuráljanak, hogy minekünk ez mi méltó valtozásunk soha senkitől sem nagy sem kicsin rendben levőktől szemünkre nem hányattatik, hanem örök elfelejtésben lészen; annak pedig, az ki gyalázatosan szemünkre hányja: poenája legyen.“

2. „Hogy sem mast sem azután való időkben az végházakat az ország végezési és megállapodott conditiók szerint, kire az mostani traktában is főképen volt az fejedelmeknek és az országnak tekénteti, ide-

gen : német, avagy franczia, olasz nemzetséggel nem terhelik, és semmit azfelől nem is törekesznek.“

3. „Hogy minden végházakbeli tisztviselőket, kapitánokat, hadnagyokat, vajdákat, tizedeseket, porkolábokat, pattantyúsokat és egyéb rendeket az ő tisztességes hivataljokban böcsöletesen meghadnak..“

4. „Az mikor császár urunk ő fölsége az végházakat kezéhez akarja venni, — mivelhogy mind az változásban s mind most az végbeliek nagy fogyatkozással vannak, az commissarius urak fizetéssel jőjjenek be . . . .“

11. „Hogy az minemő kevés fizetés eddig volt az végházbeliekre, úgymint lovasnak három forént húsz pénz, és gyalognak két forént, az megöregbítessék, . . . úgy az lovasnak négy forént, az gyalognak három forént fizettessék . . .“

17. „Míg az országgyülése megleszen és az ország palatinust választ, addig az végházak és azokban levő tisztviselők kitől függjenek és hallgassanak? . . .“

20. „Azt kivánjuk császár és király urunk ő fölsége commissariusitól, mivelhogy most mindnyájan Győrött vannak és onnét ide jövendők: annak bizonságára, hogy az ő fölsége részéről az szent békesség állhatatosan véghez ment, vigyék be Győrré az predikátort. Igy mi is elhiszszük, hogy szent az békesség; de anékül nem tudjuk, mint bizhassunk az békességnek állandó voltához, és addig az commissariusok eljövetelét nem láthatjok szivesen.“

21. „Hogy az végbeli predikátorok, kik ez há-

boruságban velünk együtt szenvedtenek, kikre, az mint értjük, sokan fogat fennek, se személyekben se tisztekben, se marhájokban, sem titkon sem nyilván soha senkitől meg nem háborítatnak: mert mi azokkal együtt akaronk élni, halni."

A biztosok, kiket februarius 20-án már Pápán találunk, ekkép válaszoltak:

Az 1-re. „Végezés vagyon felőle, hogy kiki szabadságában megtartatik."

A 2-ra. „Arrul is végezése vagyon az országnak, hogy idegen nemzetet be nem vesznek."

A 3-ra. „Az mely tisztviselők ő fölségétől császár urunktól rendeltettenek, az előbbeni állapot és mód szerint megmaradnak."

A 4-re. „Az mi az fizetés dolgát illeti, valamíg ő fölsége szolgálatjában voltanak, számot vetnek felőle, megelégettetnek."

A 11-re. „Az fizetés-többétést az mi nézi, arról ő fölsége az nemes országgal végezhet mást azután, de most mint az több végházaknak, ezeknek is abban kell maradni. Az pénzrül penig pátenst adott ő fölsége, melyet ő kegyelmek megértnek."

A 17-re. „Az országgyüléséig mi semmi uj dispositiót nem tehetünk az végekrül, kihez hallgassanak, hanem csak az miben az háború előtt volt, abban maradjanak."

A 20-ra. „Az Győrré való predikátor bevitele, sem az egyéb közönséges gravaminának eligazétása minket nem illet."

A 21-re. „Az végezés tilalmaz mindenféle hatalmat azután; azért mint egyebek minden rendek, szintén úgy predikátor uramékat is befoglalja az amnistia.“ —

Felemlítendő még a 27-dik pont, mely némi neutralitási hajlamra mutatott, s mely így van fogalmazva: „Mi azonban az fejedelmek szent végezését böcsületben tartván, csendességben leszünk, senkit meg nem háborétunk, az vármegyéktől semmi úttal el nem szakadunk, mindenekben az nemes ország végezésétől várunk, és valamit az nemes ország végez, mint igaz haza fiai minden ellenmondás nélkül, ahoz tartjok magunkat, és abban maradunk meg.“

A biztosok válasza így hangzik: „Mindenhez ahoz alkalmaztassa kegyelmetek magát, valamint az mostani végezés és az ő fölsége declaratiója tartja. Itt neutralitást nem kell emlegetni; az mi meglett és elvégeződött, arról várakozni nem szükséges senkinek az jövendő gyüléstől.“ [1]

[1]) Kismartoni levéltár: Act. Pal. 1606—1629. Egykoru másolatok.

XLII.

E bizottság további működését jelzik a következő okiratok :

„Mi galantai Eszterházy Miklós, szentölt vitéz, Bereg és Zólyom vármegyéknek főispánja, Lánzsérnak, Kismartonnak és az fraknói grófságnak [1]) ura, az hatalmas és győzhetetlen római császárnak, Né-

[1]) Kismarton és Fraknó, melyek ekkor kerültek Eszterházy birtokába, a Bethlennek adományozott munkácsi urodalmat s a Ferdinándnak előlegezett pénzöszleteket pótolták. Ezen előlegezésekre világot vet Ferdinándnak 1621. oct. 23-án, a nikolsburgi értekezlet megnyitásakor kelt e levele :

‚Mi Ferdinánd sat. Eszterházy Miklósnak és örököseinek nagyobb biztosítására, ezen levelünk erejénél fogva beirjuk és valóságos s külön hypothekául lehető legjobb formában lekötjük Magyarországban fekvő királyi urodalmainkat, t. i. Szentgyörgyöt és Bazint olyképen, hogy ezeket addig birtokolhassa és élvezhesse, míg ő mindenekért, melyeket az értekezletközben s a hüségére és eszélyességére bizott ügyben jószágaiból elidegenítend és adományozand, vagy kész pénzben százezer forint erejéig kiadand, általunk vagy örököseink és utódaink által teljesen és egészen ki fogott elégítetni.' (Act. Pal. 1606—1629. Eredeti.)

Az ‚ügy'-et pedig, melyről, mint Eszterházyra bizottról szól e levél, Ferdinándnak szintén 1621. october 23-án kelt ez okirata közelebbről irja közül :

‚Mi Ferdinánd sat. . . Hivünket, nagyságos Eszterházy Miklóst . . e tiszttel bíztuk meg : hogy hüségéhez és felségünk iránt mindig s állandóan tanusított őszinteségéhez s a közdolgok kezelése körüli, előttünk dicséretesen ismeretes eszélyességéhez és ügyességéhez képest . . . Magyarországunknak magokbaszálló lakosait kegyességünkbe fogadhassa, s arról, hogy fogadta, biztosságot nyujthasson . . Kell pedig különösebben az első és főbb státusokkal értekeznie, kiket t. i. alkalmasoknak és képeseknek vél, hogy működésök és buzgalmuk által Magyarországnak a Bethlen-felekezethez ragaszkodó részei az irántunk való hódulatos hüséghez és tartozó engedelmességhez visszavezettessenek. E czél elérésére a mondott Eszterházy Miklósnak szabadságot és terjedelmes hatalmat adunk, nem csak hogy igérhessen, hanemhogy tettleg adhasson,

met- Magyar- és Csehországnak királyának tanácsa, komornikja és Magyarországban főhofmestere s generális commissariusa, sat. sat. . . s választott commissariusi adjuk tudtára ez kinyitott pöcsétes levelönknek rendiben mindeneknek az kiknek illik. Hogy mi az szegén elpusztult és megnyomorodott holdoltságnak keserves esedözésére, arra választatott bizonyos követeknek engedtönk és adtunk szabad bemönetelt az tekintetös és nagyságos budai vezér-passához, székesfejérvári és több helyekben levő békökhöz, zajmokhoz és izpajákhoz avégre, mivelhogy az elmult esztendőkben az országból mind az magyar apró pénz s mind penig egyéb köztünk forgandó pénz kivitetvén és annak helyében az német garas-pénz jött be, ki miatt minden rendbeli embörök között kedvetlenség, drágaság és kárvallás következött: hogy annak az garas pénznek illendő elvételében mind az hatalmas vezérrel, békökkel és kincstartóval tökéletes és állandó végezést tegyenek, egyetértvén az zajmokkal, izpajákkal és emengökkel, hogy ekképen az szegén holdoltság megmaradhasson, és az garas-pénznek miatta el ne pusztúljon. Kérünk annakokáért mi is minden rendbelieket, hogy az megírt követinknek erre választatott dolgában és igaz igyében böcsöletös fogadással és ótalommal legyenek, engedvén ebben az magok javának és az szegén-

beirhasson, lekötelezhessen és adományozhasson jószágokat . . Parancsolván egyszersmind kegyelmesen és komolyan . . . hogy ezen magokbaszálló valamennyi hazafiainknak a mondott Eszterházy legyen nevünkben elöljárójok és vezérök további intézkedésünkig.' (Kismartoni levéltár : Opinionum Palat. Pars. I. Eredeti.)

ségnek megmaradásának. Ennek nagyobb hitelére és bizonságára adtuk az mi pöcsétös kinyitott levelönket, kezönk irásával megerősítetvén. Költ Pápán 20 die mensis Februarii anno Domini. 1622.“ [1])

Jelzik továbbá a bizottság működését a várőrségek ezen ujabb nehézségei :

„a) Mivelhogy az sümegi dologból, félő, hogy nehány akadály és nagyobb dolog ne következzék, kivánjuk azt, hogy primum et ante omnia ő nagyságok és ő kegyelmek ezt eligazítsák.

b) Hogy ő nagyságok és ő kegyelmek mindeneket hivataljokban és tisztekben helen hagyjanak, valakik most minemő tisztben vadnak.

c) Valakiknek jószág adatott bizonyos inscriptióban, azokat meg ne háborítsák az országgyüléseig, és akkor az ország végezzen felőle.

d) Mivelhogy ő fölsége Bethlen fejedelem, császár és koronás király urunk ő fölségével azt végezte, hogy öt hópénzzel foglalják el az végeket : azt kivánjuk, hogy az megadattassék az ideváló végekbe is mindjárt most;“ —

s az Eszterházy által adott e válasz :

„a) Az mi a sümegi dolgot illeti, végezés vagyon, hogy minden jószágok, akár papi, akár világi embereké legyenek, melyekben Bethlen fejedelem keze volt az végezésig, megeresztessenek, sőt másoknál is, az kiknek inscriptióban nem adattanak, hanem vagy magok erejével vagy simplex donatióval birnak,

[1]) Kismártoni levéltár: Act. Palat. 1606—1629. Egykoru másolat.

megeresztessenek azok is. Mivelhogy penig ez cónstál, hogy Sümegben mindez ideig Bethlen fejedelem keze volt : nem esett semmi fogyatkozás az reoccupatióban. [1])

b) Az mi az tisztekben való megmaradást illeti: valakik ő fölségektől rendeltettenek, azok heliségben megmaradnak.

c) Az jószágok dolgáról irást hagyunk kegyelmeteknek.

d) Hogy pénzzel foglalja el az végeket ő fölsége az mi kegyelmes urunk, arról még csak emlekezet sem volt, nemhogy végeztek volna felőle. Mindazáltal ő fölsége kegyelmesen az mit küldhetett, küldött most nekik.

Actum in Egervár 26. Februarii, anno Domini 1622."

A jószágok kényes kérdésére vonatkozik Eszterházynak — ugy látszik, utasításul az albiztosok számára fogalmazott e jegyzéke :

„Az mely jószágokat valaki maga hatalmából elfoglalt volna, avagy holmi plenipotentiariusok adták volna el, sőt az kit valakik simplex donatióval is birnának, kiki azt tartozik mindjárt megereszteni. Tudni köll azt is, hogy mivel az végezés ultima decembris concludáltatott, valamely jószágot azután ki elfoglalt, tartozik azt is megereszteni, mivel az az végezés ellen lett, bár ha inscriptióban adatott neki is." [2])

Ezen foglalatosságai között érte volt Eszterházyt Ferdinándnak 1622. martius 13-án kelt levele,

[1]) A veszprémi püspök számára. — [2]) Kismartoni levéltár: 1622 – 1625.

mely őt az udvarhoz hivja „személyes jelenlétét kivánván a közügyek." Miklós felment Bécsbe, hol nehezteléssel említették előtte, hogy Batthyány Ferencz magát a békepontok ellenére a grebeni erősség birtokába helyezte [1]); s honnan oly utasitással ment vissza Magyarországba, hogy Batthyányt ama várnak a szlavoniai biztosok kezéhez eresztésére birja, kik netaláni igényeit kielégítendik. Eszterházy eljárása, mint Ferdinándnak aprilis 18-án hozzáintézett leveléből tanuljuk, arra volt irányozva, hogy valamint a többi hazafiakat úgy Batthyányt is hűségre és engedelmességre hajlítsa s ne kényszerítse; és Ferdinánd Eszterházy tanácsára Batthyány kezében hagyta ama várat; a beállandó országgyülés fogván intézkedni ez ügyben. [2])

[1]) 1622. febr. 8. — [2]) Kismartoni levéltár : 1622—1625. Eredetiek.

XLIII.

Ferdinánd, mint felebb érintők, 1622. januarius 10-én, ‚megszüntetve lévén barátságos egyezkedés által az egyenetlenségek: a végre, hogy általa az ország állapota minél kényelmesebben rendeztethessék s kivánatos nyugalombon tartathassék,' aprilis 3-dikára országgyülést hirdetett Sopronyba, melynek megnyilását május 1-ig halasztá el, s melyen ő személyesen is részt vett.

Eszterházy, mint királyi főudvarmester, már aprilis végén váltig volt elfoglalva a király fogadásának előkészületeivel, ki elvégre május 24-én lovagolt be ötezer lovas, gyalog kiséretében Soprony városába. Május 26-án huszonkét pontban mutattattak be a rendeknek a királyi előterjesztések. De Ferdinánd — mit ezen országgyülés végzeményének első czikkelye hálával említ — „a státusok szabadságaihoz képest beléegyezett, hogy a nádorválasztás s a sérelmek elintézése a királyi előterjesztések tárgyallását megelőzze.“ Ehhezképest május 26-kán a nikolsburgi békekötést olvastatták fel a rendek, s június 3-án vegyes ülés tartatott nádor választására. Batthyány Ferencz, Thurzó Szaniszló, Erdődy Tamás és Eszter-

házy Miklós voltak a jeleltek. Közűlök Batthyány és Erdődy különben is távol lévén, s Thurzó és Eszterházy felkéretvén, hogy a választás megtörténtéig a mellékterembe vonúljanak, kezdetét vette a szavazás. Thurzóra nyolczvan szavazat esett, Eszterházyra hatvánöt, Batthyányra három, Erdődyre kettő. [1]) Nádorúl tehát az első volt megválasztva.

A clerus most a királyi előterjesztések hetedik pontját, melyhez képest, ‚mind azon jószágok, mik a lefolyt mozgalmak alatt innen s túlnan törvényes uraiktól elvétettek, ezeknek még ez országgyülés alatt visszaadandók,‘ kivánta tárgyaltatni. De a státusok, kivált az evangelikus rendek, előbb a sérelmek, első sorban a vallásbeliek orvoslását sürgetvén, a püspököket, kik netalán az evangelikusoknak a bécsi és nikolsburgi békekötések által biztosított jogaik kiforgatására törekednének, külön nádori bíróság elébe kivánták állítani. Erre Ferdinánd értésökre adta, hogy egyházi ügyekben még ő, a király, sem illetékes biró, nem hogy a nádort illethetné a biróság; lássák a státusok, ha kivánságuk teljesítését kieszközölhetik-e a pápánál; Eszterházy pedig a junius 14-dikei ülésben kérte a rendeket: elégedjenek meg a világi főurak biztosításával, hogy a vallás ügyében hozott törvényczikkelyek sértetlenül fognak megtartatni; s ne kivánják ama rég eltörlött s különben is ide nem alkalmazható nádori biróság felelevenítését.

Így történt, hogy a sérelmeknek június 15-én

[1]) Az 1622-diki országgyülés naplója. Egykoru kézirat. Khevenhiller szerint Eszterházyra épen hetvenöt szavazat esett volna.

felterjesztése után a királyi előterjesztések szabatos tárgyalásakor, egyértelmüleg határozat hozatott :

a) hogy az 1619. július 1-je óta akár azok által, kik ő felségéhez ragaszkodtak, akár azok által, kik a fejdelemmel tartottak, — erőszakosan elfoglalt jószágok, melyek már az országnak ő felsége kezéhez adásakor kibocsátandók és visszaszolgáltatandók lettek volna, azonnal és tettleg, egyszerüen s minden feleselések nélkül kibocsátassanak és visszaszolgáltassanak; jövedelmeik — az ország visszaadására kitűzött határidőtől számitva — szintén visszafizetendők lévén;

b) hogy a fejedelemtől vagy felhatalmazottaitól nyert egyszerü és szolgálatokért való adományok, melyek a nikolsburgi békekötés rendeletéhez képest, az oklevelek kicserélése után két hónap lefolyása alatt országos bizottság által megvizsgálandók és azonnal végrehajtandók lettek volna, mi az idő rövidsége s az illetők bokros foglalatosságai miatt eddig elmaradt, — mint érvénytelenek és semmisek jövő szent-Bertalan-napig elenyésznek; — azon adományleveleket, melyeket ő felsége vagy felhatalmazottai a lefolyt zavargások alatt ‚a ragaszkodásért‘ adtak ki, hasonló sors érendvén.

A beirványokat tárgyazó intézkedés ekkép hangzik :

‚Miután a fejedelem úr által tett beirványokra és általa zálogba vetett jószágokra nézve a nikolsburgi békekötés világosan követeli, hogy azok a jelen országgyülésen a státusok által felmentessenek: ennél-

fogva kinyilatkoztatják a Karok és Rendek, hogy a fejdelem úr vagy bármely felhatalmazottai által akár szolgálatokért beirt akár felvett pénzekért elzálogított jószágok és birtokjogok öszvesen és külön egyenkint, a jelen aratás- kaszálás- és netalán szokásos gabnakilenczed felével együtt, fel vannak mentve s előbbeni uraiknak, birtokosaiknak és törvényes hagyományosaiknak visszaadva . . . Mi pedig azoknak kielégítését illeti, kik ilyetén jószágokra pénzt adtak : mivelhogy az erről kapott oklevelek, kivált a nagy többségnek távolléte miatt jelenleg kéznél sincsenek, a köztractatusok miatt annak rendi szerint nem igen tárgyaltathatnának, s a bennök foglalt öszletről és keltök napjáról bizonyosat még nem tudhatni : erről ez úttal a Karoknak és Rendeknek nem igen volt módjok végleg intézkedni. Rendelik tehát : hogy a közelebb tartandó országgyülésig ezen beirványi és záloglevelek a nádornak, általa kitűzendő határidőre, bemutattassanak, miszerint ő azokat lajstromba szedvén, irántuk amaz országgyülésen kielégítő jelentést tehessen, melynek nyomán a Karok és Rendek végkép határozhassanak . . . Ilyetén jószágok és birtokjogok felmentésének foganatosítására s a birtokukról való tettleges lemondásra szent Bertalan apostol legközelebbi ünnepét tűzik ki határnapul . . . Ha pedig némelyek makacsságból ilyetén jószágokat a mondott idő alatt visszaadni és visszaszolgáltatni vonakodnának: akkor a sértett fél megkeresvén előbb azon megye fő- vagy alispánját, melyben ilyetén jószágok feküsznek, vagy ha ez arra elégtelen volna vagy ilyes nem

léteznék, az illető országrész főkapitányát: ha ez sem volna elégséges, magát a nádort kérjék meg, ki hatalmánál fogva, még fegyveres erővel is, vagy személyében vagy biztosa által a végrehajtást eszközölni s a jószágokat visszaszolgáltatni köteles leszen. A vakmerően ellenálló az 1609 : 4-dik tczikkelyhez képest az örök hűtlenség vétségében fogván elmarasztaltatni.'

A törvény saját szavait idéztük, mert Bethlen e végzés, mint jogtalan ellen, a neki jutott törvényhatóságokhoz intézett körlevélben tiltakozott, s ujabb felkelését utóbb az ama végzés által rajta ejtett méltatlansággal is okadatolta.

A tiltakozás ekkép hangzik :

„Nem kevés busulással értjük, az ország mostani gyűlésében hogy az státusok tűlünk hiveinknek házájok mellett való jámbor szolgálatjokért inscribált jószágokat simpliciter absque ulla contentatione elvétetni végezték; és hogy ez jelenvaló hónak 24-dik napján minden tartozzék kezébül kibocsátani, melyet ha ki negligálna, avagy contumaciter magának akarná tartani, az viczeispánok kimenvén, az ilyen jószágokat occupálnák és resignálnák az előbbeni possessoroknak sat. Sokat csudálkozunk igen ilyen artikulus-csináláson; honnét és micsoda okból mehetének arra; holott az nemes Magyarország minket királyának eligálván, authoritást és szabadságot is adott volt, hogy az papi jószágokat és az országgal ellenkező javait (ha az praefigált terminusig nem resipiscálnának és nem compareálnának) az országnak szükségére inscri-

bálhassuk; római császárral . . . [1]) az békesség traktájakor az inscribált és impignorált jószágok felől ilyen igékkel való artikulust végeztünk : ‚Inscriptiones autem et bona impignorata per dominum principem maneant in suo vigore, donec regnicolae in proxime futura publica diaeta illa eliberabunt, illosque, qui pecuniam dederunt, contentabunt.‘ Ezt az artikulust ő felsége az többivel együtt in verbo suo caesareo et regio bonaque fide christiana igérte, hogy tam ipse observabit, quam per alios etiam subditos suos cujuscunque status et conditionis fuerint, observari faciet. Ezekre nézve az nemes ország ilyen artikulust ő felsége hüti ellen, maga egyszeri végezésünk derogamenire, nekünk rettenetes halálos gyalázatunkra nem concludálhatott volna : mert ő kegyelmeknek authoritása ez mi inscriptióinknak destruálására nem lehetett, hanem csak de modalitate contentationis, mint és hogy contentáltassanak az inscriptióknak summájárul, az kik inscribált jószágokat bírnak; az mint szegény Illyésházi István is cselekedett az bécsi pacificatio után való ország első gyülésébe. Nem azt irták az diplomában, hogy az mit az ország fogna végezni gyülésben az inscriptiók felől, az legyen az consideratio; hanem, az mi Niglsburkban elvégeztetett, azt observálja ő felsége és azt exequáltatja, az országgal is azonokat contentáltatja pénzekről, az kik inscribált jószágokat bírnak. Annakokáért minekünk az az végezés igen illetlennek látszik, per hoc nem

---

[1]) Olvashatlan szó, talán, ‚pedig.‘

consentiálhatunk neki, nem is engedhetjük executióját. Hűségteket azért erről akarók tudósítani : úgy értse valóságos végezésünket az inscribált jószágok felől, ha kik eddig nem értették volna; mert az mint értjük, csudálatos kigondolt ratiókkal állatták és inducálták ottfenn az státusokat ennek az ellenkező mostani artikulusnak csinálására, mely soha emlekezetben sem forgott. Császár ő felségét mi is keves napok után ezen dologrul requirálni akarjuk, instálván, hogy egyszeri végezett diplomáját ő felsége is tartsa meg; egynihány személyek tekintetiért hittel kötött frigyét ő felsége ne violálja és azzal az országra ujabb és utolsóbb veszedelmet ne hozzon. Hűségteknek azért serio demandáljuk: tűlünk inscribált jószágokat senki kezébül ki ne bocsássa; tisztviselőink is executióra senki instantiájára ki ne menjenek; hanem minden rend csendességben legyen, várván császár ő felsége requisitiónkra való resolutióját; azután mihez kellessék magunkat hac in parte tartanunk, hűségteket ujobban tudósítjuk. Secus non facturi. Datum in civitate nostra Cibiniensi die 23. julii (augusti) anno Domini 1622. Gabriel." [1])

[1]) Egykoru másolat : Pray kéziratai 59-dik kötetében, a magyar tudományegyetem könyvtárában.

XLIV.

Még állott az országgyülés, midőn Ferdinánd a Homonnai György halála által megürült országbirói tisztet bétöltendő, e méltóságra következetesen azt emelé, ki imént Thurzóval majdnem diadalmasan versenyez vala.

A kinevezési oklevél itt következik :

‚Mi, Második Ferdinánd, Isten kegyelméből választott római császár sat. emlekezetül adjuk jelen levelünk altal értesítvén mindeneket, kiket illet. Hogy kegyelmes és kellő tekintetbe vévén hivünknek, nagyságos galantai Eszterházy Miklósnak, Bereg és Zólyom megyék főispánjának, Magyarországon királyi főudvarmesterünknek, aranysarkantyús vitéznek s kamarásunknak és tanácsosunknak kitünő hűségét, s állandó, dicséretes és hasznos szolgálatait, melyeket ő elsőben Magyarországunk szent koronájának, és azután felségünknek, mindjárt szerencsés országlásunk kezdetétől fogva, az időhöz és alkalomhoz képest, legkivált pedig a közelebb mult években a Bethlenféle, nemcsak Magyarországunkat, hanem a körülötte fekvő tartományokat árvíz módjára széltiben nyomoruságosan elöntő belzavarokban és gyászos lázadásokban — mely szélvészes viharok által az országlakosok lelkeik

sokféleképp megragadtatván, közülök felette számosok nemcsak ingadoztak, de elpártolásra is birattak, — ő, Eszterházy Miklós mindazáltal, irántunk, tudnillik Magyarország törvényes és koronázott királya iránt tartozó hűségéről és hódolatáról mindig megemlékezve, elleneink fényes ajánlataikat azonképen mint fenyegetéseiket fel sem vévén, de sőt roppant jószágainak mind elvesztésével mind pusztításával és felperzselésével sem gondolván, hol ezen Bethlenféle lázadóink ellen jártatott táborainkban és hadviseléseinkben, nagy költségekkel, de sőt életének is veszedelmeztetésével, hol a béke helyreállítására a Bethleniekkel megkísértett különféle értekezletekben, legutóbb pedig a nikolsburgi egyezkedésben is, fáradhatlan munkássággal, őszinte hajlammal, a legnagyobb emberséggel és állandósággal s a mi kegyelmes megelégedésünkre tett és felajánlott, s ezentúl is a hűség ugyanazon buzgalmával s a lélek ugyanazon állandóságával és erejével, valamint róla kegyelmesen meggyőződve vagyunk, tenni és felajánlani meg nem szünendik. Mi tehát őt, Eszterházy Miklóst, ahogy méltán érdemelte, felebbmondott királyi főudvarmesteri hivatalától, melyet eddig dicséretesen viselt vala, a jelenleg, néhai tehintetes és nagyságos Homonnai gróf Drugeth György halála és kimulása által Magyarországban megürült országbirói hivatal tisztére és méltóságára különös kegyelmünkből átszállítani, emelni és előléptetni, s ezen hivatalt szokásos és régtől fogva dívó fizetésével és minden hatósággal, tisztelettel, kiváltsággal, előjoggal, feltétellel és tekin-

télylyel, melyekkel a többi országbirák Magyarország néhai dicsőséges királyainak, jóemlekezetü elődeinknek adományozásából máskoron éltek és birtak, a mondott Eszterházy Miklósnak kegyelmesen adni és adományozni jónak láttuk, jelen levelünk erejénél és tanutételénél fogva. Kelt Sopron városunkban a státusok közdietája alatt, augustus havának negyedik napján, az Úrnak ezerhuszonkettedik esztendejében: országlásunknak, a rómainak, harmadik, a magyarnak s a többinek ötödik, a csehnek pedig hatodik évében. Ferdinánd. — Ferenczffy Lőrincz.' [1])

Tizennégy nappal később — 1622. augustus 18-án — a nádorrá választott Thurzó Szaniszló helyébe Érsekujvár s az úgynevezett hegyaljai végházak főkapitányává is neveztetett Eszterházy.

‚Mi Második Ferdinánd — mondja az illető oklevél — Isten kegyelméből választott, mindig diadalmas római császár, s Német-, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát- és Szlavon országok királya, Ausztria főherczege, Burgund, Karánthon, Krajn, Würtenberg, Felső- és Alsó-Szilezia herczege, Morva; Felső- és Alsó-Luzsicza őrgrófja, Tirol és Győrtz grófja. Az újvári erősségünkben s a hozzá tartozó hegyaljai végházakban létező kapitányoknak, alkapitányoknak, vajdáknak, zászlótartóknak, tizedeseknek és más bármily, mindkét rendbeli mind lovas mind gyalog katonáinknak öszvesen és egyenkint császári kegyelmességünket és minden jót. Tudtotokra adjuk ezzel kegyelmesen, hogy mi, az ügy s a szükség úgy kivánván,

[1]) Kismartoni levéltár: Honores, dignitates etc. Eredeti.

öszintén kedvelt hivünket, tekintetes és nagyságos galantai gróf Eszterházy Miklóst,[1]) Bereg és Zólyom megyék főispánját, Magyarország biráját, főkapitányunkat, tanácsosunkat és kamarásunkat, kitünő erénye, hűsége és hadi ismeretei miatt Ujvár és hegyaljai végházaink főkapitányává kegyelmesen választottuk, tettük és megerősítettük. Minthogy tehát illő, hogy állásához képest neki a kellő megbecsülés, tisztelet és engedelmesség a hivatalához tartozó minden tárgyakban mutattassék és megadassék : annálfogva nektek öszvesen és külön egyenkint jelen levelünk által kegyelmesen meghagyjuk és megparancsoljuk, miszerint a mondott Eszterházyt újvári erősségünk és a hegyaljai végházak törvényes, valóságos és kétségbevonhatlan főkapitányául ismerjétek, fogadjátok és tiszteljétek, s neki a hivatalához tartozó öszves és minden hadi dolgokban s ügyekben, valamint ezt a törvény s az ország és a végházak helybenhagyott dicséretes szokása követeli, szót fogadjatok s irántaa kellő tiszteletet tanusítsátok, miképen ez a hű és vitéz hadfiakhoz illik s miképen hogy ti ezt tenni fogjátok kegyelmesen elhitettük magunkkal. Kegyelmes és nyilvános akaratunkat ebben teljesítendők. Kikhez egyébiránt kegyes hajlandósággal vagyunk. Jelen levelünk, mihelyt elolvastátok, visszaadandó lévén az előmutatónak. Kelt Bécs városunkban, augustus hó 18-dik napján, 1622-ben, országlásunknak, a rómainak, negyedik, a magyarországinak, ötödik, a csehorszá-

[1]) ‚Comitem Nicolaum Eszterházy.‘ Ekkor iratik először ‚gróf‘-nak az 1622 május 2-án kelt oklevél alapján, melynek erejénél fogva a fraknói g r ó f s á g sat. neki és örököseinek beirattak.

ginak hatodik esztendejében. Ferdinánd. — Stadion János Gáspár. — Ő császári királyi felsége saját parancsolatjára Questenberg Gellért.' [1])

Láttuk felebb, hogy Eszterházy már 1619-ben bízatott meg az ujvári főkapitánysággal, de hogy ő az akkori viszonyok között e tisztet elutasította magától, felelvén : ,ám legyen azé, uram, az ki szomjuhozza; nem köll.' Most is szabadkozott felvállalása ellen.

„Mi az kik katholikusok vagyunk — irja 1622. augustus végén Bécsbe küldött emlékiratában — az víz ellen evezünk és nagyobb difficultásokat köll superálnunk, hogysem másoknak, kiváltképen pedig énnekem, az ki az fölséghez való ragaszkodasomért nagy részénél nemzetemnek idegenségben is estem, kikre nézve sok munkával, fáradsággal s adakozással, érték és jórendviseléssel, ezekkel köllene nekem helyére vinnem . . Nyilván van ő fölségénél az is, hogy énnekem minden jószágom többire elpusztult, és elégették; pénzemet, östömet, aranyamat, az ki ellenségemtől megmaradott, elköltöttem az fölség szolgálatában. Ezen kivöl nagy summa pénzekkel megadósodván, nem hogy erre az extraordinarie való nagy költségre érköznéın, az kit mind az hely mind az én állapatom s kiváltképen az mostani üdő és ország allapatja (kivánnak), de csak rendem szerént való eltartásomra sem érközöm . . . Nyilván lehet ő fölségénél az is, hogy sok esztendőtől fogvást épétetlenül vadnak az végházak, abban sem elegedendő vitézlőnép

[1]) Kismartoni levéltár : Honores etc. Eredeti.

sem munitio semmi nincs, füzetések is bizontalan . . . .“

ezeknél és ‚sok egyéb difficultásinál fogva‘ könyörög Ferdinándnak.

„vegye más dologban való szolgálatját, és evvel most ne bántsa, hogy ennyi háborúja, fáradsága, persecutiója s kárvallása után vehessen egy kis nyugodalmat, kit alázatosan igyeközik ő felségének megszolgálni.“

Különben — folytatja — kénytelen volna feltételeket szabni; s ezen feltételek között — melyeknek elősorolására tér most által az emlékirat — a következőket találjuk :

„az fizetés az vitézlő rendnek bizonyos helyből legyen meg; rendeltesse el kegyelmesen ű felsége, honnét tudjuk várni;

az mennyire lehet, ugyan most mindjárt port, gulyóbist és minden rendbeli munitiót adjanak be velem a végházakban, legalább három hópénzzel együtt;

erigáltassék egy profuntház most ha csak Ujvárban is, és mindenféle élést vegyenek, hogy legyen mire mennem mind magamnak s énvelem bemenő vitézlő népnek, és ingravente necessitate is lenne mihez nyulnunk;

legyen egy fundáló mester mindenkor benn, az ki attendáljon az épületekre;

úgy informáltatom, hogy Bethlen elvitt az jovában az ágyúknak, nagy része pedig az ki megvan

benne is, roszak, repedezettek, azért ugyan most kegyelmesen provideáltasson ű fölsége;

minthogy tudom, hogy én bemenvén Ujvárban, sok főember gyermeke gyön be hozzám: könyörgök ű fölségének, hogy az kapitán szeréhez az száz lovast, más száz lovasra más szerhez való füzetést is rendeljen kegyelmesen, mivelhogy magam szolgáit is, azkik ű fölségét velem együtt hiven szolgálták, el nem bocsáthatom;

az mostani sok rosz hirekre nézve és az országnak az ű mostani állapatjára nézve is kivántatik, hogy ű fölsége ott közel Ujvárhoz tartson valami bizonyos számu mezei magyar lovast is, az ki szolgálhasson szükségnek idein, s ha mi háborúja támadna hazánknak, volna ki mellé menni mind az ország népének s mind az végbelieknek;

minthogy hitelt, autoritást avval csinálhatok magamnak s avval vonhatom is magamhoz az vitézlő népet s inkább is engednek: legyen autoritásom reá, hogy ha hadnagyot, vajdát le akarok tennem és változtatnom, megváltoztathassam és mást tehessek helyében; sőt hogy az kapitánságokban is commendatióm respectusul legyen, kivánom;

minthogy most igen megfogyatkoztam, ű fölsége ne csak szokott fizetésemet az tisztre, hanem ezen kivöl is, ha az csak két esztendőre leszen is, rendelje úgy, hogy hivatalomnak megfelelhessek, s azt pedig bizonyos helyről; azután jószágom épitvén, nem terhelem fizetésem fölött való kéréssel ű fölségét;

kegyelmesen assecuráljon ő fölsége arrul is, hogy ha mi restantiám maradna szolgálatomban, azt

kegyelmesen vagy mindjárt tisztemnek változásakor megadja, avagy assecuratio mellett az kismartoni és fraknói jószágra legyen iratva;

az minemö vitézlő nép most mellettem tűrt és szenvedett, hogy mások is példát vehessenek, számot vétetvén velem, hogy plenarie contentáltassa ű fölsége űket, könyörgök azon is;

két jó ácsot és még két lakatost köll bevinni, az kik mesterségekben tudósak legyenek és az mindennapi szükségekre gondot viseljenek." [1])

Az Eszterházy által szabott feltételek nagyjából elfogadtattak. 1622. september 19-én Ferdinánd nevében következő értesítés ment az ujvári főkapitányhoz:

1) ‚Ő felsége komolyan fogja megparancsolni, hogy a romokba dűlő ujvári lak felépitésére Morvaország jövedelmeiből évenkint kétezer forint fordítassék. 2) Megegyezett benne, hogy eleségszerzésre kétezer forint magyar kispénzben járjon ki a körmöczi kamara jövedelmeiből. 3) A mi Eszterházy saját salariumának kifizetését illeti, előbb véleményezzen az ausztriai kamara, ha kitelik-e a fraknói és kismartoni (ekkor tudnivalóképen Magyarországhoz még vissza nem kapcsolt) jószágok ‚dacz' nevü jövedelmeiből rendszeresen és évenkint ama fizetés. 4) Megegyezését nyilvánította, hogy a mit Eszterházy — úgy kivánván azt némi súlyos szükség, — ő felségének vagy az udvari kamarának tudtával kiád, az neki, ha a szabott időre meg nem térítetik, mint a fraknói és kis-

[1]) Kismartoni levéltár: actorum Palat. I. Eszterházy kezével javított és megtoldott fogalmazat.

martoni urodalmak beirati summájának öregbítése, annak idején a tőkepénzzel együtt kifizettessék. 5) A szokott díszes zászló, személye számára, a rézdobok sat. külön biztosok által fognak neki Ujvárba megvitetni. 6) Ő felsége rendeletet adott ki, hogy az őrség zsoldja kész pénzben két hóra, posztóban pedig három hóra nyolcz nap lefolyása alatt kifizettessék.'[1])

S most beülvén ujvári fészkébe Eszterházy, onnan egyelőre még Ferdinándnak october 6-án kelt levele által sem mozdítathatott ki, mely őt Bécsbe hívta, akarván a király, mielőtt a német birodalomba megyen, még magyar tanácsosaival értekezni. Eszterházy úgy vélekedett, hogy reá nagyobb szükség van Érsekujvárott, mint Bécsben [2]), s főkapitányi működését a budai vezírhez october 21-én intézett e levéllel nyitotta meg :

„Tekintetes és nagyságos, nekünk szomszéd úr barátunk, minden hozzánk illendő barátságos szolgálatomnak utána szerencsés előmenetellel jó egészséget kevánok te nagyságodnak.

Akarom vala, ha az én kegyelmes uram, az hatalmas római császár szolgálatjára való idejövetelemben első irásomat panasz nélkül csak szép szomszédságos látogatással vihettem volna véghez; de nem tudhatom, ha ez te nagyságod alatt valóknak engedetlenségektül vagyon-e? avagy hogy az sok vérontás után szörzött két hatalmas császár közt való szép békességnek fölbontására való igyekezet-e? avagy

[1]) Kismartoni levéltár : 1622—1625. Eredeti. — [2]) Ugyanott.

micsoda feledékenség hordoz némely embereket, hollott annyi sok alkalmatlanságokat és panaszokat találtam itt az nagyságod vitézi ellen, az ki ugyan valóságoson megtapasztaló igaz is, és ugyan általlom ily látogató első levelemben beirnom. Mindazonáltal, hogy azután se nagyságodnak se énnekem több gondunk és veszekedésünk ne legyen, készerítettem szomszédságoson és barátságoson te nagyságodat ez egynehány dolgokrul megtalálnom.

1. Először, hogy mind az zsitvatoroki és hasonlóképen az bécsi alkuvás és végezés ellen, és az két hatalmas császár commissariusi pecsétes levelei ellen, s mind az jó és szép rendes régi szokás ellen, nem elégedvén meg az községtül való dézmabevétellel, az nemességen és az vitézlő renden is meg akarják venni, az mint Szögyénben és másutt is már az szegénséget háborgatni is kezdték érette.

2. Az minemö hatvan falút végezésbül bizonyos jövedelemmel oda ti nagyságtokhoz szakasztottanak, azoknak is szokott adójokkal meg nem elégedvén, erejök fölött készerítik őket, kiknek miatta teljességesen el köll pusztulni.

3. Ez is az jó békesség ellen vagyon és Zsitvaitorok végezése ellen is, hogy semminemö gabonát onnand ide mifelénk, sem az egri basa sem az hatvani bék sem az többi nem engednek; holott gyakrabban esik az, hogy ott az ti nagyságtok részirül megszükölnek élésből és meg is szüköltek azelőtt egynehány esztendőkben, mindazáltal semmi efféle tilalom mifelőlünk az végezéstül fogvást nem történt.

4. Az is nagy idegen s kemén szokatlan dolog, az mit az egri basa az szegény holdultsággal cselekszik. Elvévén többire minden gabonájokat, oly pénzt ad érette s keveset azt is, az kit azután őtűlük adóban el nem veszen; és az idevaló szegénséget adójokra való buzabevitelre készeríti, holott ezeknek is az esztendőkben semmiek nem termett s éhhelhalók; ki mint egyezzen az igazsággal, te nagyságod megitílheti.

5. Nem szűnnek meg azon végezés ellen az kijárással is, holott maga is az esztergami bék csak nem régen is felesed magával járt kinn az falúkon, és az mint némely mihozzánk tartozandó kapitánoknak irja, most viszont valamely határ igazítására akar kijönni, az ki nem ő tiszti, mert azoknak igazságok az magyar uraknál vagyon; de ha az szent békesség ellen törekeszik, nagyságod ne engedje néki, mert az két hatalmas császár közt való szent békességet igazán és szentül köll megtartani.

6. Hatodszor, mind titkon s mind nyilván csatáznak ki Esztergambul; az elmult napokban is ugyan magához egy izai falubeli, Miklós nevö gyermeket más gyermekkel együtt vittenek be az békhez erővel, és most is nála vagyon, azt költvén reája, hogy törökké akarna lenni, maga abban semmi nincs; sőt csak harmad napja is Almásrul loptanak el egy gyermeket, kit megszabaditottak kezekbül; és ugyan az esztergami porkoláb szolgája megvallotta, az ki ott volt az gyermeklopásba, hogy őmaga az bék küldötte legyen őket ki. Ugyan az nap párkányi Szőke Osmán volt az bánkeszii berekben lesekedvén.

Mindezek annakokáért így lévén, az jó és szent békességhez akarván magamat tartanom, kölleték mindenekelőtt, mint az odavaló részrül fő gondviselőt megtalálnom te nagyságodat, mint igazságszerető urat, kérvén jó szomszédságoson te nagyságodat, hogy mindenek előtt legyen tekinteti az két hatalmas császár közt való szent békességre, az kit mennyi fáradsággal, költséggel, gonddal sok nagy fejedelmi urak vittenek véghez; és ez mellett az közönséges igazságra s jó szomszédságunkra is, hogy valami egyenetlenségre és az szent békességnek fölbontására ok ti nagyságtok részérül ne adassék. Kevánjuk is, hogy azokat, az kik ez ideig is azok ellen mind cselekedtenek, megbüntesse; és az esztergami bék is az gyermekeket elbocsátassa; egyéb panaszinkat is te nagyságod tiszti szerint eligazítassa, ki jó szomszédságos és barátságos szolgálattal lévén, mi is az mi részünkrül minden igazságra igérjük magunkat; és ha te nagyságod méltó dologban megtalál, hidje bizonynyal, hogy illendő eligazítását fogja venni.

Ezeket akarám most te nagyságodnak megirnom, és ezzel nagyságodnak, mint vitézlő szomszéd úr barátomnak, szomszédságbeli jó barátságom ajánlom és nagyságodtul választ várok. Tartsa meg Isten te nagyságodat szerencsés előmenetelben sok esztendeig. Datum Ujvárott 21. napján ennek az hónak, anno 1622.“ [1])

---

[1]) Kismartoni levéltár : Tractatus Turcici. I. Egykoru másolat, e jegyzettel Eszterházy kezétől : „Az budai vezírnek irt levélnek az mássa.“

